

ORGANIZACIJA ZNANJA

Kovačič
Védenje o vedénju

Zágorec-Csuka
Knjižničarstvo na Madžarskem

Razgovor: *Ivan Pehar*

COBISS OBVESTILA

ORGANIZACIJA ZNANJA
letnik 13, zvezek 3, 2008

UVODNIK

ČLANKI

Matjaž Kovačič
Vedenje v vedanju88

Judit Zágorec-Csuka
Knjižničarstvo na Madžarskem109

RAZGOVOR

Ivan Pehar116

POROČILA

Metka Bakan Toplak, Dušan Majer, Alojz Urbajs
Konferenca *Dnevi slovenske informatike 2008*120

Breda Emeršič, Darja Bokša-Faraguna, Renata Habjanič
Konferenca *STC TransAlpine Chapter 2008*126

Marjan Vaupotič, Robert Vehovec
Konferenca *JAVAONE 2008*128

Marta Seljak
Konferenca *ALA 2008*134

Breda Emeršič
Posvetovanje *DOK_SIS_2008*140

Robert Vehovec
Teden sestankov *ISO TC46*146

OCENE

Poročilo JISP in Springerjev webinar151

ORGANIZACIJA ZNANJA

ISSN: 1580-979X

Vpis v razvid medijev MK pod številko 337.

Ustanovitelj in izdajatelj

Institut informacijskih znanosti Maribor

Za izdajatelja: mag. Tomaž Seljak

Odgovorni urednik: mag. Franci Pivec

Naslov uredništva

Uredništvo OZ

Institut informacijskih znanosti

Prešernova 17, 2000 Maribor

e-pošta: oz@izum.si

telefon: 02 2520-402

faks: 02 2524-334

Uredniški odbor

dr. Maks Gerkeš (Maribor), Žaklina Gjalevska (Skopje),
mag. Janez Jug (Ljubljana), Nadia D. Karačodžukova
(Sofija), dr. Stela Filipi Matutinović (Beograd), dr. Ismet
Ovčina (Sarajevo), mag. Franci Pivec (Maribor), dr. Mar-
ta Seljak (Maribor), dr. Tvrtno M. Šercar (Maribor),
dr. Zdravko Vukčević (Podgorica)

Uredništvo

Tehnično urejanje: mag. Boštjan Krajnc, Davor Bračko

Lektoriranje: dr. Renata Zdravec Pešec, Saša Marinković

Oblikovanje naslovnice: Andrej Senica

Tisk

Grafiti studio Maribor

Naklada

1000 izvodov

Elektronska verzija

<http://home.izum.si/cobiss/oz/>

Revija izhaja četrtletno. Cena posamezne številke je 4 EUR.

Letna naročnina je 16 EUR, za študente 8 EUR. Za člane

COBISS je naročnina všteta v članarino.

Publikacija sodi med proizvode, za katere se plačuje 8,5-odstotni davek od prometa blaga in storitev na osnovi 7. točke 25. člena Zakona o davku na dodano vrednost.
--

Jesen je čas številnih knjižničarskih konferenc, med katerimi pa letos ni Cobissove konference, kar so mnogi opazili in nejeverno povpraševali po njej. Obseg, do katerega se je razvila, in omejeni viri so IZUM-u narekovali odločitev o prehodu na bienalna srečanja. Vsekakor pa je za organizatorje lepo doživetje, da toliko ljudi iz različnih držav pogreša njihovo prireditev, kar je tudi znak, da se je že izoblikovala nevidna mednarodna skupnost "Cobissovcov", ki zna biti zelo pomembna pri razvoju in širitvi sistema.

Tudi sicer so knjižničarske konference zelo koristne prireditve, ki veliko doprinesejo k profesionalni rasti osebja v knjižnicah. S to ugotovitvijo prav nič ne zmanjšujemo pomena knjižničarskih "šol", pač pa vidimo konference kot obliko "samoizobraževanja" in javne promocije poklica in stroke. Lahko bi naredili primerjavo s slovenskim učiteljstvom, ki se je dvignilo iz boleče podrejenosti prav po zaslugi pedagoških konferenc, prvič dovoljenih s "šolsko ustavo" iz sedemdesetih let 19. stoletja. Te konference so spodbudile nastanek strokovnih časopisov, založb, ustvarile povezave s svetovno pedagogiko, povečale ugled učiteljskih šol itd. Ko je bil ustanovljen prvi univerzitetni pedagoški študij, smo Slovenci že imeli vrsto uveljavljenih pedagoških strokovnjakov in izoblikovan pedagoški poklic, ki je v okolju že nekaj pomenil.

Posebej razveseljivo je, da na knjižničarskih konferencah močno narašča število aktivnih udeležencev. V tem ne vidimo zgolj krepitev samozavesti knjižničark in knjižničarjev, ampak je izza tega neko konkretno dogajanje v knjižnicah, ki je dovolj inovativno in odmevno pri uporabnikih, da je vredno javne strokovne predstavitve. Naglo narašča "zaloga" primerov dobre knjižnične prakse, iz katere lahko črpajo vse knjižnice. In vse se s tem čutijo izzvane, da bi tudi same prispevale svoje inovacije. Brez konferenc bi težko prišlo do takega pozitivnega učinkovanja, ki bistveno prispeva h "konkurenčnosti" našega knjižničarstva. Žal pa so učitelji takšno izkušnjo v največji meri opustili, kar nedvomno povečuje dvome o tem, ali je naša šola na pravi poti ali ne. Pri razvoju knjižničarstva takšnih dvomov domala ni in precej natančno vemo, katera pot vodi naprej.

V tej luči je treba ceniti organizatorje knjižničarskih konferenc, še posebej tiste, ki se tega lotijo poleg svojega rednega dela, žrtvujejo svoj čas in znanje ter se v za nevladne projekte neprijaznih finančnih razmerah podajajo tudi v gmotna tveganja, ali se bo prireditev "izšla" ali ne. Na koncu pa smo vsi skupaj bogatejši za neštete strokovne publikacije, nova spoznanja, koristne strokovne naveze in prijateljstva, česar brez konferenc ne bi bilo.

Ni posebno odkritje, da je pogostnost in kakovost izmenjave strokovnih dognanj in izkušenj odličen kazalec vitalnosti in relevantnosti stroke. V znanosti so vodilne tiste discipline, katerih pripadniki so povezani v "invisible college", nevidne kolidže; tudi svetovni splet je nastal prav za ta namen. Po drugi strani je "raztepenost" neke stroke zgovorno znamenje njene obrobnosti in neperspektivnosti. Knjižničarji se očitno imajo o čem pogovarjati, kar govori o dobrem zdravju njihove stroke. Daleč od tega, da bi to pomenilo odsotnost resnih strokovnih dilem in velikih razvojnih izzivov, a če je stroka "zbrana", bo temu kos!

Strokovni časopis Organizacija znanja z zanimanjem spremlja strokovna srečanja na knjižničarskem in informacijskem področju, kar je razvidno iz močno zastopanih poročil v sleherni številki. K sodelovanju v tej rubriki vabimo tudi nove sodelavce.

Franci Pivec

VÉDENJE O VEDĚNJU

Matjaž Kovačič

Institut informacijskih
znanosti, Maribor

Kontaktni naslov:
matjaz.kovacic@izum.si

Izvleček

Avtor v svojem prispevku prikaže problem znanstvenega definiranja človeškega vedenja skozi relacijo med vedenjem in telesom na eni ter družbenimi pravili na drugi strani. Znanstvene razlage človeškega vedenja operirajo bodisi z biološkim, fiziološkim oziroma medicinskim pojmovanjem telesa, ki determinira vedenjske vzorce bodisi z družbenimi, kulturnimi oziroma duhovnimi bitnostmi. Te vplivajo na vedenje posameznika in posredno tudi na njegovo telo. Prispevek na primeru človeškega vedenja ponuja v razmislek relativni status znanstvenih dejstev, legitimnost objektivno dokazanih trditev, metodologijo naravoslovnih znanosti ter epistemološki status znanstvenih »resnic«. Temeljni epistemološki vodili pri tem sta kartezijska skepsa in (kulturni) relativizem vednosti, ki sovpadata z obćim okvirjem sociologije vednosti, katere glavna predpostavka je fiktivni ali fantazmatični status družbene realnosti. Če so navedene trditve upravičene, bi to lahko imelo za posledico redefinicijo znanstvene klasifikacije vedenja o vedēnju.

Ključne besede

sociologija vednosti, filozofija znanosti, psihoanaliza, epistemologija, človekovo vedenje

Abstract

In his paper, the author presents the problem of how to scientifically define human behaviour through the relation between behaviour and the body on one side and social rules on the other. In scientific explanations of human behaviour, biological, physiological or medical understanding of the body is used, which further determines behavioural patterns either through sociological, cultural entities or entities of mind. These then have effect on the behaviour of an individual and indirectly also on his body. On the example of human behaviour, the paper makes us think about the relative status of scientific facts, the legitimacy of objectively proven statements, the methodology of natural sciences and the epistemological status of scientific "truths". In this, fundamental epistemological guiding principles are Cartesian scepticism and (cultural) relativism of knowledge. They both concur with the general framework of the sociology of knowledge, the main assumption of which is fictional or phantasmatic status of social reality. If the aforementioned statements are justified, this could lead to the re-definition of scientific classification of the knowledge on behaviour.

Keywords

sociology of knowledge, philosophy of science, psychoanalysis, epistemology, human behaviour

UVOD

V zahodnoevropski družbi velja za razlage človeškega vedenja enako kot za pojmovanja telesa, namreč da so podvržena dvema osnovnima načinoma vzročnosti. Na eni strani je smer vzročnosti od duha k telesu, na drugi pa od telesa k duhu oziroma mentalnim procesom subjekta. V primeru razlag vedenja gre za vplive določenih bitnosti na človeškega duha, ki se vpisujejo bodisi v telesno bodisi v družbeno sfero. Bistven dejavnik, ki vpliva na interakcijo med duhom in telesom, je realnost. Predvsem

gre za družbeno konstrukcijo vednosti,¹ ki vpliva na subjektivno dojetje okolja. Tako je mogoče oba načina vzročnosti pri razlagah vedenja specificirati: na eni strani gre za vpliv družbeno konstruirane vednosti in realnosti na duhovne procese v subjektu, na drugi pa za vpliv telesnih kategorij na to duhovno komponento posameznika. Vsekakor pa se v taki razdelitvi ohranja Descartesova dihotomija med "res cogitans" in "res extensa" (prim. Howson in Inglis, 2001). V prvi skupini razlag vedenja gre torej za primat kategorije "res cogitans", na katero vpliva neka širša, vendar še zmerom duhovna bitnost, na-

mrež sistem realnosti in vednosti, v drugi skupini razlag pa se *causa* vpisuje v "res extensa", ki vpliva na subjektovo vedenje. Vedenje se tako kaže kot neko vmesno polje med duhom in telesom, kajti glede na obravnavane teorije vedenja lahko vsaka od teh dveh bitnosti s svoje strani vpliva nanj.

V nadaljevanju bodo najprej opisane teorije,² ki zastopajo kognitivno smer kavzalnosti, da namreč duhovne bitnosti, kot so sistem vednosti in realnosti, motivirajo in definirajo subjektovo vedenje. Pri tem bo posebna pozornost posvečena vedenju, ki je ožje povezano s telesom, kot so telesne tehnike in simptomi, ki se izražajo na telesu ali jim telo predstavlja objekt. Nato bodo predstavljene teorije,³ ki zastopajo obratno smer kavzalnosti, namreč vpliv telesnih oziroma organskih bitnosti na subjektovo vedenje. Pri teh gre za sklicevanje na naravne zakone, ki obvladujejo človekov organizem, so temu organizmu imanentni in preko organskih funkcij obvladujejo ravnaje predstavnikov človeške vrste.

KOGITATIVNE RAZLAGE VEDENJA

Ključno vprašanje pristopov, ki družbeno konstruirani vednosti pripisujejo moč vpliva na posameznikovo vedenje, je, na kak način se družbene duhovne kategorije prenesejo na subjekt, torej v njegov mentalni kategorijski aparat? Predpostavka pri tem je, da subjektova duhovnost regulira vedenje, ki ga manifestira telo. Teorije, ki želijo zagovarjati to smer kavzalnosti, morajo najti podobnosti med odnosi v kolektivni sferi vednosti in realnosti ter v individualni oziroma subjektivni vedenjski sferi. S tem bi dokazale relacijo med splošnimi in individualnimi kategorijami realnosti in tako posredno njihov pomen za stvarnost, saj je vedenje zmeraj vpisano v red razsežnega.⁴

Socializacijska teorija

Širok spekter ravnanja, ki ga ima posameznik na voljo, je omejen najprej fiziološko in nato družbeno. Glede na to, da obstoji mnogo različnih ravnanj, ki so lahko v različnih družbenih okoljih povsem različno kategorizirana, je moč sklepati na vplivnost tovrstnih kolektivnih dejavnikov. Na prej omenjeno vprašanje, kako oziroma na kakšen način pride do prenosa kategorij kolektivitete na partikularni nivo, ponuja odgovor socializacijska teorija (prim. Hurrelmann, 1980). Za konstrukcionistično razlago družbe prav socializacija predstavlja ključni operator prenosa konstruirane vednosti in realnosti na subjekt. Po Bergerju in Luckmannu so procesi socializacije tisti procesi družbene intervencije, ki posameznika vpnejo v simbolno mrežo realnosti. Vsak predstavnik vrste homo sapiens lahko postane član katere koli družbe: "Posameznik se ne rodi kot član družbe, član družbe šele postane."

(prav tam: 121) Ta vseobsegajoči vpliv družbe na subjekt implicira proces socializacije, ki skozi učenje omogoča človeku privzemanje katere koli simbolne mreže. Seveda pri tem sprejemanju ne gre za poljubno izbiro posameznika, temveč za nujnost, ki je njemu objektivna (prim. Godina, 1986). Ključnega pomena pri prenosu družbenih pravil na posameznika po Bergerju in Luckmannu igra vednost: "Vednost se v procesu socializacije prenaša na naslednjo generacijo in se s tem internalizira kot subjektivna realnost." (Berger in Luckmann, 1966: 68)

Za proces socializacije so zadolženi sami člani te kulture, ki že obvladajo specifično množico vednosti. Posamezniki (socializanti) že obvladajo vednost, ki so se je priučili v času svojega življenja, se reproducirajo in to vednost posredujejo dalje svojim potomcem (socializandom). Socializacija se odvija v ozkem družinskem in širšem družbenem okolju in tako predstavlja proces celotne interakcije posameznika z okoljem (prim. Hurrelmann in Ulich, 1980; Godina, 1985). Individuum kot biološko organizirana bitnost v določeni družbi potrebuje specifične tehnike za preživetje in tehnike komunikacije za sporazumevanje med posamezniki v družbi; potrebuje torej elementarno oz. kategorijsko znanje, ki ga prejme z učenjem in interakcijo z okoljem preko jezika.⁵ Pri procesu učenja kulture se internalizirajo tudi pravila, ki omogočajo subjektu razumevanje njegovih lastnih doživetij. Posameznik svoje izkušnje kategorizira v okvirih simbolnega sveta: "Simbolni svet zagotavlja red v subjektivnem pojmovanju posameznikovega življenjskega izkustva. Izkustva, ki pripadajo različnim področjem realnosti, se namreč integrirajo v isti zaključen pomenski svet." (Berger in Luckmann, 1966: 93)

Prav zaradi tako fundamentalnega vpliva kulture ob samem začetku posameznikovega življenja se subjekt skozi leta socializacije v določenem okolju oblikuje po kulturnih standardih. Človek tako prevzema dve vlogi: do rojstva je predvsem organizem, podvržen zakonu narave, s trenutkom rojstva pa postane objekt kulture. Učenje teh pravil poteka preko verbaliziranih izkušenj in vključuje tako regularne kot iregularne prakse, ki predstavljajo okvir za posameznikovo vedenje. Ta konformnost je tako osebnostna kot telesna ter je tudi družbeno in subjektivno nujna. Slednje je moč opaziti prav skozi proces socializacije, ki je naravnan kot obojestranski interes družbe in posameznika.

Ker je vsaka družba zainteresirana za svoj kontinuiran obstoj skozi čas, teži k temu, da posameznike socializira v neki zaključen svet pomenov, ki so zanjo funkcionalni (prim. Godina, 1985). Na subjekt proces socializacije operacionalno začne delovati takoj ob rojstvu, kategorialno pa že prej.⁶ Subjekt nima druge razlage sveta in je prisiljen razumeti stvari na kulturno specifičen način.

Tudi zanj je konformni pristanek na realnost funkcionalen; družba ga namreč opremi s tehnikami preživetja v njegovem življenjskem okolju (znotraj te družbe). Vsako odstopanje od teh utečenih kulturnih vzorcev je disfunkcionalno tako zanj kot za družbo (prim. Godina, 1985: 392–403). Izguba vsakega člana za družbo pomeni manj potencialnih “nosilcev kulture”,⁷ kar pomeni manjšo možnost za njeno ohranitev. Za posameznika pa pomeni odklon od konvencionalnih pomenov, ki jih delijo vsi člani “pojmovnega sistema”, in s tem nevarnost, da se, vpeljan v svet določenih pomenov, izgubi v pluralnosti Realnega. Zdi se, da je nevarnost disfunkcionalnosti za družbo večja kot za posameznika, saj je njena interpretacija realnega sveta stvari zgolj ena od možnih, posameznik pa je lahko socializiran v vsako od njih.⁸ Prav zaradi tega je družbena struktura rigorozna in totalitarna ter posamezniku ne dopušča dispozitivnosti glede kategorij, pomenov, pravil vedenja, zavestnega mišljenja itd. Ta kategorična naravnost družbe je seveda funkcionalna (Godina, 1986a; 1986b).

Kozmologija se preko procesa socializacije posreduje subjektom, ki v tej kulturi živijo. Le-ta pa je ključnega pomena, saj se znotraj interakcije, namreč skozi “učenje kulturnih pravil”, fiksirajo centralni mehanizmi, ki konstruirajo realnost. Vse te mentalne lastnosti in sposobnosti, ki jih subjekt internalizira ali “pridobi kot član družbe”,⁹ so pridobljene v tem procesu.

Naslednja značilnost socializacije je “bipolarnost” (Godina, 1985). Pomembna je tako za posameznika kot za družbo. Posamezniku ponuja mehanizme preživetja in njegovo individualno učlovečenje, družbi pa zagotavlja njeno kontinuiteto (prim. Godina, 1985: 394). V tem razmerju je pomemben še en vidik; posameznik je v odnosu do družbe podrejen. Družba namreč s socializacijo nad njim izvaja represivno učenje pravil. Celoten proces socializacije ima tako značaj represivnosti, posameznik pa predstavlja tisti element, katerega interesi se morajo zmeraj podrežati družbenim (prim. prav tam). Tukaj ne gre za nekak altruizem, pač pa za čisto funkcionalnost – družba mora namreč vsiliti svoje interese zavoljo lastne reprodukcije. Iz tega razloga družba zahteva neko uniformnost, podrejanje pravilom, ki jih nato morajo izvrševati ravno posamezniki kot člani družbe. Subjektom se zdi upoštevanje zahtev družbe povsem normalno in samoumevno,¹⁰ saj skozi socializacijo to zahtevo razumejo kot svojo željo (prim. Fromm, 1960: 229).

V okviru psihoanalitične teorije socializacije velja na tem mestu omeniti pomen prvega objekta nege za subjektovo duhovnost. Freud poudarja, da je v socializaciji mati ključnega pomena tako za izbiro objekta kot za identifikacijo, ki sta poleg Ojdipovega kompleksa dve temeljni fazi tega procesa. V Freudovi zgodnji fazi, kjer se po njego-

vem mnenju temeljni mehanizmi duhovnosti subjekta formirajo okoli seksualnosti, poudarja pomen matere, kajti “pravimo, da ima človek dva izvorna seksualna objekta: sebe in žensko, ki skrbi zanj” (Freud, 1905b: 50). Ta opredelitev v psihoanalizi ne velja zgolj v polju subjektive seksualnosti, temveč se kasneje z Lacanom in Žižkom razširi na celotno duhovnost posameznika, predvsem v odnosu do družbenih omejitev. Žižek izpostavi pomen aktivnosti matere kot tiste dejavnosti, ki ureja subjektovo dožemanje realnosti. Mati ali “prvobitni Drugi” (Žižek, 1984: 12) torej v psihoanalitični različici teorije socializacije predstavlja *univerzalni aparat zadovoljevanja*. Prav mati ekonomijo potrebe spremeni v subjektovo željo. Z zornega kota subjekta je vsemogočnost in “samovolja” Drugega tista, ki odloča o doseganju subjektovega ugodja, kajti “Drugi je namreč tisti, ki lahko zadovolji potrebo, ki nam objekt zadovoljitve lahko dá ali nam ga odvzame, ki nam lahko prepreči dostop do objekta.” (Žižek, 1984: 14) Subjekt je torej postavljen v popolno odvisnost od svojega objekta nege. V permisivnem modusu socializacije to sploh ne predstavlja težave za otroka, saj je njegovim zahtevam zmeraj ugodeno s strani velikega Drugega. Tako se subjekt navadi funkcionirati v omnipotentnem okolju, v diadi otrok – mati, kjer so vse njegove zahteve uslišane.¹¹ V ta narcistični svet pa zarežejo družbena pravila, ko subjekt vstopa v fazo odraslosti. V tej fazi so ključnega pomena družbene omejitve, ki posežejo v subjektovo omnipotentno okolje in ustvarijo “Ojdipovsko situacijo”.¹² Nastop teh omejitev za odrasčajočega posameznika Žižek imenuje “poseg Zakona”: “Pred posegom Zakona se ‘prvobitni Drugi’, Mati, subjektu prikazuje kot vsemogočni Drugi, subjekt je za zadovoljitev svojih potreb povsem odvisen od (samo)volje, od ‘kaprice’ tega Drugega. Z nastopom Zakona pa subjekt izkusi, da je sam ta Drugi – Mati – že podvržen nekemu zakonu, da se podreja očetovski Besedi; nastop Zakona torej ‘obrzda’ vsemogočnost in samovoljo Drugega, podredi ga nekemu ‘absolutnemu pogoju’.” (Žižek, 1984: 12)

Najtežja naloga za subjekt je uskladiti razkorak med omnipotentno in “impotentno” realnostjo:¹³ v okviru prve ni nikakršnih omejitev, druga pa sestoji predvsem iz družbenih pravil, ki jih v infantilnem obdobju za subjekt ni bilo. Prav ta moment, ko nastopijo družbena pravila, zanima psihoanalizo s stališča posameznika, sociologijo pa s stališča družbe, vozlišče teh dveh pogledov pa je subjektovo vedenje, saj preko njega manifestira svoj pristanek na omenjene prepovedi.

Družbene omejitve (pravila na kolektivnem nivoju) vplivajo na človeško vedenje, ki je ob vsakokratnem vedenjskem aktu ne samo družbeno, temveč tudi subjektivno. Gre torej za vprašanje, kakšni kolektivni mehanizmi so na delu pri motivaciji posameznikovega vedenja. Razumevanje motivacijskih dejavnikov vedenja je mogoče iskati v

okviru moralnosti na kolektivnem nivoju in v okviru vesti na partikularnem. Takšna je razlaga E. Durkheima.

Durkheim – kolektivna zavest in vedenje

Po Durkheimovem mnenju se v posameznikovem vedenju kaže delo morale.¹⁴ Ker se zdi, da ljudje zelo trdno verjamejo v postavke skupne družbene morale, povsem spontano sankcionirajo vsakega kršitelja posamičnih pravil tega moralnega sistema (prim. Ritzer, 1996: 81). Zaradi sankcioniranja, ki predstavlja stalno grožnjo zunanje prisile, se predpostavlja, da je večina dejanj, ravnanj posameznikov v družbi, v skladu z moralo. To se doseže s procesi socializacije in moralne edukacije.

To sta procesa, skozi katera se posameznik uči pravil posameznih skupin. Le-ta se preko obeh procesov prenesejo v posameznika oziroma jih posameznik ponotranji. Socializacija in edukacija sta pri Durkheimu razumljeni kot "procesa, preko katerih se posameznik nauči pravil določene skupine v družbi" (Durkheim, 1922: 71). Preko socializacije te norme in vrednote ter kolektivno zavest družbe posameznik privzame za svoje. Pri takšni zastavitvi naletimo na trk individualnega in kolektivnega, ki ju je zmeraj bilo težko združiti. Kako se lahko kolektivni normativni vzorci prenesejo v individualna stanja zavesti? Vrednote in norme so določene s potrebami družbe. Ko pa jih socializirani posameznik privzame¹⁵ za svoje, z njimi privzame tudi potrebe družbe. Seveda ne neposredno, saj se posameznik ne zaveda povsem, da so potrebe, ki se mu zdijo njegove, v resnici potrebe in želje družbe. Tako "zmeraj, kadar deluje skladno s svojimi lastnimi normami, vrednotami, potrebami, deluje v resnici s potrebami družbe" (Godina, 1998: 113), in lahko dodamo: ne da bi se tega zavedal. Poleg tega "privatnega regulativa", ki posameznika determinira od znotraj, družba nanj hkrati pritiska tudi od zunaj. Vsaka družba postavlja svoje zahteve na način, ki je posamezniku zunanji, na primer z delovanjem represivnih organov, ki so najočitnejši agent družbene represije. V neevropskih družbah je tista bitnost, ki posameznike "drži" od zunaj, moralnost in predvsem običajno pravo, ki je v zahodnoevropski kulturi skoraj povsem izgubilo svoj pomen.

Durkheim prikaže le indice za prenos normativnih vzorcev kolektivitete na nivo individualitete, natančno pa tega procesa ne opredeli (Ritzer, 1996: 101). Na eni strani imamo torej družbena pravila (kolektivno zavest, skupno moralo), na drugi pa posameznika, na katerega se vtisne, prenese ta kolektivni vzorec s tem, da se transformira in postane posamezniku lasten (notranji). Prav stopnja internalizacije socialne moralnosti je za Durkheima odločilnega pomena (prav tam: 102). Poleg zunanje kontrole, ki jo vrši družba na posameznike, je še pomembnejša tista, ki regulira od znotraj: "Kolektivna sila ni povsem zunaj nas; ne deluje na nas povsem od zunaj; ampak glede na to,

da družba ne more obstajati drugače kot v in skozi posameznikovo zavest, mora ta sila prodrati v nas in se v nas organizirati." (Durkheim, 1912: 240)

Tako splošna moralna pravila za posameznika predstavljajo imperativ njegovega delovanja. Ko posameznik deluje, "ima občutek, da uboga imperativ, da izpolnjuje dolžnost"¹⁶ (prav tam: 218). Za Durkheima je instanca, ki skrbi za moralno vedenje subjektov, kolektivna zavest (angl. *conscience collective*), ki je hkrati tudi druga komponenta nematerialnih družbenih dejstev. Kolektivna zavest je: "celota prepričanj in čustev, skupna vsem povprečnim članom družbe, ki formira determinativen sistem, ki ima svoje lastno življenje; lahko ga imenujemo kolektivna ali skupna zavest. Je nekaj povsem različnega od partikularne zavesti, in vendar je lahko spoznana le skozi njih /.../ je neodvisna od partikularnih pogojev, v katerih se nahaja posameznik /.../ ista je na Severu kakor na Jugu, v velikih ali majhnih mestih in različnih poklicih." (Durkheim 1893: 79–80)

Tako široko opredeljen pojem vsebuje nekatere elemente, ki so enaki, kot pri kulturno-antropološkem pojmu kulture.¹⁷ Gre za prepričanja, ki vplivajo na vedenje subjektov in jih s tem do neke mere determinirajo. Pojem "conscience" lahko pomeni tako zavest kot vest ali kulturo, prisotno v subjektovi duhovnosti (prim. Moore, 1996: 77). Vse kategorije so pridobljene preko že omenjene socializacije ali v Durkheimovem besednjaku "procesov moralne edukacije".¹⁸ Pri tem je posameznikova zavest manjša slika kolektivne zavesti, njen korelat, mikrokozmos kolektivne zavesti (Moore, 1996: 78, Bohannan, 1960: 83) in vest predstavlja moralni regulativ na partikularni ravni, ki omogoča moralno korektno vedenje.

V študiji o samomoru (Durkheim, 1897) pa Durkheim pove več o razmerju med kolektivno zavestjo in konkretnim posameznikovim vedenjem. Družbena dejstva vplivajo na stopnjo samomorilnosti. Durkheim si prizadeva dokazati vpliv duhovnih (za naravoslovne kriterije abstraktnih) bitnosti na konkretne subjekte, člane družbe in njihovo opazno vedenje, ki ga sociologija lahko analizira. Durkheim se v svoji analizi samomora drži podobnih metodoloških načel, kot jih zahteva strukturalizem, namreč analize širših družbenih relacij, v katerih se nahaja posameznik in ki bolj ali manj posredno vplivajo na njegovo vedenje (prim. Bourdieu, 1997; Keller, 2005). Z argumentacijo, ki poteka v obratni smeri vzročnosti, oporeka tedanjemu ustaljenemu diskurzivnemu prepričanju, da je samomor povsem individualen akt subjekta in po možnosti povzročen preko disfunkcionalnosti organizma akterja. Razprava o samomoru dokazuje vpliv družbenih kategorij na individualno vedenje subjektov in torej zagovarja smer vzročnosti od duha k telesu oziroma poudarja prevlado družbenih kategorij nad telesnimi. Vedenje subjektov se

tem kolektivnim pravilom podredi celo takrat, kadar gre za njihovo eksistenco, saj je, kot dokazuje posredno tudi Durkheim, pogosto avtodestruktivno (prim. Danzinger, 2001; Hirsch, 2001; Levens, 1995).

Pierre Bourdieu – akter in praksis

Bourdieu trdi, da “socialne relacije” tvorijo sistem “objektivnih regularnosti”, ki fundamentalno definira posameznika (Bourdieu, 1970: 37) in tako vpliva na njegovo vedenje v življenju. Sociološko raziskovanje mora tako subjektovo vedenje umestiti v svoje proučevanje, kajti “regularnosti definirajo, objektivno gledano, tako njegove pogoje eksistence kot smisel njegovega vedenja” (Bourdieu, 1970: 38).

Prepoznavanje socialnih odnosov kot definandumov posameznikovega vedenja je prvi pogoj strukturalnega proučevanja družbe. Znotraj teh strukturalnih relacij je treba najti subjekt, opremljen s simbolnimi pomeni, ki jih je prejel skozi socializacijo v določeni družbi ali kulturi. Vendar to ni dovolj, da bi lahko raztolmačili posameznikovo vedenje znotraj družbenih okvirjev, saj so posamezniki podvrženi različnim odnosom in situacijam znotraj navidezno ene socialne realnosti. Zato je treba upoštevati tudi specifične posameznikove individualne zgodovine,¹⁹ saj se skozi enkratnost subjektovega življenja izoblikuje njemu lasten simbolni sistem, ki predstavlja pomemben dejavnik njegovega vedenja.²⁰

Drugi pomemben dejavnik v okviru subjektovega vedenja predstavlja tudi pri Bourdieju na videz neracionalno vedenje, ki ni povzročeno z zavestnimi odločitvami posameznika, ali nezavedno motivirano vedenje. Kadar gre za to vprašanje, sociologi najpogosteje v svoje vrste nekritično sprejemajo tako imenovano teorijo racionalnega odločanja.²¹ Ta ima po Bourdiejevem mnenju v družboslovju “neupravičeno status praktično edine znanstveno relevantne razlage človeškega vedenja” (Bourdieu, 1997: 177). Po teoriji racionalnega odločanja je vsak drobec človekovega vedenja pred praktično izvedbo racionalno premišljen. Posameznik naj bi se prav zmeraj zavestno odločil, katero dejanje zanj predstavlja največjo korist ter šele nato, ko bi racionalno pretehtal možnosti za in proti, to dejanje tudi izvedel v praksi (prim. Hollis, 1994: 156). Vendar je takšno tolmačenje vedenja zelo očitno preozko, saj ne upošteva dejstva, da so tako imenovana “iracionalna, atipična ravnanja”, ki jih sicer ni možno razložiti z omenjeno teorijo, povezana v pomenski niz, ki je prav tako racionalen, vendar ne zavesten. Če bi želeli priznati pravilnost te teorije, bi sociologi in psihologi morali (spet zavestno) pozabiti na utemeljene ugotovitve Freudove in Lacanove psihoanalize, lingvistike, skorajda celotne antropologije, ki s svojimi etnografskimi opisi dokazuje, da je vedenje članov drugih kultur z vidika zahodnoev-

ropskega simbolnega sistema nerazložljivo in nezvedljivo zgolj na racionalno odločanje. Po Bourdiejevem mnenju je teorija racionalnega odločanja “popolnoma nerealistična predstava o običajnem ravnanju, ki izhaja iz ekonomske teorije in ideje, da vsako ravnanje temelji na miselnem izdelanem, eksplicitnem načrtu” (Bourdieu, 1997: 177).

Prav iz tega razloga je nujno, da se raziskovanje človeškega vedenja zastavi dovolj široko, saj je treba upoštevati tudi motivacijo za ravnanje, ki sama ni produkt zavesti. To množico simbolnih pomenov ter hkrati motivov za prepričanja in ravnanja psihoanaliza imenuje “nezavedno”. Če pa bi se želeli izogniti tej oznaki, bi lahko uporabili bolj sociološko predelano filozofsko terminologijo in bi z Bourdiejem rekli, da “akter ni cel subjekt svoje praksis.” (Bourdieu, 1997: 178) Tako je akter, delujoči subjekt, v svoji praktični izvedbi svoje subjektivnosti ali v ravnanju, odvisen še od drugih dejavnikov in ne samo od svoje zavestne subjektivnosti. Odvisen je predvsem od socialnega prostora, v katerega je bil socializiran in ki ga je opremil z nizom dispozicij za ravnanje v okviru kulturnih pravil, ki veljajo v tem socialnem kontekstu. Te dispozicije so do trenutka svoje manifestacije latentne, ko pa se utelesijo, pa pomenijo subjektovo vedenje, ki je zmeraj razložljivo kot celota (prav tam: 179). Dispozicije so torej odvisne od specifičnega kulturnega konteksta – pravil okolja, v katerih subjekt deluje, jezika – kot agensa socializacije in operatorja simbolnega itd. Zato strukturalna analiza vedenja proučuje kot manifestno utelešenje posameznikovega položaja v kulturi ali kot “habitus” (prav tam: 178).

V tem sociološkem kontekstu je treba omeniti tudi Kellerjev prispevek o strukturalni podlagi za motivacijo subjektovega ravnanja. Po Kellerjevem mnenju je “diskurz kot struktura” (Keller, 2005), torej kot bistvena komponenta realnosti, tisti, ki ontološko vpliva na subjekte in njihovo vedenje. Diskurz tako določa “normativne orientacije in pravila za načine izražanja, definira pravila označevanja za ustvarjanje pomenov ter predstavlja razloge za ravnanje bodisi socialno ali materialno” (Keller, 2005). Diskurzivni kontekst normativnih pravil je torej podlaga, ki omogoča izgradnjo pomenskega sveta, način komunikacije in moduse vedenja subjektov v neki družbeni realnosti. Zelo podobno je stališče kulturne antropologije, ki soroden strukturalni pomen pripisuje kulturi.

Sapir – kultura in vedenje

Tudi kulturna antropologija proučuje procese socializacije oziroma inkulturacije, kot jo imenuje znotraj svojega diskurza. To, kar sociologija opredeli s pojmi “kolektivne zavesti” (Durkheim, 1893), “družbeno konstruirane realnosti” (Berger in Luckmann, 1966) ali “objektivnih regularnosti” (Bourdieu, 1970), je v kulturni antropologiji

opredeljeno s pojmom "kultura".²² Pojem kulture in pojem vedenja sta v antropologiji tesno povezana, saj na primer Sapir kulturo vidi kot skupek vedenjskih form, ki so determinirajoča za posameznika, kajti "vsaka oblika vedenja je v bistvu verjetno kulturna." (Sapir, 1994: 38) V nadaljevanju poudarja, da "kultura ni zgolj vedenje, pač pa značilno vedenje." (prav tam: 36) Kulturna pravila, ki jih posameznik ponotranji preko procesov učenja te kulture, predstavljajo osnovo za njegove vedenjske procese. Povsem razumljivo je, da je subjekt kot član neke kulture vezan na vedenjske forme, ki so standardizirane znotraj tega zaključenega pomenskega sveta realnosti. Če želi kaj sporočiti ali misliti,²³ mora uporabiti sredstva, ki mu jih kultura daje na voljo. Prav zato je njegovo delovanje omejeno na ta obči vedenjski okvir, vedenjske forme, ki jih kot ustrezne razumejo tudi drugi člani te skupnosti. Tako je kultura tista, ki predstavlja motivacijski dejavnik subjektovega vedenja: "Kultura je definirana kot izraz vedenjskih form in vsebina kulture je sestavljena iz teh form, ki jih je neskončno število. [Vsebovani morajo biti tudi najbolj raznoliki aspekti socialnega življenja.] Soliti meso je ravno tako kulturna [forma], kot je čaščenje boga." (Sapir, 1994: 84)

Modusi delovanja posameznikov omogočajo razumeti vpliv kulture na subjekte in preko tega tudi samo kulturo. Zato je kulturo po Sapirjevem mnenju najbolje proučevati skozi vedenje posameznikov. Kultura sama se odteguje pozitivistični obravnavi. To ne more biti predmet proučevanja "objektivnih" znanosti, saj gre za teoretski "konstrukt", ki ga lahko abstrahiramo prav iz opazovanja vedenja članov neke skupnosti, družbe: "Nikoli ne moreš videti kulture; vidiš lahko ljudi, ki se vedejo, in interpretiraš [njihovo vedenje] z abstraktnimi termini. Nato oblikuješ teorije, ki zadevajo delovanje vzorcev." (Sapir, 1994: 50)

Najpomembnejši moment, na katerega je treba opozoriti pri Sapirjevem pojmovanju soodvisnosti med kulturo in posameznikom, je, da so učinki kulture opazni v vedenju, ali povedano drugače: vedenje predstavlja manifestni del kulture. Kultura torej ni konkretna bitnost, pač pa so konkretne njene posledice, učinki. Tak učinek je vedenje, saj odraža tista abstraktna družbena pravila, ki jih posameznik manifestira v konkretni razsežnosti. Iz tega razloga je mogoče posameznika videti kot "nosilca kulture" (Sapir, 1994: 139). V takšnem pojmovanju subjekt predstavlja stičišče abstraktnih družbenih pojmov in kategorij, ki jih posameznik ponotranji preko socializacijskega učenja ter družbenih pojavov, ki jih s svojim vedenjem soustvarja. V nadaljevanju je zato treba nekaj povedati o motivaciji za subjektovo vedenje.

Poleg sociologije vednosti se zdi primerna še psihoanaliza, kajti obema pristopoma je skupno prepričanje v moč socializacijskih procesov in strukturalno metodo analize.

Prav tako subjektovo vedenje, na katerega vplivajo premnogi dejavniki iz okolja, še posebej družbeni kontekst realnosti, analizirano ne samo v antropologiji in sociologiji, temveč tudi v psihoanalizi. Psihoanaliza se posebej osredotoči na duhovne procese v subjektu, ki spremljajo in soustvarjajo njegovo vedenje. Predvsem gre za razlikovanje med zavestnimi in nezavestnimi procesi, ki oboji igrajo pomembno vlogo kot motivacijski dejavniki subjektovega vedenja.

Erich Fromm – družba kot cenzura zavesti

V psihoanalitičnem diskurzu Fromm družbi priznava enako konstitutivno moč pri ustvarjanju pomenov, kategorij in sistema realnosti, ko jo ima sociologija vednosti (prim. Berger in Luckmann, 1966: 68). Njegova pozicija pa je za odtenek radikalnejša, ne v svojem ontološkem smislu, temveč v nekem odtujitvenem smislu, ki ga Fromm pripiše "sistemu kategorij", ta pa ustreza pojmu družbeno konstruirane vednosti: "Vsaka družba s svojimi življenjskimi praksami in načini povezovanja spomina in percepcije razvije neki sistem kategorij, ki določa oblike zavesti." (Fromm, 1960: 224)

Kategorije so odločilnega pomena za posameznike, ki svet percipirajo prav skozi to optiko družbene kategorizacije. Vendar je Frommov poudarek, da se celota tega kategorialnega aparata, povezanega v na videz koherenten, samoreferenčen sistem, odmika od samega Realnega. Odmik sestoji v fiktivni naravi same realnosti, ki jo posamezniki brez pomislekov sprejmejo kot resnično, čeprav je zgolj miselni konstrukt. Moč tega kategorialnega sistema je v tem, da določa, kaj sploh konstituira subjektovo zavest.²⁴ Kot takšna je torej racionalna nastrojenost subjekta do njegovega okolja "že-vselej določena" (prim. Žižek, 1982: 276) s strani občih kategorij in ni odvisna od posameznikovega hotenja: "Vsebina zavesti je v glavnem fiktivna in zaslepljujoča ter niti približno ne predstavlja stvarnosti. Učinek družbe ni samo vlivanje fikcij v našo zavest, temveč tudi preprečevanje zavestnega spoznanja o stvarnosti" (Fromm, 1960: 224).

To ima daljnosežne posledice za posameznike, ki so "uporabniki" te realnosti oziroma člane družbe. Tako ta fiktivna realnost predstavlja na strani posameznika kategorijo zavesti, na drugi pa s svojimi mehanizmi konstrukcije onemogoča dostop do Realnega. Na delu sta torej dva mehanizma; najprej sistem kategorij ustvari sliko Realnega, ki se ponuja kot edina pravilna, edina možna in nezmotljiva, nato pa subjektom še prepreči spoznanje samega Realnega, preko legitimizacije omejenega števila spoznavnih načinov.²⁵ Realnost se tukaj pokaže kot zelo restriktiven, rigorozen in totalitaren sistem. Deluje namreč kot "družbeno pogojen filter" (prav tam), ki služi kot cenzura za izkušnje posameznikov: "/i/zkušnja ne

more priti v zavest, če ne gre skozi ta filter /.../ da bi izkušnja prišla v zavest, mora biti pojmljiva v kategorijah organizacije zavestnega mišljenja” (prav tam: 225).

To narekuje posamezniku, ki je brezpogojno socializiran v neko družbeno realnost, da misli v okviru kategorij vednosti, ki so inkorporirane v samo to realnost. Na tem mestu je treba poudariti, da prej omenjena fiktivnost realnosti²⁶ učinkuje tudi na subjektovem nivoju. Subjekt kot “naslovnik in uporabnik” sistema vednosti je vpet v okvir specifičnega načina razumevanja sveta, kar seveda vpliva na njegove vedenjske vzorce. Če je moč družbenih dejavnikov tako velika, da lahko do neke mere vpliva na zavestno duhovno aktivnost subjektov, potem je možno, da vpliva na celoten spekter posameznikovega duhovnega dogajanja. Prakse discipliniranja subjektov skozi procese socializacije imajo po Frommu ontološko moč subjektu samemu prikriti, da je že-naddoločen s strani realnosti: “Da bi lahko obstajala, mora vsaka družba tako oblikovati karakter svojih članov, da *si želijo narediti tisto, kar morajo narediti* [poudaril M. K.]; njihova družbena funkcija se mora vanje vrosti in pretvoriti v nekaj, kar počnejo zaradi notranje potrebe in ne zaradi prisile.” (Fromm, 1960: 229)

Družbena ureditev preide tako na posameznikov duhovni nivo. Subjekt torej sprejme to edino socialno realnost, vendar ne kot zunanjo prisilo ali možnost razlage sveta, temveč jo nezavedno dojema kot svojo lastno, notranjo realnost. Njegova percepcija sveta je hkrati socialna in individualna, vendar je pri tem bistveno, da jo posameznik dojema kot svojo privatno. Dejstvo, da se ljudje znotraj ene družbe medsebojno razlikujejo, govori o tem, da niti dva posameznika ne ponotranjita socialne realnosti na enak način. Prav zato je očitno, da je na delu neki partikularni operator, ki vpliva na izoblikovanje subjektivne realnosti, v okvirih katere posameznik dojema okolje in skladno z njo preko vedenja komunicira z okoljem. Ta “subjektivna realnost” (Berger in Luckmann, 1966: 68) se ne ustvarja zgolj z enoznačno preslikavo konceptov vednosti, temveč ji je primešana še lastna subjektivna duhovna aktivnost. Glede na to, da v okviru vsakega družbenega okolja obstajajo tako tipična in zaželena vedenja kot tudi atipična in deviantne oblike vedenja, se zdi, da subjekti ne sledijo slepo temu navideznemu družbenemu determinizmu.

To relacijo neusklajenosti med družbenim in zaželenim ter subjektovo predelavo teh pravil skozi duhovno aktivnost psihoanaliza razlaga s pojmom zavest (nem. *das Bewußtsein*) in nezavedno (nem. *das Unbewußte*). Odnos med tema ambivalentnima kategorijama je v psihoanalizi bistvenega pomena za konformnost subjektov. Glede na to, da je kategorizacija zavestnega in nezavednega²⁷ predmet socialnih mehanizmov, ki sploh določijo operatorje

za klasificiranje nekaterih izkušenj in dogodkov v red zavesti, se posameznikova konfiguracija zavestnega dogajanja in vsebine nezavednega organizira glede na ta socialni simbolni diskurz. Človeka kot člana družbe proces socializacije naredi za predstavnika te družbe. S tem ga ne prisili le, da preko jezika ponotranja družbena pravila in mišljenjske vzorce, temveč tudi strukturira njegovo zavestno in nezavedno, kajti “kaj je nezavedno in kaj zavestno, je odvisno od strukture družbe in shem občutenja in mišljenja, ki jih sama narekuje.” (Fromm, 1960: 323) Tako kot družbena realnost cenzurira, katere vsebine bodo pripuščene v zavest in katere bodo morale ostati zunaj in se potlačiti (prim. Fromm, 1960: 224), je tudi pri posamezniku vsebina duha strukturirana v odvisnosti od družbene definicije (prav tam: 232).

Če je običajno vedenje delno nezavedno motivirano, to v toliko večji meri velja za neobičajno, netipično vedenje. Ostaja pa vprašanje, katere vsebine so pri nezavedni motivaciji netipičnega ravnanja odločujoče: ali kolektivna ali subjektivna realnost? Ta fundamentalni obrat od občega k posameznemu je v subjektovi duhovnosti nedvomno berljiv skozi funkcijo konformnosti.

Konformnost²⁸ je pojem, ki ga je v sociologijo vpeljal že Durkheim, in sicer v povezavi s kolektivnimi reprezentacijami, ki so kulturno specifične in ontološko zavezujoče za posameznika. Pri Durkheimu se pojem razteza od moralne do logične konformnosti oziroma mišljenjske usklajenosti subjekta s kulturnimi pravili. Takole pravi: “Družba ne more zavreči kategorij svobodne izbire posameznikov, ne da bi zavrgla sebe samo. Zato njegovo življenje v družbi pomeni ne le zahtevo po zadovoljivi moralni konformnosti, temveč tudi minimum logične konformnosti, zunaj meja katere ni več varen.” (Durkheim v Swingewood, 1984: 296)

Tako Durkheim kot Fromm upoštevata ontološki pomen meja simbolnega sveta za subjekt. Subjekt je potemtakem prisiljen v družbeno konformnost, saj je njegovo nestrinjanje z edino možno “realnostjo par excellence” (Berger in Luckmann, 1966: 29) tako ali drugače sankcionirano.²⁹ Sankcije same po sebi predstavljajo konformizacijo subjekta, kar se najbolj odraža na njegovem telesu in bo predmet razprave v nadaljevanju. Prav tako pomembno pa se zdi s pomočjo psihoanalize analizirati psihično postopanje subjektov, saj oba pristopa povezuje pojem realnosti in posameznikovo vedenje. Pri pojmu konformnosti gre namreč za odnos med zavestnimi in nezavednimi psihičnimi dogajanja pri individuumu in postopanjem s kolektivnimi vsebinami v okviru teh dogajanj. Postopek je v splošnem smislu najbolje opisan kot “predružačitev realnosti”.³⁰ Najprej je treba opisati, kako psihoanaliza razume opisane predružačitve realnosti v manj manifestni obliki subjektovega vedenja: v sanjah. Skozi analizo trav-

matskih sanj in načela ugodja postane jasnejše,³¹ kako z družbeno realnostjo in vednostjo postopa posameznik.

Sigmund Freud – predrugaitve realnosti

Freud je v svoji “Interpretaciji sanj” (Freud, 1900) sanje³² kategoriziral kot psihoanalitično relevantno problematiko, saj sanjanje kaže na drugačno predelavo zavestnih vsebin s strani mehanizmov nezavednega. Prav preko sanj je lahko ugotovil, da v človekovem psihičnem postopanju, torej pri tvorbi tega, kar bi Berger in Luckmann imenovala “subjektivna realnost” (prim. Berger in Luckmann, 1966: 68), obstaja še “neki drug red”, ki uporablja drugačen operator, kot je tisti obče simbolne realnosti. Z analizo ogromnega števila sanj in vedenja subjektov je Freud postavil načelo, “da so sanje izpolnitev želje, ki se v realnosti ni izpolnila” (Freud, 1900: 129–138). Tako sanje subjektu pomagajo ohranjati zadovoljitev želje na fantazmatski ravni.³³ To “načelo ugodja” predstavlja torej motivacijski dejavnik subjektovega vedenja. Podobno kot v teoriji racionalnega odločanja velja, da je celoten spekter vedenja reduktibilen na zavestno in racionalno odločanje (prim. Bourdieu, 1997: 177; prim. tudi Hollis, 1994: 156), se Freudov subjekt ravna po enem načelu, namreč da zasleduje ugodje in s tem stabilnost duha.

V spisu “Onstran načela ugodja” (Freud, 1920) to njegovo ugotovitev pod vprašaj postavijo tako imenovane “travmatske sanje”. Travmatske sanje se namreč pogosto pojavljajo pri subjektih, ki so v svojem življenju bili priča dogodku, ki zanje predstavlja travmatsko izkušnjo.³⁴ Omenjene sanje vedno znova vizualizirajo to travmatsko izkušnjo in subjekta v sanjah postavijo v isto, tokrat fantazmatsko ustvarjeno situacijo groze: “Za sanjsko življenje pri travmatski nevrozi je značilno, da bolnika vedno znova vrača v situacijo njegove nezgode, iz katere se prebudi z novo grozo. Nad tem smo vse premalo začuden.” (Freud, 1920: 223)

Takšen mehanizem na prvi pogled ne deluje kot “izpolnitev želje”, saj se fantazmatsko delo porabi za nasproten cilj, spodbujanje neugodja, ki vznikne vedno znova, ko je za to ustvarjena privatna realnost ustrezna. Enak mehanizem je Freud ugotovil pri otrokovi igri, ki je v svoji fantazmi ljubljene objekt (mater) pošiljal v stran od sebe (nem. *Fort*), le zato, da se je lahko nato njegovega umišljenega prihoda vsakič znova razveselil (nem. *Da*)³⁵ (prav tam: 224–245). Prav tako to velja tudi za “kaznovalne sanje”, v katerih subjekt sanja, da je objekt zasluženega kaznovanja (prav tam: 242). Vendar je pri slednjih dveh pojavih bolj očitna neka druga stran, ki daje slutiti, da gre kljub temu za neko izpolnitev želje, ki je subjektu imanentna: “K/aznovalne sanje na mesto prepovedane izpolnitve želja postavljajo zasluženost kazni, torej izpolnjujejo željo občutka krivde.” (prav tam) Videti je, da subjekt

sicer izpolnjuje željo, vendar ta ni naravnana tako, da bi koristila njemu kot subjektu. Vse kaže, da se subjekt podvrže nekemu načelu, ki stoji “onstran načela ugodja”. Freud torej ugotovi, da je načelo ugodja podrejeno še nekemu drugemu duhovnemu operatorju: “Načelo ugodja je tedaj težnja, ki služi neki funkciji, ki ji je naloženo, da iz duševnega aparata odstranjuje vse dražljaje ali ohranja količino vzdraženja konstantno ali čim nižjo /.../ Videti je, da je načelo ugodja dejansko v službi nagonov smrti.” (prav tam: 270–271)

Ta funkcija, ki ji služi načelo ugodja in ki omogoča pojavitev travmatskih sanj,³⁶ je tukaj odločilnega pomena. Od nje je namreč odvisna razlaga celotnega nezavednega mehanizma ugodja, ki ga je Freud imel za poglavitno načelo v psihični aktivnosti posameznika. Ker je bil sprva sam vpet v biološko razlago psihičnih procesov, je načelo ugodja postavil v odvisnost od naravnih nagonov, ki jih je definiral takole:

“Nagon bi bil torej vsemu organskemu življenju lastna težnja k ponovni vzpostavitvi nekega prejšnjega stanja [poudaril M. K.], ki ga je to živo bitje moralo opustiti zaradi vplivov zunanjih motečih sil” (prav tam: 246).

Gre torej za težnjo k nekemu *a priori* stanju ali zahtevo po *restitutio in integrum*, ki pa je organske narave. Da cela stvar sprva zveni manj verjetno, poskrbi sam Freud in nadvlado nad fundamentalnim načelom ugodja pripiše tako imenovanim “nagonom smrti”. Nagone smrti Freud definira kot nagone, “katerih namen je zagotoviti lastno smrtno pot organizma in odvrčati vse druge možnosti vrnitve v anorgansko stanje, razen tistih, ki so organizmu imanentne” (prav tam: 249). Zelo spekulativna domneva, ki povrh vsega posega v še danes precej nepoznano področje razmerja med naravo in kulturo.³⁷ Ali torej res lahko verjamemo, da je celotna psihična organizacija (v tem primeru zahodnoevropskega subjekta) podrejena nagonom smrti, ki zasledujejo neko *a priori*, organizmu lastno (verjetno gensko determinirano) pot do smrti? Mar je res možno domnevati, da je celotno subjektovo vedenje determinirano z načelom ugodja, ki zahteva, da se izogiba neugodju, in motivirano s tem, da bo ta posameznik umrl na neki “biološko predpisan” način?

Glede na to, kar je povedano o široki paleti motivacijskih dejavnikov za subjektovo vedenje, je treba podvomiti v to nadvlado nagonov smrti. To je moč storiti z uporabo strukturalne metode in upoštevanjem konstrukcionistične predpostavke o vplivu realnosti in sistema vednosti na subjekt. Najprej bodo opisana ključna vozlišča Freudovega argumenta, ki so definirana s sklicevanjem na “biološki diskurz”. Nato je moč nekatere ključne momente argumenta izvzeti iz biološkega diskurza in jih prenesti v

polje relacij in regularnosti (prim. Bourdieu, 1970) ter jim pripisati povsem neorgansko duhovno naravo.

Travmatske sanje torej prisilijo subjekt, da se ponovno postavi v travmatsko situacijo. Kako je ta situacija razumljena pri Freudu, je moč videti iz naslednjega citata: "Če so vzdraženja od zunaj dovolj močna, da prebijejo dražljajski ščit, jih imenujemo travmatska /.../, dogodek, kot je zunanja travma, bo gotovo vnesel precejšnjo motnjo v energijsko obratovanje organizma in sprožil vsa obrambna sredstva" (Freud, 1920: 239).

Videti je, da Freud v fiziološko-nevrološkem duhu motivacijo za reakcijo na zunanji dražljaj pripisuje organizmu. Ta dražljaj ustreza sicer nekemu Realnemu dogodku, vendar njegovo obdelavo prepusti organskim dejavnikom subjekta, ki jih imenuje "dražljajski ščit". Le-ta je po Freudovem mnenju biološka, organska kategorija, kot je moč razbrati iz definicije bolečine, ki jo podaja na isti strani: "Specifično neugodje telesne bolečine je najbrž učinek tega, da je bil dražljajski ščit v omejenem obsegu prebit." (prav tam: 239)

Bolečina in "dražljajski ščit" sta torej dva sorodna pojma. Telesno neugodje v obliki bolečine predpostavlja neko organsko mejo tega ščita, tolerančnega praga, do katerega so vsi dražljaji še-ne-bolečina, tisti, ki pa so močnejši, pa se percipirajo kot bolečina. Vendar se lahko skozi antropološke in etnografske raziskave³⁸ prepričamo, da je bolečina vsej prej kot naravno definirana. V skoraj vsaki kulturi je ta prag (oziroma v Freudovem besednjaku "dražljajski ščit") definiran drugače, namreč kulturno specifično. Tako posamezniki v eni družbi določenega realnega dražljaja ne definirajo in ne percipirajo kot telesno neugodje, predstavniki drugih kultur pa ga lahko dojemajo kot mučenje.³⁹ Tako je moč sklepati, da je od konstruirane realnosti odvisno, kaj je meja telesnega ugodja in kaj je definirano kot neugodje. Seveda je posameznikov pristanek na tako definicijo formiran skozi proces socializacije, ki je zmeraj kulturno specifičen. Tako posamezniku postane imanenten prag bolečine, ki ga zanj definira prav kultura. Subjekt je determiniran glede te definicije bolečine. Določenim dejanjem in dogodkom kultura pripisuje pomen, ki v simbolni mreži referirajo z drugimi pomeni. In kadar je pojav definiran kot tak, da povzroča bolečino, bo subjekt zavezan tej referenčnosti med dogodkom in občutenjem bolečine.

V dialogu s Freudom je moč ugotoviti, da on ni upošteval možnosti, da mejo vsakokrat postavlja simbolni kontekst in da je to mejo treba razumeti v enakem smislu, kot sam razume "dražljajski ščit". Lahko se torej opusti nevrološko-organska definicija meje neugodja in se argument ponovno izgradi v socialno-konstrukcionističnem aspektu. Ta argument povezuje simbolno definicijo "dražljajskega ščita" in koncepta konformnosti.

Če je meja ugodja definirana kulturno, potem je treba na novo premisliti kategorije, ki so se Freudu zdele povsem biološke, namreč nagone smrti, ki jih z nietzschejansko gesto postavlja "onstran" načela ugodja. Kaj torej ustreza tisti funkciji, ki ji je podrejeno načelo ugodja? Pri Freudu tej funkciji ustreza biološka in s tem nagonska pogojenost "dražljajskega ščita", za katerega pa smo dokazali, da nima prav veliko skupnega z dedno zasnovano ali lastnostjo organizma, temveč je definirana kulturno. Iz tega lahko sklepamo, da je funkcija, na katero se sklicuje Freud, prav tako kulturno pogojena. Seveda gre za družbena pravila, ki jim je posameznik podvržen skozi proces socializacije. V teh procesih mora, po Frommu, subjekt sprejeti zahtevo družbe kot svojo željo (prim. Fromm, 1960), mora torej želeto tisto, kar od njega zahteva družba. Prav ta vsebinska preslikava je na delu v sferi, imenovani "onstran" načela ugodja. Kulturna pravila narekujejo neki standardiziran vzorec trpljenja ob določenih dražljajih iz okolja (realnih dogodkih). Kateri in kako močni dražljaji bodo percipirani kot bolečina, trpljenje, groza itd., je določeno s simbolno mrežo pomenov, ki jo deli posameznik (lahko bi tudi rekli z družbeno konstruirano realnostjo). Vsak travmatski dogodek, ki ga je moč šteti za "vzdraženje od zunaj, dovolj močno, da prebije dražljajski ščit" (Freud, 1920: 239), lahko vidimo v perspektivi "vdora Realnega". Vsak dogodek prisili subjekt, da odreagira. Travmatski dogodek seveda spada v to množico, vendar z razliko, da ostane neki preostanek, nekaj, kar subjekt sili v ponovno podoživljanje te situacije, ki je sicer zanj vir neugodja. Zakaj torej subjekt teži k temu, da se postavlja v zanj neugodno situacijo, ki jo je že prebrodil na neki način, saj je realna razsežnost tega dogodka že del preteklosti in obstaja zgolj še spomin nanjo? Zdi se, da zaradi njegove konformnosti družbeni realnosti.

Kultura znotraj simbolne mreže definira določene dražljaje kot vire neugodja. V okviru teh elementov se vsak subjekt podreja kulturnim pravilom, saj jih je ponotranjil skozi socializacijo. Lahko pa nastopi travmatski dogodek, ki bi moral, glede na to, kakšen pomen pripisuje Simbolno⁴⁰ sorodnim ali prav tem dogodkom, biti vtkan v ta kontekst. Za vsak pojav, ki subjektu *de lege lata* (torej po sami simbolni definiciji) predstavlja možen razlog trpljenja, groze itd., mora ta subjekt izvesti simbolizacijo, ga vikorporirati v svoje privatno simbolno. To seveda otežuje dejstvo, da je realni dogodek realen in ne simbolen. To predstavlja za subjekt resno težavo, kajti simbolizacija pogosto nalaga določeno mero trpljenja za posamezne dogodke,⁴¹ ki pa izostane, kadar se dogodek dejansko prime. Ta luknja hipotetično simboliziranega pojava subjektu ponuja mesto za razcep njegovih prepričanj. Predstavlja namreč sidrišče za že opisani razcep med Realnim in realnostjo. Tako tudi stopnja trpljenja po preboju "dražljajskega ščita" ne ustreza simbolni označitvi, zahtevi, ki ga ta naslavlja na člana družbe.

Na travmatske sanje je v tej perspektivi moč gledati kot na izpolnitev družbene zahteve, ki jo posameznik dojame kot nujni del realnosti. Tisti manko družbeno definirane trpljenja, ki je izvisel ob samem dogodku, se sedaj skuša udejanjiti, zadovoljiti. Nezavedno jemlje to "mero zapovedanega trpljenja" kot imperativ, ne glede na to, da je to za subjekt lahko destruktivno.⁴² Načelo ugodja torej opravlja svoje delo; izpolni družbeno definirano zahtevo na fantazmatični ravni, četudi gre pri tem za negativno manifestacijo. Kot primer naj služijo že omenjene kaznovalne sanje, ki po Freudovem mnenju "na mesto prepovedane izpolnitve želja postavljajo zaslužen kaznen, torej izpolnjujejo željo občutka krivde"⁴³ (prim. Freud, 1920). Že način argumentacije daje slutiti, da je sam Freud vedel odgovor, vendar ga ni zasledoval po poti socialne determiniranosti, temveč biološke. To, kar bode v oči, je navezava teh sanj na vsakokratni občutek krivde subjektov, ki te sanje doživljajo, da niso trpeli, kot se v kulturi pričakuje, da njihova reakcija ni bila zadosti konformna, da niso ravnali, kot se spodobi. Tako njihove travmatske sanje ponovno pomenijo izpolnitev kulturno definirane zahteve, ki so se ji v Realnem odtegnile. Potemtakem lahko izpeljemo, da ni nobenega vsebinskega "onstran načela ugodja", nobenega "onstran dobrega in zlega", saj gre v tem onostranstvu samo za obrat, hrbtno stran Zakona, njegovo transgresijo, "drugo stran kovanca" družbenih pravil.⁴⁴

Če se torej vrnemo na referenčno Freudovo izjavo, da je "načelo ugodja tedaj težnja, ki služi neki funkciji, ki ji je naloženo, da iz duševnega aparata odstranjuje vse dražljaje ali ohranja količino vzdraženja konstantno ali čim nižjo" (Freud, 1920: 270), potem lahko trdimo, da je ta funkcija, ki ji je podvrženo načelo ugodja, prav funkcija družbenih pravil, ki omogoča subjektu pojmovno gotovost in v zameno za to zahteva njegovo podreditev. Groza, s katero kultura prestraši posameznika, da je zanj bolje, da se drži utečenih pravil, cilja prav na izgubo teh pravil ob njihovem neupoštevanju. To zanj pomeni izgubo edine možne in edine pravilne "realnosti *par excellence*" (Berger in Luckman, 1966: 29). Travmatske sanje tako predstavljajo izpolnitev kulturno določene zahteve po neugodju, kar subjektu omogoča fantazmatsko reintegracijo v simbolno, gesto njegovega ponovnega pristanka na simbolni red. Iz tega je moč sklepati, da načelo ugodja služi funkciji simbolnega in ne nagonom smrti, kot je predpostavil Freud.

Ta ekskurz je omogočil definirati pojem konformnosti. Posameznik namreč deluje nezavedno konformno, saj je njegovo delovanje usmerjeno k izpolnitvi družbene zahteve. To velja za mentalne procese na nivoju sanj, ki pa imajo to slabost, da so sporočljive le s strani subjekta. Če bi bila upoštevana samo ta razsežnost, potem bi ponovili isto napako, ki je na nekaterih mestih očitana pozitivizmu (prim. Bourdieu, 1970: 21), da se namreč subjektovemu mnenju pripisuje prevelika relevantnost. Prav zato je

treba to utemeljiti še na nivoju pojavnosti, torej na vidnih vedenjih subjekta.

Drugi opazni moment je vpliv družbene realnosti na vedenje posameznika, ki je lahko kategorizirano kot atipično za predstavnika družbe. To je tema, ki ni bila prav pogosto predmet proučevanja v sociologiji⁴⁵ in antropologiji.⁴⁶ Prav zato je namen te razprave analizirati tovrstno vedenje subjektov,⁴⁷ saj je moč opaziti vrsto vplivov družbene realnosti in vednosti.

Devereux – atipično vedenje in "etnopsihoza"

Najbolj relevanten prispevek za družboslovne znanosti glede razumevanja atipičnega vedenja je dala veda, ki se s svojim imenom postavlja na mejo med družboslovne in naravoslovne znanosti, namreč "etnopsihiatrija" (prim. Devereux, 1977). Predvsem zato, ker upošteva konstitutivno moč družbene realnosti, ki vpliva na oblike vedenja subjektov v družbi. Poleg tega jo je moč šteti tudi med antropološke študije, saj domnevo o kulturno specifičnih vzrokih za atipično vedenje utemeljuje na podlagi široke palete etnografskih podatkov (prim. Devereux, 1977).

Gledano s stališča sociologije vednosti in kulturne antropologije se vedenje v vsaki družbi deli na standardizirano, določeno kot zaželeno ali tipično, in prepovedano, nesprejemljivo ali atipično. Odstopanja od standardiziranih vzorcev vedenja ne gre jemati kot nekakšno zanikanje, izroditvev običajnih socialnih pravil, temveč kot ambivalentne pomene, ki zaključijo krog simbolizacije, kot tisti ključni operator, ki nam lahko pomaga razumeti simbolni sistem, znotraj katerega so opredeljene kot atipične.⁴⁸ Raziskovanje torej ne sme potekati samo skozi analizo pozitivnih pojavov (tipičnega vedenja), za katere posamezno diskurzivno polje trdi, da so relevantni. Proučiti je treba tudi tiste, ki od te diskurzivne relevantnosti ali kontinuuma odstopajo (atipično vedenje). Ne velja jih prezreti zgolj zato, ker ne ustrezajo fantazmi o popolni sliki vednosti, ki jo želi zagotoviti pozitivistična znanost.

V okviru psihoanalitičnega diskurza velja, da vsaka realnost v najboljšem primeru uspešno interpretira le del Realnega, obstoječega sveta in zato posledično vsaki simbolizaciji nekaj zagotovo uide (prim. Žižek, 1984b). Tako je v vsaki realnosti moč naleteti na neki "preostanek" pojavov, ki niso zajeti v koncept realnosti. Vsak tak neoznačen pojav predstavlja nelagodje članom realnosti in jih napolni s strahom, saj umanjka tista navidezna gotovost, ki jim jo priskrbi simbolno. Enako velja za izkušnje in občutke, ki posamezniku prekrizajo pot tam, kjer jih ni pričakoval, v pojavih, za katere kultura ne ponuja "odgovora na vprašanje" v mejnih situacijah družbenega življenja. V teh primerih morajo subjekti sami poiskati navezavo na simbolni red. Tudi Devereux v okviru et-

nopsihiatrije trdi, da tisti posamezniki v vsaki kulturi, ki jim ta simbolna navezava ne uspe, razvijejo kulturno specifično vedenjsko disfunkcijo.⁴⁹ Ker je simbolno zmeraj enkratno, lastno določeni kulturi, so tudi te disfunkcije vedenja kulturno specifične: vsi posamezniki razvijejo za njihovo simbolno okolje specifično simptomatiko, kot člani družbe vsi zbolijo, znorijo na kulturno predpisan način. To dejstvo Devereux poimenuje “etnična psihoza” ali “etnopsihoza” (Devereux, 1977: 78).

“Kultura sama določa vrsto in stopnjo stresa ali travmatizma, ki dopušča posamezniku ‘postati nor’” (Devereux, 1977: 78). Tako je v vsaki vedenjski motnji oziroma “etnični psihozi” vedenje posameznika prilagojeno temu, kar družba od njega pričakuje. Tako za etnično psihozo zadošča, da je: prvič, stres kulturno priznan, in drugič, da posameznik znori na kulturno specifičen način. V zvezi s prvo točko je treba opozoriti na to, kako Devereux definira stres. Ta definicija je precej blizu tisti, ki jo kot travmatsko situacijo opredeljuje psihoanaliza in pri tem upošteva še moment družbene realnosti: “Stres bo travmatski edino v primeru, ko je netipičen ali ko je, četudi po svoji naravi tipičen, izjemno močan in prezgoden. Določen stres je netipičen, če kultura ne razpolaga s kakšno predvideno obrambo, ‘serijsko proizvedeno’, z namenom ublažiti ali oslabiti šok. Zato bo izguba sina v vojni bolj travmatizirala atensko kot špartansko mater, ki je s svojo kulturo pogojena, da bo požela slavo in tolažbo, ker je sina žrtvovala mestu.” (Devereux, 1977: 32)

Pri stresu ali travmi gre torej za neko nepričakovanost ali jakost realnega dogodka, ki ni podvržen simbolizaciji v specifični kulturi.⁵⁰ Posamezna dejanja ali dogodki so s svojimi karakteristikami označeni kot razlog za vznik duševne motnje. Katera dejanja so to in kakšen je način “znoreti”, ki je v kulturi sprejet kot legitimen, pa je odvisno od vsake specifične realnosti posebej. Sprva se ta trditev zdi precej smela, vendar samo, če verjamemo, da so zahodnoevropske klasifikacije bolezni univerzalno uporabne. Prav tako se je treba zavedati, da vsaka kultura poleg definicije normalnosti poseduje tudi definicije nenormalnosti – ta kulturni binarizem je povsem univerzalen, saj, kot pripominja Lévi-Strauss, predstavlja eno od strukturnih, torej univerzalnih pravil (Lévi-Strauss, 1962: 179). Tako Devereux trdi naslednje: “Nobena družba ne vsebuje zgolj ‘funkcionalnih’ vidikov, s pomočjo katerih potrjuje in ohranja svojo integriteto, temveč tudi določeno število verovanj, dogem in teženj, ki nasprotujejo, zanikajo in spodkopavajo ne samo delovanje bistvene strukture skupine, marveč včasih tudi sam njen obstoj.” (Devereux, 1977: 56–57)

Takšna trditev je v skladu s predstavo o vseobsegajoči kompetenci posamezne kulturno konstruirane realnosti, kot se kaže njenim uporabnikom.⁵¹ Povsem razumljivo

je, da mora v primeru nastopa nekega nesimboliziranega dogodka obstajati predviden način vedenja za subjekte. Zdi se, da ta način za subjekte ni nujno funkcionalen, je pa lahko funkcionalen za samo skupnost.⁵² Bistveno pa je, da je ne glede na svojo funkcionalnost kulturno definiran. Sam obstoj pravila, ki definira atipična vedenja, je za posameznika obvezujoč v prej omenjenih specifičnih situacijah, ko manjka simbolna označba. Gre torej za situacije, ki so z vidika subjekta, ki sprejema družbeno realnost, dojete kot travmatske. Kot pravi Devereux, “posebno v situacijah stresa sama kultura nakazuje posamezniku ‘načine nepravilnega postopanja’” (prav tam: 57) in “pogosto sama kultura daje eksplicitne napotke za zlorabo kulturne konstrukcije, še posebej v pogostih in netipičnih situacijah stresa /.../ Vsaka družba ima dobro utrjene ideje o tem, ‘kako se vedejo norci’ ...” (prav tam: 62). Tako dejansko vsak subjekt, ki je izpostavljen kulturno priznani stresu, ubere pot, ki mu jo predpiše kultura; četudi je ta pot zanj disfunkcionalna, je vendarle simbolizirana. Tako je treba vsa vedenja, ki jih posamezne kulture označijo kot nenormalna, patološka, nevrotična itd., klasificirati in presojsati glede na samo specifično kulturo, ki jih priznava kot takšna. Potemtakem vse to velja že za tvorbo simptomov, ki jih izoblikuje sleherni član družbe, ko stopi na pota nenormalnega in se začne vesti atipično: “Etnične motnje uporabljajo obrambo in simptome, s katerimi jih oskrbi kultura in so izgrajeni posebej za ta namen.” (prav tam: 71), in dalje: “izbor simptomov je negativno določen z družbenimi normami” (prav tam: 216).

V podporo tem trditvam Devereux navaja ogromno število etnografskih primerov “etnopsihoz”, ki predstavljajo kulturno specifičen način, kako se v določeni družbi znori.⁵³ Njegov najbolj izpostavljen primer so Malajci; le-ti “postanejo nori” na način, da na kakšno posebej stresno situacijo odreagirajo tako, da tečejo po vasi in pobijajo sovaščane, dokler jih ne pokonča dovolj prisebna oseba. Ta vrsta etnične psihoze se imenuje “amok” (prav tam: 65). Cilj te vrste etnopsihoze je v tem, da “tekača amoka” po njegovem morilskem pohodu ubijejo. Ta posledica se dojema kot neke vrste pravična kazen, celotno vedenje pa kot ustrezno vedenje v takšni situaciji.

Če povzamemo do sedaj povedano, koncept etnopsihoze trdi, da so načini nenormalnosti inkorporirani v samo družbeno definicijo realnosti. Posameznikov status in njegovo vsakokratno igranje vloge je odvisno od družbeno konstruirane realnosti. Zato subjekt zgolj zasleduje postopanje, ki mu ga narekuje kulturna definicija, pa čeprav pri tem trpi tako temeljna stvar, kot je funkcioniranje njegovega lastnega organizma. Ne glede na pogosto fatalne posledice se subjekt podredi kulturni definiciji.⁵⁴ Vendar kljub temu vsak posameznik preko določene pomenske arbitrarnosti, ki je imanentna jeziku, umesti svoje pomenske variable in predrugači konvencionalne

pomene, tako da je fantazmatična slika realnosti zanj bolj ustrezna. Pred manifestacijo subjektovega vedenja namreč nanj vplivajo mehanizmi nezavednega in kot posledica nastane fantazmatična realnost, ki v mnogočem odstopa od konvencionalne. Stranski produkt tega procesa pa je tvorba simptoma,⁵⁵ ki se izreka, saj dejansko variira povsem konformne kategorije. Takšne vedenjske aberacije družba označi kot "motnje" in jih v skladu s svojo simbolno pomensko mrežo tudi sankcionira.⁵⁶ Objekt simptoma je pogosto lastno subjektivno telo, ki je prav tako podvrženo takšnim odstopanjem. V okviru zahodnoevropske kulture so primer za takšna odstopanja vedenja pogosto označena kot atipična, ker imajo za objekt telo. Takšno gledanje omogoča že opredeljeni koncept konformnosti. Kot je bilo prikazano, je vedenje prav zaradi tega lahko legitimen predmet proučevanja v sociologiji, specifično v sociologiji vednosti. Prav zaradi povedanega in odsotnosti socioloških raziskovanj atipičnega vedenja v okviru sociologije vednosti, je omenjena tematika predmet naslednjega poglavja.

Manko raziskovanja na področju družboslovnih znanosti je, kot kaže, imel za posledico, da so se za atipično vedenje bolj zanimale naravoslovne znanosti. Verjetno zato, ker so vedenjske motnje znotraj tega diskurza bile uvrščene v red telesnega in razumljene kot posledica organske, torej telesne disfunkcije. Kakor hitro so bile definirane kot takšne, pa so padle pod pristojnost naravoslovnih znanosti. Človeško telo in njegove disfunkcije pa na zahodu spadajo v resor medicine. Kadar pa gre za motnje organizma, ki se kažejo tudi v vedenju, je v okviru tega diskurza zanje pristojna psihiatrija. Pomembno je še enkrat opozoriti, da je pri naravoslovnem raziskovanju vedenja smer kazalnosti obratna kot pri družboslovnih znanostih,⁵⁷ poteka namreč od telesa k vedenju.

ORGANSKO UTEMELJENE RAZLAGE VEDENJA

Psihiatrija – organska pogojenost vedenja

Psihiatrija kot vednost je za to razpravo zanimiva, ker kot "veja medicinske znanosti, ki se ukvarja s proučevanjem psihičnih motenj, prevencijo duševnih bolezni, zdravljenjem in rehabilitacijo oseb, ki se znajdejo v psihičnih težavah" (Hudolin, 1984: 13), privzema obče medicinsko pojmovanje telesa in disfunkcionalnih motenj. Poleg tega je samodeklarirana lastnost psihiatrije, da "vključuje tudi spoznanja drugih znanosti, predvsem sociologije in psihologije" (prav tam: 15; Kaličanin, 2002: ii), kar daje navidezno legitimnost psihiatrični znanosti na področju vedenja, ki spada tudi v interesno področje sociologije. Stična točka je namreč prav vedenje, ki pa ga psihiatrija razlaga v odvisnosti od telesa, torej kot posledico organ-

skih procesov: "Razvoj psihiatrije temelji na razvoju drugih strok, ki se na kakršen koli način ubadajo s človeškim vedenjem, kot so sociologija, psihologija in druge družbene znanosti." (Hudolin, 1984: 15)

Psihiatrija kot znanost⁵⁸ ima pristojnost za zdravljenje in klasifikacijo atipičnih vedenj kot telesnih disfunkcij v evropski kulturi. Povezuje moralne, torej družbene kategorije z vprašanji duševnosti in motnjami v tem redu ter telesnimi vzroki in tehnikami zdravljenja, ki jih uporablja. Tako povezuje zelo različne kategorije, ki spadajo vsaka v svojo sfero: moralnost je v domeni prava, filozofije in sociologije, duševnost je lahko v domeni bolj socialnih (psihoanaliza) ali naravoslovnih vednosti (psihiatrija, kemija, biologija), in nazadnje telo, ki je v psihiatriji razumljeno v okviru medicinskega torej tudi fiziološkega, nevrološkega, kemijskega in biološkega diskurza. Že zaradi tako širokega spektra delovanja je psihiatrija zanimiva za sociologijo. Vedenje je v psihiatriji postavljeno v povsem organski kontekst, kljub temu da domnevno upošteva dognanja družboslovnih znanosti: "Za razliko od drugih vej medicine, ki se ukvarjajo s poškodbami posameznih organov in organskih sistemov, se psihiatrija ukvarja s funkcijo človeškega organizma kot celote, ki jo lahko imenujemo vedenje." (Hudolin, 1984: 13)

Predmet proučevanja je torej človeško vedenje.⁵⁹ Ta predmet proučevanja si psihiatrija deli z nekaterimi omejenimi družbenimi vedami, ki pa nimajo enake mere legitimnosti v evropski kulturi.⁶⁰ Psihiatrično ukvarjanje z vedenjem je povezano s korekcijo vedenja subjektov v institucionalnih okvirjih.⁶¹ Gre za korekcijo vedenja glede na družbeno normirane oblike tipičnega oziroma zaželenega vedenja. Vsaka oblika vedenja, ki je v družbenem kontekstu veljala za nezaželeno, je bila posledično sankcionirana predvsem z zaprtjem pred javnostjo, kar je omogočalo ohranjati "čisto" podobo družbenega življenja. Dokaz za to je po Foucaultovem mnenju dejstvo, da so bili norci v evropskih "špitalih"⁶² vse do 18. stoletja zaprti skupaj s kriminalci, saj so jih tja zaprli "pod enotnim pojmom nenormalnega" (Foucault, 1961: 297). Tako takrat v "špitale" zapirajo na primer naslednje kategorije nenormalnežev: "obsojence sodišč, ničvredneže, brezumneže, brezdomce, pijane mladce itd." (Foucault, 1961: 49; Shorter, 1997: 35), pooblastilo za zapiranje pa ima policija (prav tam: 50). Te ustanove predstavljajo trdnjave moralnega reda in za njihovimi zidovi s prisilo uveljavljajo moralo (prav tam: 61, 62). Podobna skrb za moralnost je v psihiatriji prisotna še danes, saj je "najpomembnejši aspekt psihiatričnega postopka prevencije zaščita bolnika in družbe" (Hudolin, 1984: 15).

Vsi postopki uveljavljanja morale preko telesa ali zdravljenja "norcev" so temeljili na medicinskem, striktno organskem pojmovanju duševnih bolezni. Prav zato so

tehnike zdravljenja, ki jih skozi zgodovino uporablja psihiatrija, aplicirane na telo in ne na duhovnost subjekta. Postopki zdravljenja pa so pri psihiatriji zaprti za institucionalnimi zidovi in so toliko bolj telesni. Saj telo predstavlja prav označevalno točko aplikacije tehnik konformizacije (uskladitve z moralno podobo). Zdi se, kot da se v psihiatriji medikamenti uporabljajo z namenom, da bi norce na videz umirili, kar pomeni, da se želi njihovo vedenje prilagoditi moralnim normam. Tako medikamenti (psihofarmaki) lahko učinkujejo na telo, ne da bi se ozirali na organsko funkcionalnost, saj zasledujejo videz moralnosti in ne odprave disfunkcionalnosti. Sama psihiatrija se sklicuje na vedenje in s tem opozarja prav na dejstvo, da je ta označevalec tisti ključni, kadar izprašujemo delovanje psihiatrije v okviru percepcije telesnosti. Konformno vedenje se lahko doseže na mnogo načinov; psihiatriji je to skozi zgodovino uspevalo z različnimi sredstvi (zapiranjem, "disciplinami", psihokirurgijo, psihotropnimi medikamenti), pač odvisno od paradigmatične usmeritve v medicinskem diskurzu.⁶³

Sprva je bila dresura teles norcev tista, ki je njihovo telo vzela tako dobesedno, kot je pravo apliciralo kazen na telesih obsojencev. Njihova telesa so bila krotka, negibna in zaprta. Nato je prišlo obdobje psihokirurgije, ki je s svojimi metodami zagotovila isto reč – pridne in nemoteče norce. V petdesetih letih 20. stoletja pa so to nalogo prevzeli psihofarmaki, kemijski medikamenti, ki ponovno ustvarjajo tako želeni videz "mirnega norca", četudi ne več zaprtega, pa še zmeraj odmaknjenega od oči javnosti.⁶⁴ Psihiatrija je, gledano moralno, v kontekstu evropske kulture še zmeraj zelo funkcionalna vednost in tehnika zagotavljanja navidezne vedenjske konformnosti.

Ko psihiatrija norca na videz normalizira in konformira njegovo vedenje, to še ne pomeni, da so s tem odpravljene njegove težave. Njegovi mentalni, psihični, duševni procesi se kljub zunanjemu videzu odvijajo z nezmanjšano ali pa morda s še večjo silovitostjo, saj so s pomočjo psihosedativov vključeni v negibno, spastično, otopelo telo. Kot je bilo že omenjeno, se tudi psihiatrija zaveda dejstva, da "psihosedativi ne odpravljajo halucinacij in vizij" (Supek, 1964: 435), kar odpira vprašanja o funkcionalnosti medikamentoznega zdravljenja. Kaj je namreč tisto, kar norca dela drugačnega od normalnega posameznika? Zunanji aspekt je seveda njegovo nenormalno vedenje. V ta aspekt poseže psihiatrija s svojimi moralnimi regulativi in korektivni ter z uporabo medikamentov doseže na videz mirne subjekte, katerih vedenje se posledično normalizira. To pomeni mirnega norca, ki ne izstopa po svojem agresivnem ali regresivnem vedenju od kategorije normalnega posameznika.

Ker so norce že zmeraj želeli izriniti na rob družbe, jih umakniti pogledu "normalnih", psihiatrija za vsak primer

nenormalne posameznike umakne pogledu javnosti in jih v institucijah, kjer vlada zakon medicinskega diskurza, pripravi za domnevni povratek v družbo. Videz, ki naj ga daje subjekt z organsko-vedenjsko motnjo, je torej videz normalnega posameznika.

Vendar posameznik, ki se s pomočjo psihiatrije zdaj "vede konformno", še zmeraj svoje dožemanje sveta organizira okoli privatno konstruirane realnosti, kar pomeni, da še zmeraj svet stvari dožema v kontekstu, ki ga psihiatrija imenuje "halucinacije in vizije" (prim. Supek, 1964: 435). Seveda kategorija realnosti nima veljave v tem diskurzu, saj v njem štejejo pozitivistične kategorije, torej izmerljive, organske ipd. To še ne pomeni, da je realnost, ki za psihiatrijo ne obstaja, za posameznika manj konkretna kot tista obča, s katero se je v določenem trenutku razšel (prim. Žižek, 1982). Posameznik namreč verjetno tudi po učinkovanju psihosedativov neovirano in z nezmanjšano intenzivnostjo percipira svet, kot ga je pred tem, vendar v oklepu svojega komaj gibnega, otopellega telesa. S tem ko psihiater izklopi nekomformni videz (vedenje kot pozitivno kategorijo), ne vpliva na psihične procese v posameznikovi duševnosti.

Psihiatrija želi dokazati vzročnosti v smeri od organskega k duševnemu; vendar je skozi analizo zgodovine vede moč domnevati, da so njeni poskusi dokazovanja spodleteli.⁶⁵ Poleg tega iz smeri kavzalnosti od organskega k vedenjskemu izhaja, da so duševne bolezni, kot jih klasificira psihiatrija, z enakimi simptomi prisotne v vseh družbenih kontekstih. Skozi Devereuxov koncept etnopsihoze je dokazano nasprotno (prim. Devereux, 1977). Prav tako to velja za specifične vedenjske oblike, kot so shizofrenija in motnje hranjenja, ki imajo telo za objekt in so specifične za zahodnoevropsko družbo (prim. Gordon, 2000; Devereux, 1977).

Dejstvo raznolikosti kultur in njim pripadajočih specifičnih vedenjskih oblik torej kaže na to, da je vedenje bolj verjetno organizirano preko od družbe privzetih in zato duhovnih kategorij v posamezniku in ni odvisno od organskih funkcij ali disfunkcij. Vendar to v družboslovnih znanostih ni povsem sprejeta trditev. Tako na primer psihologija in predvsem medkulturna psihologija temeljita na naravoslovni epistemologiji, predvsem glede prepričanja o obstoju univerzalnih kategorij človeškega duha, ki naj bi jih bilo moč spoznati preko domnevno univerzalnega metodološkega orodja.

Psihologija – vedenje in organizacijske spremembe

Tudi psihologiji človekovo vedenje⁶⁶ predstavlja predmet proučevanja. Ožje lahko psihologijo "opredelimo kot znanost, ki proučuje duševne pojave, osebnost in obnašanje" (Musek, 1997: 15). Vendar je proučevanje vedenja

vezano na povsem drugačne temelje, kot pri preostalih opisanih družboslovnih pristopih: "Predmet psihologije pa niso samo posamezni duševni pojavi in odzivi, temveč celotni sistem duševnega in z njim povezanega telesnega delovanja pri človeku." (Musek, 1997: 16)

Proučevanje svojega predmeta psihologija podpre z znanstveno metodologijo. Spoznanja psihologije kot znanosti morajo biti namreč "preverjena, načrtna (sistematična), pridobljena na objektivni in zanesljiv način" (prav tam: 17). Kako si psihologija zagotovi tako željeno objektivnost? Glede na naravoslovni ideal objektivnosti se želi čimbolj približati tej kategoriji, ki po epistemološkem prepričanju naravoslovja zagotavlja gotovost glede sodb, ki jih sama izreka. Ali je ta status objektivnosti enak v naravoslovnih vedah in psihologiji? Glede na to, kakšno metodo znanstvenega dokazovanja je ubrala psihologija, je odgovor na to vprašanje pritrديلen. Tako so prav metode proučevanja predmeta, ki jih je psihologija prevzela za svoje iz naravoslovnega diskurza, vplivale na njene teoretske predpostavke o človekovi duševnosti, osebnosti in vedenju: "Naravoslovna odkritja so dala slutiti, da bo tudi psihologija lahko bolje napredovala, če bodo psihologi začeli svoje teorije utemeljevati z natančnim opazovanjem in izkustvenim preverjanjem." (prav tam: 25)

Tako se je psihologija priključila pozitivistični paradigmi. To pomeni "natančno opazovanje" in s tem tudi evidenco opazovanih pojavov ter merljive podatke, ki jih je sploh moč evidentirati. Ti podatki so v biološki psihologiji povsem fizikalno določeni (nevronske impulzi, možgansko valovanje itd.). Znotraj bolj abstraktnih panog sociologije, kot so kognitivna ali socialna in predvsem medkulturalna psihologija,⁶⁷ pa se v najboljšem primeru uporabljajo razni slikovni testi, kot so Rorschachovi testi,⁶⁸ testi Draw-a-person (DAP) in House-Tree-Person (HTP) itd. Pri obojih si bomo najprej poglobljevali njihovo metodološko orodje ter epistemološke temelje.

Kadar psihologija proučuje na primer vrednote, stališča, odnose v družini itd., si podatke za to priskrbi preko anket, vprašalnikov, intervjujev, ki predstavljajo osnovo za kasnejšo statistično obdelavo podatkov.⁶⁹ Dokler so testi, ki jim podvržejo serijo posameznikov, omejeni na populacijo istega kulturnega konteksta, so ti podatki morda relevantni. Ker pa je psihologija znanost, ki uporablja pozitivistične metode, so njene posplošitve univerzalne. Tudi za predstavnike drugih kultur se uporabljajo testi, ki naj bi preverjali iste procese z isto metodologijo. Kot primer naj služijo testi House-Tree-Person,⁷⁰ ki naj bi zaradi dajanja prednosti podobi in ne jeziku, medkulturno validno preverjali razna stališča testirancev, od odnosa do socialnega okolja do osebnih travm. Same risbe in odgovori osebe so podvrženi interpretaciji, ki uporablja povsem zahodno kategorizacijo; slika drevesa naj bi odslikavala

globlje plasti osebnosti testiranca, luknje v njem naj bi simbolizirale travmatske izkušnje in njihova oddaljenost od tal obdobje, v katerem so se zgodile, razcepljeno drevo naj bi indiciralo shizofreno osebnost itd. (Barnouw, 1985: 318). Logika transformacije slikovnih simbolov v psihične kategorije je specifična za zahodnoevropsko kulturo. Predpostavlja se, da je percipiranje okolja in lastnega telesa ter osebnosti enako v evropski kot v neevropskih kulturah, prav tako naj bi se nezavedni mehanizmi manifestirali na enak način in tako bili tudi simbolizirani (naslikani).

Ob tem pa se zdi, da psihologija pozablja na dejstvo, da se kulture medsebojno radikalno razlikujejo. Seveda ne po samem dejstvu, da so različne (kar psihologija upošteva), temveč po tem, kakšno kozmologijo imajo. Prav zaradi tega ni mogoče postopati z njihovo kozmologijo, kot da je izenačena s tisto od psihologov (zahodnoevropske kulture). Vrednotenje rezultatov, pridobljenih v neevropskih kulturah skozi evropsko kulturno optiko, je prav generalizacija, ki jo naredi psihologija. V okviru pozitivističnega diskurza in njegove metodologije je razumevanje osnovnih duševnih procesov, kot je na primer čustvovanje v biološki psihologiji, utemeljeno fizikalno. Poglejmo najprej razlago čustvovanja in nato še "izkustveno preverjanje" ali diagnostične metode, ki naj bi priskrbele objektivne podatke: "Čustva so torej duševni procesi, s katerimi doživljamo poseben odnos do pojavov, predmetov, oseb, njihovo privlačnost ali pa neprivlačnost, njihovo svojevrstno doživljajsko vrednost in barvitost." (Musek, 1997: 111)

V tej razlagi ni zaslediti pregovorne objektivnosti, ki jo pričakujemo glede na prejšnjo opredelitev psihologije kot znanosti. Vse, kar je moč zvedeti iz zgornje razlage čustev, je, da so to duševni procesi v človeku, ki zadevajo odnos do okolja, ki ga obdaja. Kje je torej moč najti objektivnost razlage duševnih procesov, v tem primeru čustev? Morda ob pomoči fizikalnih in kemijskih kategorij, ki znotraj medicinskega diskurza razumevanja telesa v zahodnoevropski kulturi opisuje znanost z imenom fiziologija, in sicer tako, da "mnoge fiziološke spremembe kažejo, da je namen čustvenega vzbujenja priprava na povečano dejavnost in učinkovitost. To vzbujenje je predvsem povezano z močnejšim delovanjem simpatične veje avtonomnega živčevja ..." (prav tam). Tako se spremembe kažejo na živčnem sistemu v obliki pospešenega delovanja simpatikusa, na povečanem izločanju adrenalina v sistemu endokrinih žlez, povečanem izločanju potu in električne prevodnosti kože itd. (prav tam: 113). Čustva so torej duševni procesi, ki pa se manifestira, odraža na telesu. Povzroči določene fiziološke spremembe, ki so merljive seveda s fizikalnimi napravami.⁷¹ Psihologija v svojo epistemologijo in metodologijo privzema tako zasnovano merjenje fizioloških sprememb: "Fiziološke

spremembe lahko merimo z različnimi napravami, to nam tudi olajšuje objektivno proučevanje čustvovanja” (prav tam).

Predpostavka v takšnem pojmovnem okviru je, da nekatere fiziološke spremembe v telesu kažejo na mentalne vzroke za te dogodke. Psihologija pri tem uporablja praktično iste metode kot medicinska diagnostika za odkrivanje bolezni. Dejstvo uporabe fizikalnih metod pri merjenju fizioloških sprememb naj bi torej psihologiji zagotovilo objektivnost pri proučevanju. To velja tudi za razlago drugih pojavov v okviru znanstvenega proučevanja psihologije. To je razvidno iz tega, da je psihološko razumevanje duševnosti iz medicinskega diskurza privzeto – pojmovanje možganov kot centra duševnosti in živčnega sistema kot organske podlage zanjo⁷² (prim. Musek, 1997: 76–87). Možnost objektivnega proučevanja je povečana, če so same te predpostavke, na katere se psihologija opira, dovolj verjetne. Samo fiziološko pojmovanje duševnosti znotraj medicinskega diskurza je prežeto z mnogimi dvoumnostmi in posploševanji, ki navedajo status objektivnosti te vede. V psihologijo je torej najprej privzeta domneva, da so čustveni procesi locirani v žičnem sistemu in možganih, nato, da so fiziološka dogajanja v telesu res odraz čustvovanja (mentalnega procesa), in nazadnje, da so te fizikalne (fiziološke) vrednosti pridobljene z merilnimi napravami edini ekvivalent mentalnih procesov. Iz tega psihologija naredi zaključek, da je domnevna objektivnost njenih metod merjenja čustev raztegljiva na sodbe, ki jih daje o mentalnih procesih predstavnika vrste homo sapiens.

Poleg te fiziološke analogije v biološki psihologiji pa eksperimentalna psihologija za svoj garant jemlje proučevanje vedenja živali. Ker je človek živo bitje, je v nekaterih naravnih postopkih po mnenju eksperimentalnih psihologov enak svojim “sovrstnikom”. Psihologija domneva, da je med vedenjem živali in vedenjem človeka moč povleči analogijo. Na podlagi te analogije pa zahteva status univerzalnosti oziroma objektivnosti svojih trditev in postopkov, na katerih so utemeljene. Dejstvo, ki ga psihologija znotraj te mentalne operacije zanemarja, je *diferentia specifica* človeške vrste. To je vpliv družbeno konstruirane realnosti na vedenje posameznika. Realnost je poleg človeka in njegovega vedenja pomemben predmet družboslovnih znanosti, saj je tista bitnost, ki radikalno poseže v biološko strukturo predstavnikov te vrste.

Človeka loči od živali vsaj v enem pogledu dejstvo, da ima kulturo,⁷³ saj živali kljub svojim organizacijskim strukturam (čebele, mravlje, podgane), ki jih proučujejo sociobiologi, še zdaleč ne ustvarjajo kulturnih nadomestkov za manjkajočo biološko opremo, kot je to primer pri človeku (prim. Godina, 1990: 77–114). Pri živalih so inhibicije za delovanje mnogo bolj naravne kot pri člo-

veku, katerega duševnost je zamrežena s simbolno mrežo pomenov.

Glede na opisani vpliv družbene realnosti na člane družbe, ki regulira tudi njihovo mišljenje, je tudi vedenje odvisno od kategorizacije kulture. Iz tega sledi, da so vedenja povsem kulturno relativna; to, kar je za Evropejce paranoično, je za Dobuance povsem normalno, večinsko in družbeno zaželeno (Mead, 1935). In obratno. Vsak pripadnik kulture se bo seveda nezavedno ravnal, kot mu narekuje kulturni vzorec in pri tem ne bo imel pomislekov o morebitni klasifikaciji svojega početja kot paranoično ali neregularno. Seveda je ta vpliv kulture tako ontološki, da je celo percepcija članov različnih kultur lahko povsem različna. Riversovi poskusi z “Müller-Lyerjevo iluzijo”⁷⁴ so pokazali, da Melanezijci “ne nasedejo iluziji”, kar pa se praviloma zgodi pri predstavnikih zahodnoevropske kulture⁷⁵ (Bock, 1999: 11). Tudi tako fundamentalni koncepti, kot so prostorske in časovne predstave, se med subjekti različnih kultur razlikujejo; kot na primer pri indijancih Hopi, ki ne percipirajo časa linearno in ne poznajo glagolskih časov preteklika in prihodnjika (Barnouw, 1985: 172). Glede na povedano je moč sklepati, da se s tako topim metodološkim orodjem, kot so testi DAP in HTP ali Rorschachovi testi, ne da pridobiti veljavnih podatkov. Percepcija članov neevropskih družb, njihov način izražanja itd., skratka celotna kozmologija je povsem drugačna od evropske. To pomeni, da pridobljenih podatkov ni moč interpretirati v okviru zahodne optike, pač pa je treba spoznati celoten etnografski kontekst, ki vključuje jezik, način simbolizacije itd. ter šele nato izrekati interpretacijske sodbe o univerzalnih lastnostih človekovi duhovnosti. Bistveno za psihologijo je, da bi te ugotovitve morala upoštevati pri izdelavi svoje metodologije.⁷⁶

Zaključek

Proučevanju vedenja je treba postaviti tudi epistemološke meje, kar v prvi vrsti pomeni, da se morajo določiti specifični kriteriji za pridobivanje in primerjavo podatkov v različnih kulturah. Temu načelu naj se podredi sama teoretska zasnova proučevanja in metodologija postopanja (merjenja vrednot, vzorcev razmišljanja itd.).

Pravkar povedano pa znanstveni diskurz opozarja na relativnost zahodnih opredelitev vedenja in telesa. Preko pluralizma različnih pogledov na vedenje v zahodni znanosti postane očitno, da v primeru vedenja kot telesa abstraktna realnost in duhovna kategorija vplivata na njuno formacijo. Podobno velja tudi za percepcijo lastnega telesa: realnost ponudi določeno število interpretacij percepcije tega objekta, ki znotraj kulturnega konteksta vplivajo na ravnanje subjekta in preko tega posredno formirajo njegovo lastno telo. To ravnanje je manifestno preko realne

razsežnosti telesa, čeprav je motivirano preko duhovno posredovanih kulturnih pravil.

Četudi zveni protislovno, se zdi, da je percepcija lastnega telesa odvisna od prepričanj in predsodkov subjektov, ki so skladni z vednostjo o telesu v lastni kulturi. Subjektovo postopanje z lastnim telesom je v veliki meri odvisno od mentalnih kategorij, prenesenih skozi socializacijo. Fantazmatični svet, zgrajen na podlagi kulturnih pravil, je prepreden s pomeni konstruirane realnosti. Ker te kategorije pomensko sovpadajo, morda lahko upravičeno trdimo, da vedenje in telo determinira kultura s svojimi pravili.

Opombe

- 1 Berger in Luckmann, 1966; Keller, 2005.
- 2 Gre za teorije s področja psihoanalize, kulturne antropologije in sociologije.
- 3 Gre predvsem za psihiatrijo in psihologijo.
- 4 Morda je treba na tem mestu opozoriti na nedoslednost, ki vlada v opredeljevanju vedenja. Že Weber je uvedel razliko med vedenjem in ravnanjem, pri čemer je ravnanju pripisal zavestni karakter, vedenju pa povezavo s telesnostjo oziroma neverbalno komunikacijo (Knoblauch, 2005: 107). Kasneje je Alfred Shütz tako opredeljeno vedenje uvrstil v ravnanje, saj je telesna ali gestikularna komunikacija vendarle simbolno opredeljena (prav tam: 108). Tukaj pa ne gre za razlikovanje med verbalnim in gestikularnim ravnanjem, temveč za razliko med zavestnim in nezavednim ravnanjem. Prav tako ne bomo ločevali med pojmom "ravnanje" in "vedenje".
Vprašanje je torej, ali je vedenje samo navzven vidno ravnanje, ali njegova definicija vključuje tudi mentalne operacije posameznikov, ki niso priobčene javnosti, temveč se izražajo v nekih drugih "manifestnih" dejanjih, namreč v sanjah. Ob predpostavki, da so sanje simbolno urejene, kot trdi psihoanaliza (prim. Freud, 1900; Lacan, 1966), je tudi ta del psihične aktivnosti subjekta mogoče uvrstiti v širok pojem vedenja, ker je sanje mogoče analizirati preko lingvistične in bolj specifično strukturalne metodologije. Prav iz tega razloga pa so omenjene razlage zanimive tudi za sociologijo.
- 5 Najprej je opisan pomen jezika za družboslovne pristope glede pojma realnosti za strukturalno metodo in sociologijo vednosti je. V nadaljevanju je jezik obravnavan na subjektovem nivoju, predvsem njegov pomen pri tvorbi telesnega simptoma (prim. Freud, 1895; Miller, 1984; Danzinger, 2001).
- 6 Kot s Freudom pritrjuje Althusser, simbolni ideološki okvir že pred trenutkom rojstva vkalkulira otrokov prihod na svet, kot potomca rodbine ali dveh subjektov in ga kot subjekt že vnaprej precej natančno definira: "Vnaprej je domenjeno, da bo nosil Ime svojega Očeta, da bo imel torej njegovo identiteto in da bo nena-domestljiv. Še preden se otrok rodi, je vselej-že subjekt." (Althusser, 1970: 77)
- 7 Privzemam Sapirjev pojem "posameznika kot nosilca kulture" (Sapir, 1994: 50), ki s svojim vedenjem, aktivnostjo in s tem

manifestacijo kulturnih vzorcev dejansko kulturi daje življenje, ji omogoča, da obstoji.

- 8 Seveda ne poljubno, glede na to, katero izbere, temveč je to določeno z naključjem, v katero družbo se bo subjekt rodil in tako skozi inkulturacijo postal njen član.
- 9 Ob tem prim. Tylorjevo definicijo kulture, ki procesom učenja pripisuje prav takšno moč nad subjektom: "Kultura je kompleksna celota, ki vsebuje znanje, vero, umetnost, moralo, zakone, običaje in katere koli druge sposobnosti in navade, ki jih posameznik pridobi kot član družbe." (Tylor v Godina, 1998: 84)
- 10 Tako socializiran subjekt lahko označimo tudi kot simbolno iniciiran subjekt. Subjekt je iniciiran v Simbolno, ko je socializiran, ko torej sprejme in internalizira družbena pravila in jih obravnava kot svoje imperative ter je njegov duhovni kategorialni aparat usklajen z družbeno konstruirano vednostjo.
- 11 Za ponazoritev naj služi Žižkovo mnenje: "V predojdipovski situaciji je namreč subjekt podrejen kaprici Drugega-Matere, njegova želja se reducira na zahtevo po ljubezni Matere, v podarjenem ali odklonjenem predmetu vidi izpričevanje ljubezni ali zavrnitev ljubezni Matere, in ista matrica strukturira tudi subjektivno razmerje do preostalih ..." (Žižek, 1984: 130)
- 12 Ojdipov kompleks je mogoče opredeliti kot položaj, v katerem se znajde otrok na določeni stopnji svojega razvoja, ko je razpet med ljubeznijo do matere in sovraštvom do očeta. Ojdipovska situacija predstavlja nasprotovanje v odnosih v triadi mati-oče-sin. Pozitiven odnos med materjo in očetom predstavlja oviro konkretizaciji sinove želje po materi. Tej se pridruži odnos do očeta, ki predstavlja v otrokovih očeh krivca za to, da ne more doseči tega cilja. Ker je mati po Freudu prvi libidinalni objekt, se otroku zdi lažje žrtvovati očeta, ki ga dojema kot ne-prvega. (prim. Freud, 1913: 284). Ojdipov kompleks pa ima konstitutiven pomen za subjektovo duhovnost: "Povsem upravičeno pravimo, da je Ojdipov kompleks osrednji kompleks nevroz in da predstavlja jedro vsebine nevroz. V njem infantilna seksualnost doseže svoj vrhunec in s svojimi posledicami usodno vpliva na seksualnost odraslih. Slehernemu človeškemu novincu se zastavlja naloga obvladovanja Ojdipovega kompleksa; kdor tega ne zmore, pade v nevrozo." (Freud, 1905b: 103). Tudi Žižek poudarja pomen iste socializacijske situacije, ko subjekt trči na prvo zunanjo omejitev. Ta družbena omejitev ni več razumljena seksualno kot pri Freudu, kjer je enačena s prepovedjo incesta, temveč gre za "poseg Zakona" ali družbenih omejitev: "Z integracijo očetovskega Zakona pa se subjekt iztrga tej podrejenosti, kaprici Drugega, dobi "notranjo samostojnost", odpre se mu razsežnost želje, ki ni več ujeta v mrežo dualnega razmerja do materinskega drugega, Drugi, ki ga zdaj opredeljuje /.../, [je] Drugi kot sam univerzalni zakon." (Žižek, 1984: 130)
- 13 Enako binarno pozicijo izraža tudi dojemanje realnosti pri osebah z "motnjami hranjenja" (prim. Kovačič, 2007: 196–207).
- 14 Moralo je mogoče razumeti kot zbir temeljnih družbenih pravil, ki regulirajo vedenje znotraj družbe.
- 15 Seveda ne gre za izbiro privzeti in se morda odločati o tem, katere norme bi in katerih ne bi privzel, temveč gre za neke vrste vsiljeno izbiro, ki jo posamezniku narekuje družba (prim. Godina, 1986a, 1986b; Hurrelmann, 1980, Fromm, 1960; Danzinger, 2001).

- 16 Gre za pojmovanje, ki ga nasledil in privzame tudi Fromm, ko poskuša te procese utemeljiti in razlagati v psihonalični terminologiji. Fromm podrobneje razdeli mehanizem prenosa kolektivnih kategorij na partikularni nivo in subjektivno vedenje.
- 17 Kultura je v kulturni antropologiji opredeljena še širše kot "conscience", pa vendar je očitno, da želi definirati isto bitnost: celoto učljivih pravil, ki določajo moralni kontekst in spekter ravnanja subjektov. Poudariti je treba, da pojem kulture vključuje tudi kategorijo, ki ji je Durkheim pripisal poseben status, namreč religijo. Ta je v sociologiji poslednj razumljena kot poseben predmet proučevanja in zato ločena od drugih družbenih pojavov, saj gre po Durkheimu za "osredotočenost na sveto" (Moore, 1996: 81). Vse preprosto so sociologi pozabljali, da je odnos do svetega eden temeljnih odnosov subjektov do družbe in predstavlja bistven del kulturnih pravil, o katerih želi sociologija izrekati znanstvene sodbe. Odnos do svetega je del kulture, zato je analiza svetega hkrati analiza kulturnega elementa, ki tvori del širše kozmologije, Simbolnega. Pri Durkheimovi analizi svetega v "elementarnih oblikah religioznega življenja" (1912) gre dejansko za analizo kulture preko pojmovanj svetega v različnih kulturah. Kar Durkheim na primeru svetega imenuje "kolektivne reprezentacije" (angl. *representations collectives*), Freud imenuje predstave (nem. *Vorstellung*) in ustreza enemu segmentu kulture.
- 18 Socializacija in edukacija sta tudi pri Durkheimu razumljena kot "procesa, preko katerih se posameznik nauči pravil določene skupine v družbi" (Durkheim, 1922: 71).
- 19 Pomen osebne biografije se je antropologija že naučila ceniti, saj tako imenovane "življenjske zgodbe", življenjepis in spomini določenega predstavnika posamezne kulture, ki ga zapiše in komentira antropolog, že dolgo veljajo za legitimno monografijo o opravljenem terenskem delu.
- 20 Tako Bourdieu navaja primer biografskih opisov velikih umetnikov, ki so po svojem vedenju in mišljenju odstopali od uokvirjenega vzorca normalnih vedenj v določeni kulturi: "Nedvomno so sistematični opisi življenjskih poti velikih umetnikov in mislecev /.../ pripomogli k razlagi, zakaj je prišlo do nekaterih odstopanj, ki jih ne more preprečiti še tako zakoreninjena šolska indoktrinacija." (Bourdieu, 1970: 157) Zato je subjektivno vedenje treba proučevati kot vmesno kategorijo med običnim in individualnim, saj tisto, kar vpliva na posameznika, ne rezultira nujno v praksi.
- 21 H kritiki in slabostih teorije racionalnega odločanja prim. Matjaž Kovačič: Hollisova zavestna racionalnost proti "iracionalnemu" nezavednemu, *Dialogi*, 2003/9, str. 29–40.
- 22 Ob tem velja opozoriti na omenjeno analogijo med Durkheimovim pojmom "kolektivne zavesti" in pojmom kulture (prim. Bohannan, 1960) ter predvsem na Tylorjev pojem kulture, ki predstavlja definitorno opredelitev tega termina za kulturno antropologijo (prim. Godina, 1998: 84). Ob tem prim. tudi Webrovo pojmovanje zahodne družbe v sociologiji, ki poudarja razlikovanje med posameznimi "pojmovnimi sistemi" v različnih družbah (prim. Weber, 1904: 82; Đurić, 1986: 67), še posebej pa različne antropološke študije na temo pojma kulture (prim. Clifford, 1986; Geertz, 1973; Kluckhohn, 1952).
- 23 Za pomen jezika v Sapirjevem pojmovanju kulture in mišljenjske procese posameznika kot njenega nosilca prim. Sapir, 1949.
- 24 Fromm pojmuje zavest kot funkcijo, torej jo lahko razberemo na ravni družbe in na ravni posameznika kot dve premeni iste bitnosti. Vpliv družbeno konstruirane realnosti je ključen za posameznika, saj interpretacija Realnega tvori zavest in s tem njegovo percepcijo sveta. Tako je "zavest povprečnega človeka v glavnem lažna zavest, ki sestoji iz fikcij in iluzij ter mu onemogoča, da se zaveda stvarnosti" (Fromm, 1960: 234).
- 25 Spoznavni načini in načini logičnega sklepanja, ki so zmeraj kulturno specifični, predstavljajo del sistema vednosti (prim. Fromm, 1960: 227; Berger in Luckmann, 1969: 46; Suzuki, 1960).
- 26 Prim. Žižek, 1982: 268–78; Berger in Luckmann, 1966: 67; Sapir, 1949: 162.
- 27 Pri tem je ključnega pomena, da upoštevamo Frommovo pripombo, da "pojma zavestno in nezavedno označujeta funkcije in ne mesta ali vsebine" (Fromm, 1960: 254). To velja poudariti zaradi konotacije, ki jo ta pojma vzbujata v laičnem kontekstu. Fromm namreč z njima operira zelo podobno kot na primer Durkheim s kolektivno in individualno zavestjo v kontekstu njegovega razumevanja človeka kot "homo duplexa" (prim. Durkheim, 1914: 152; Ritzer, 1996: 100).
- 28 V tej razpravi je pojem konformnosti uporabljen v sociološkem, torej v Durkheimovem smislu, le da je njegov koncept razširjen in podkrepjen še z nekaterimi psihoanalitičnimi koncepti in kategorijami (prim: Fromm, 1960; Freud, 1900, 1920, 1924a; Miller, 1984; Žižek, 1982).
- 29 Sankcioniranje nekonformnih posameznikov je na zahodu prepuščeno bodisi institucijam (pravo in sodna oblast ter kaznovalne institucije, kadar gre za hujše oblike nekonformnosti). Za določene oblike vedenja pa je na subjektivnem nivoju sankcija družbena kategorizacija takšnega vedenja kot "vedenjske motnje" (psihologija) ali "duševne bolezni" (psihiatrija), kar pomeni, da je subjektu prepuščeno, da "znori" na družbeno dovoljen način (prim. Deverux, 1977) in tako to obliko vedenja ponovno konformno prilagodi realnosti.
- 30 Temu pojmu sta pogosto dodana atributa "fantazmatična" ali "subjektivna" (prim. Žižek, 1982; Berger in Luckmann, 1966, ter Freud, 1924a, 1927; Miller, 1984).
- 31 To za sociologe postane možno, ko se uporabi tukaj opisana metoda, ki omogoča strukturalno interpretacijo Freudovih misli, s tem da nadomesti "organsko" z "družbeno" terminologijo.
- 32 Opisana je relevantnost sanj kot mentalnih operacij za analizo vedenja posameznikov (prim. Freud, 1900; Lacan, 1966; Žižek, 1982).
- 33 Prim. Žižkovo razumevanje fantazme (Žižek, 1982; Žižek, 1988) in o podobnem statusu, kot ga pri Bergerju in Luckmannu uživa tako družbena kot subjektivna realnost (Berger in Luckman, 1966: 29).
- 34 Travmatska izkušnja pomeni nastop dogodka, ki ni anticipiran v simbolnem svetu subjekta in zato povzroča občutek groze. Pojem travme je opredeljen (prim. Deverux, 1977: 32). Pojem "travmatske izkušnje" je mogoče primerjati s pojmom "vdora Realnega" pri Lacanu (prim. Žižek, 1991: 283), saj pri obeh gre za nastop nesimboliziranega dogodka.
- 35 Ta mehanizem je v sodobni psihonalični literaturi označen kot "Objektkonstanz" in pomeni sposobnost subjekta (otroka), ohran-

- jati psihično stabilnost v odsotnosti njegovega ljubljene objekta (matere) (prim. Hurrelmann, 1980).
- 36 Kar velja za travmatske sanje, velja v polju manifestnega vedenja za vse fobije. Neprisotnost stvarne nevarnosti je prisotna pri obeh momentih: pri travmatskih sanjah je od ključnega dogodka preteklo že nekaj časa in več ne predstavlja objektivne nevarnosti, podobno pri fobijah objekti, kot so zaprti prostori (pri klaustrofobiji) ali mačke (pri katofofobiji), ne predstavljajo objektivne nevarnosti, pa vendar so razlog za strah in tako motivirajo subjektovo vedenje, ko se z njimi sooči. Ta strah je seveda nerealen, nestvaren, subjekt pa se vendarle nahaja v realnosti, v kateri ta realni predmet grozi s svojo (za subjekt) nesimbolizirano razsežnostjo – subjekt torej predpostavlja, da je groza, ki stoji za strahom, realna.
- 37 V okviru družboslovnih znanosti gre pri zastavitvi nature – nurture za razmerje med podedovanim in naučenim, med lastnostmi in dispozicijami za lastnosti, med biološko opremo in kulturo. Za natančnejšo obravnavo prim. Godina, 1990.
- 38 Primerov je ogromno, med njimi najlepší so iniciacijski obredi. Le-ti postavljajo mejo telesne bolečine, ki je od subjekta zahtevana v njegovem družbenem okolju. Za to razpravo so zanimivi zato, ker družbena pravila preko telesnega predrugačenja označijo telo. Tako je ponovno na delu kavzalnost v smeri duh – telo (za podrobnejši opis prim. Khayat, 1987; Cazeneuve, 1971).
- 39 Bolečina kot kulturno določena kategorija opredeljuje mejo ugodja in neugodja v vsaki družbi posebej (prim. Cazeneuve, 1971: 219; Khayat, 1987).
- 40 Za razlago pojmov Simbolno, Realno in Imaginarno prim. Lacan, 1960, 1966 in Kovačič, 2002.
- 41 Kot na primer v zahodnoevropski kulturi smrt bližnjega, biti žrtev posilstva ipd.
- 42 Tako se želja in zakon lahko gibljeta na istem polju, četudi je njun odnos ambivalenten. Kot pripominja Lacan: “Želja je hrbtna stran zakona.” (Lacan, 1966: 266)
- 43 Ali ne gre pri “želji občutka krivde” za pojme nasprotujočih pomenov? Krivda in želja se izključujeta, pa vendar ju nezavedno dojema kot dve ambivalentni kategoriji enega imperativa; obrazec “želja kot prepoved” je seveda enak obrazcu “želja kot krivda”. V kaznovanih sanjah seveda gre za izpolnitev imperativa, ki ga nalaga družba; imeti občutek krivde pomeni biti kaznovan za prepovedano željo. Kar jasno govori v prid temu, da je seveda družbena zahteva ali želja po kaznovanju izražena prav s konformnim ravnanjem subjekta, ki občuti krivdo zaradi kulturno prepovedanega hotenja in si v fantazmi nalaga (od družbenih pravil) zahtevano kazen. Tudi sanje posiljenih žensk vedno znova variirajo motiv travmatskega dogodka.
- 44 Prim. Lacan, 1966.
- 45 V sociološki znanosti bi v to množico proučevanja atipičnega vedenja lahko uvrstili študije deviantnosti (prim. Haralambos, 2000, in tam navedene raziskave).
- 46 V zgodnji, predvsem v spontani in razsvetljenski antropologiji (prim. Godina, 1998, tudi Kuper, 1983) pa gre za atipično vedenje, kadar je govora o vedenju subjektov v neevropskih kulturah, ki je primerjano z vedenjem Evropejcev. S tega vidika je bilo “njihovo” vedenje označeno kot atipično. V kasnejši kulturni antropologiji pa so prisotne analize vedenja posameznikov v drugih kulturah (angl. *culture-personality studies*), kot na primer študija M. Mead “Spol in temperament v treh primitivnih družbah” (prim. Mead, 1935) ter študije nacionalnega karakterja Ruth Beedict (prim. Barnouw, 1994).
- 47 Gre za vedenje, katerega objekt je telo in je kategorizirano kot atipično, na primer motnje hranjenja, avtodestruktivnost, avtoeroicizem, shizofrenija ipd.
- 48 Na to dejstvo je opozoril že Durkheim s svojim pojmom “anomičnosti” (prim. Turner, 1999).
- 49 To disfunkcijo psihiatrija v zahodnoevropski kulturi imenuje “psihična motnja” ali “mentalna bolezen”.
- 50 Takšna povsem relativistična pozicija seveda postavlja psihoanalizo v precej neprijeten položaj, saj njene na videz univerzalne kategorije travme dobijo precej bolj partikularen pomen. Le-tega je treba presojati povsem kulturno specifično. To sovпада s Frommovo trditvijo, da je tisto, kar je predmet potlačitve, odvisno od vsakokratne kulturne opredelitve, katere izkušnje je dovoljeno memorirati in katerih ne (prim. Fromm, 1960: 323).
- 51 Za pojem omnipotentnega statusa realnosti prim. Weber, 1986, 1987; Berger in Luckmann, 1966; Žižek, 1982.
- 52 Subjekt s takšnim ravnanjem seveda izkazuje konformnost družbi in njenim pravilom. Vsakemu subjektu, ki “znori”, je v uteho vsaj to, da so drugi člani skupnosti priznali njegovo trpljenje, travmatsko doživetje kot tisto, ki bi vsakega subjekta te družbe napeljala na isto posledico. Tukaj je ponovno prisoten moment konformnosti, o katerem je bilo govora. Omeniti velja, da je ta konsenz, ki ga predpostavlja subjekt (kot objekt travmatskega stresa) tista tolažilna nagrada, ki mu preostane ob ukinitvi njegovega simbolnega pristanka na regularno realnost. Ta zapustitev Simbolnega je torej konformna in ni dejanska zapustitev, temveč prej zamenjava strani, prehod iz pozicije v opozicijo. Zato je Devereuxovo opredelitev nefunkcionalnosti moč zaslediti zgolj na subjektovem nivoju, saj na ravni družbe gre prej za funkcionalno izvrševanje pravil, ki zadevajo atipično vedenje.
- 53 Podobni primeri kulturno definiranih etničnih motenj so: (1) Medvedja srajca (*berserk*) pri Vikingih (prav tam: 73), ko je mlad Viking v boju ‘ponorel’ in se zagnal v trumo sovražnikov in v skoraj gotovo smrt. Komur je uspelo, da se je vrnil živ, je bil kot zelo pogumen mož spoštovan v svoji skupnosti. (2) Samomor pri Grkih in Rimljanih (prav tam: 73): kot na primer Sokrat in Teramen, ki ju nihče razen moralne obsodbe ni silil, da spijeta trobelikin strup. (3) Transvestitizem pri Nizinih (prav tam: 29): v primeru stresne situacije, v kateri se ni izkazal kot junak, ima mlad predstavnik nizinske kulture edino možnost, da naprej živi kot član skupnosti, da sprejme kategorijo transvestita, ki je povsem konformna oblika etnopsihoze. Pogosto pa se dogaja, da mladi Nizini raje napravijo samomor, kot da bi živeli pod oznako, ki jim edina preostane na voljo (prav tam: 38). (4) Šamanizem pri Mohavah (prav tam: 38, 50), kajti Mohave verjamejo, da vsak, ki se ne odzove nadnaravnemu pozivu biti šaman (kdaj gre za tak poziv, je opredeljeno s številnimi pokazatelji), postane nor in ga vidijo kot destruktivni element v družbi ter ga posledično eskomunicirajo. (5) “Imu” pri Ainujih (prav tam: 82) pomeni, da posameznik verjame, da je postal kača in se tudi temu primerno vede. (6) “Juramentado” pri Morojih (prav tam: 83), ki je zelo podobna “amoku” pri Malajcih, s to razliko, da “juramentado” pred morilskim pohodom prosi za

- odpuščanje svoje starše, se obleče v praznjo obleko in se podvrže seriji predpisanih postopkov, preden začne svojo morijo. (7) "Vindigo" pri Algonkih s severa (prav tam: 333), ko nekateri člani te kulture mislijo, da jih je od znotraj pojedla pošast "vindigo", kar je povzročilo, da so tudi sami postali prav ta pošast.
- 54 Celó do te mere, da ga sama kultura v okviru znanstvene vednosti označi kot psihično bolnega, četudi subjekt zgolj na neki specifičen način povezuje povsem regularne kulturne kategorije, jih upošteva in se dejansko vede, kot od njega pričakuje simbolni red.
- 55 Zato je simptom potreben kot ventil, skozi katerega subjekt najde svojo povezavo z občo realnostjo in mu sploh omogoča preživetje v tej simbolni mreži. Nič čudnega torej, da psihoanaliza definira simptom kot "rešilno bilko za nevrotika" (prim. Freud, 1917).
- 56 Kot motnje so klasificirane s strani medicinskega (natančneje psihiatričnega) diskurza, saj gre za klasifikacijo, ki upošteva predvsem pozitivistične momente (telesne iregularnosti) pri definiranju tega pojava (prim. Hudolin, 1984).
- 57 Z izjemo psihologije, ki svoje sodbe o atipičnem vedenju utemeljuje na podlagi pozitivistično izmerjenih organskih sprememb na telesu subjekta, ki spremljajo njegovo vedenje. Kljub temu je psihologija del družboslovnega korpusa znanosti. Analiza proučevanja vedenja v psihologiji je opisana v naslednjem podglavju.
- 58 Po navedbah psihiatričnega diskurza lahko celo dvomimo v opredelitev psihiatrije kot znanosti, saj "psihiatrija še nima čvrste znanstvene osnove" (Kaličanin, 2002: iv).
- 59 Pristop, ki omogoča mnogo širše ukvarjanje z vedenjem in ki ima za predmet dejansko vedenje, torej njegove manifestacije in odstopanja od kulturno standardiziranih vedenj, je psihoanaliza.
- 60 Mnenje psihiatra je namreč relevantno mnenje, ki ga upošteva pravo – vednost, ki sebi in tako tudi psihiatriji zagotavlja legitimnost znotraj zahodne družbe. Tudi pravo deli s psihiatrijo predmet proučevanja: vedenje, ki je klasificirano kot družbeno nedopustno in kot tako opredeljeno v kazenskem zakoniku. Kazenski zakonik predstavlja kodeks vedenja, saj so vsa dejanja oziroma modusi vedenja v različnih kontekstualnih situacijah, ki so v njem vsebovani, klasificirani kot "kazniva dejanja" in sankcionirani s strani državnih represivnih aparatov. Kadar se pojavi vprašanje o vzrokih za določeno pravno sankcionirano vedenje, ki ga pravo imenuje "prištevnost", preide pristojnost na psihiatrijo. Ta lahko s svojim mnenjem označi neko osebo kot prištevno, neprištevno ali zmanjšano prištevno, kar vpliva na stopnjo njene odgovornosti pred zakonom ter posledično na sankcijo, ki jo predpiše zakon (oziroma zakonodajni organ) in določi sodišče (zaporna kazen, zdravljenje v psihiatrični ustanovi). Pravo in medicina se torej vzajemno upoštevata predvsem v institutu "izvedenskega mnenja medicinske stroke", ki je legitimen in legalen institut v evropski kulturi.
- 61 Norce so vse kulture starega sveta poskušale umakniti iz javnega življenja družbe, jih marginalizirati. Zato v arabskem svetu že zelo zgodaj izumijo ustanove, azile, zavetišča, ki jih locirajo daleč stran od mest in ljudi. Prvi špitali se pojavijo že okoli leta 700 n. š. v Bagdadu, okrog leta 800 n. š. v Kairu in leta 1270 v Damasku. V Evropi je nastanek azilov po arabskem zgledu kasnejšega datuma: prvi se pojavi v Metzju leta 1100 n. š., v Braunschweigu leta 1224, v Kölnu leta 1292 in v Uppsali leta 1305 (Foucault,
- 1961: 15; Shorter, 1997: 4). Z razliko, da so v arabskih bolnišnicah imeli poleg zavetišča še redno zdravniško službo z apotekami in oddelki, v evropskih špitalih pa so to zgolj kraji, kamor so norci in drugi hodili umirat (Gleisinger, 1954: 114; Shorter, 1997: 7).
- 62 Špitali so v tedanjem času združevali funkciji, ki ju danes izvajata zapor in psihiatrična klinika (prim. Foucault, 1961, 1975).
- 63 Ta razprava se omejuje predvsem na način klasifikacije vedenja kot mentalnih bolezni v okviru medicinskega diskurza.
- 64 Takšno je stališče v okviru antipsihiatrije (prim. Filipović, 1990: 23).
- 65 To dokazuje tudi uspešnost pristopa s pogovorno tehniko psihoanalitične terapevtske metode, kaže tudi na praktično uporabnost in učinkovitost pogovora in s tem vplivanja na psihične procese preko jezika. Ta izhaja iz povsem drugih epistemoloških temeljev percepcije človekove duševnosti in telesa kot medicinski diskurz, namreč družbenih.
- 66 Psihologijo lahko v najširšem smislu pojmujejo "kot znanost o vedanju" (Bock, 1999: 1).
- 67 Medkulturna psihologija je po svoji zastavitvi od vseh psiholoških ved najbližja kulturni antropologiji, saj je njeno polje proučevanja človekovo vedenje in duševni procesi v različnih kulturah. Obe omenjeni znanosti delita interes proučevanja vedenja subjektov v nekem socialnem okolju, kot to velja tudi za sociološko raziskovanje. Tudi kar je bilo povedanega o psihoanalizi, spada v ta kontekst. Edina razlika med psihologijo in drugimi znanostmi je, da okvir raziskovanja predstavlja družbena kategorija, namreč kulturno okolje, sam predmet proučevanja pa je percipiran kot univerzalna razsežna stvar – človeški organizem.
- 68 Rorschachov test sestoji iz 10 kart, na katerih so odtisnjeni madeži črnih nedefiniranih oblik. Testiranec so zmeraj pokazani v enakem vrstnem redu, ta pa opiše, katere oblike in stvari prepozna na posameznik kartah (Barnouw, 1985: 275).
- 69 Seveda je tukaj na delu velika mera interpretativnih postopkov, ki predpostavljajo, da je možna ena ali vsaj omejeno število možnih razlag določene razporeditve ali vrednosti podatkov (prim. Weber, 1986; Bourdieu, 1997).
- 70 Testiranec dobi tri pravokotne liste in svinčnik; prvega, na katerega naj nariše hišo, predenj položijo horizontalno, ostala dva za drevo in osebo pa vertikalno. Oseba lahko briše in popravlja, kolikor želi, in si za risbo vzame poljubno časa. Po koncu risanja ji postavijo še 64 vprašanj (Barnouw, 1985: 317).
- 71 Le-te beležijo, evidentirajo za fiziko relevantne podatke (elektromagnetno valovanje možganov, spremembe v srčnem utripu itd.), ki so merljivi v fizikalnem kontekstu definiranih vrednosti (število udarcev srca na minuto, električna prevodnost itd.). Enako velja za diagnostične aparate v medicinskem diskurzu (prim. tretje poglavje). Te naprave so elektroencefalograf (merjenje ojačanih možganskih valov), elektrokardiograf (srčni utrip), pnevmograf (hitrost, ritem in globina dihanja) in mnoge druge (prim. Musek, 1997).
- 72 Pojmovanje možganov kot centra duše(vnosti) je stara antična ideja. Gre za biološko in fiziološko razumevanje duševnosti, ki se je začelo s Hipokratovo in Galenovo anatomijo in se ohranilo vse do danes. Možgani tako pri hipokratu kot tudi pri Galenu ostanejo center duševnih bolezni (Gleisinger, 1954: 83;

Karger-Decker, 2001: 152). Tej osnovni razlagi se kasneje doda še živce, ki postanejo kasneje (in so v psihiatriji še danes) nosilci mentalnih (duševnih) bolezni (prim. Foucault, 1961: 116; Shorter, 1997: 18). Kontinuiteta, ki se v okviru medicinskega diskurza vzpostavlja, torej ni nujno kontinuiteta razvoja, temveč je lahko tudi kontinuiteta istega pojmovanja telesa, ki je bilo sprejeto v antiki.

- 73 Tukaj gre za kulturno antropološki Tylorjev pojem kulture, ki ga je moč enačiti z podobnimi pojmi iz drugih znanosti, kot je bilo prej opisano (prim. Bochannan, 1960; Fromm, 1960; Godina, 1990; Žižek, 1982, Berger in Luckmann, 1966).
- 74 Müller-Lyerjeva iluzija je poizkus, pri katerem posamezniku pokažemo dve enako dolgi črti, pri čemer je ena na obeh straneh omejena z oklepajočima črtama, druga pa z razklepajočima. Iluzija je ta, da se nekaterim testirancem prva črta zdi krajša od druge. Dejstvo, da pripadniki neevropske kulture iluziji ne nasedejo, ponovno kaže na simbolno prežetost človekove percepcije prostora.
- 75 Opozoriti velja na Lacanovo tezo, da se med zaznavo in zavest vrine označevalna struktura (Lacan, 1960: 54). Preden torej energetski oz. fizikalni impulz prispe do zavesti, ga Simbolno kategorizira. Kultura se torej nahaja med zaznavo in zavestjo.
- 76 Tako bi vsako medkulturno proučevanje vrednot, recimo v okviru družine, moralo upoštevati, da ima skoraj vsaka kultura svoj sorodstveni sistem (sam modus določanja sorodstvenih kategorij, specifične jezikovne kategorije, odnose med sorodniki), ki je povezan z občo kozmologijo v okviru pomena in same oblike družine itd.

Reference

- [1] Althusser, L., 1970, Ideologija in ideološki aparati države. V: Močnik, R. (ur.), Ideologija in estetski učinek (str. 38–84). Ljubljana, Cankarjeva založba, 1980.
- [2] Barnouw, Victor, 1985, Culture and personality, Dorsey press.
- [3] Benedict, Ruth, 1934, Obrasci kulture, Beograd, Prosveta, 1976.
- [4] Berger, P.L., Luckmann, Th., 1966, Družbena konstrukcija realnosti, Ljubljana, Cankarjeva založba, 1988.
- [5] Bock, Philip K., 1997, Rethinking Psychological Anthropology, Illinois, Waveland press.
- [6] Bohannan, Paul, 1960, Conscience Collective and Culture, V: K.Wolf, Emile Durkheim 1858–1917, Columbus, Ohio State University Press, str. 77–96.
- [7] Bourdieu, Pierre, 1970, Zur Sociologie der symbolischen Formen, Frankfurt am Main, Suhrkamp Verlag.
- [8] Bourdieu, Pierre, 1997, Meditationen, Frankfurt am Main, Suhrkamp Verlag, 2001.
- [9] Cazeneuve, J., 1971, Sociologija obreda, Ljubljana, Založba ŠKUC in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete. Studia humanitatis. 1986.
- [10] Clifford, James (ur.), 1986, Writing Culture, University of California press.
- [11] Danzinger, Reiner, 2001, Störungen des Körperbildes bei schizophrenen Patienten; V: Geißler, Peter (ur.), Psychoanalyse und Körper, Psychozial-verlag, Gießen, str. 125–138.
- [12] Devereux, Georges, 1977, Ogledi iz opče etnopsihiatrije, Zagreb, Naprijed, 1992.
- [13] Durkheim, Emile, 1893, The Division of Labour in Society, New York, Free Press, 1964.
- [14] Durkheim, Emile, 1897, Suicide, London, 1951.
- [15] Durkheim, Emile, 1895, Pravila sociološke metode. V: Ivan Kuvačić, Funkcionalizam u sociologiji, Sociološka hrestomatija, Zagreb, Naprijed, 1990, str. 114–134.
- [16] Durkheim, Emile, 1912, The Elementary Forms of Religious Life, New York, Free Press, 1965.
- [17] Durkheim, Emile, 1922, Education and Sociology, New York, Free Press, 1956.
- [18] Durkheim, Emile, 1914, The Dualism Of Human Nature And Its Social Condition, V: R. Bellah (ed.), Emile Durkheim: On morality and society, Chicago, 1973, str. 149–163.
- [19] Filipović, L., 1990, Filozofija i antipsihiatrija Ronalda D. Lainga. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.
- [20] Foucault, Michel, 1961, Zgodovina norosti v času klasicizma, Ljubljana, založba /*cf., 1998.
- [21] Foucault, Michel, 1975, Nadzorovanje in kaznovanje, Ljubljana, Delavska Enotnost, 1984.
- [22] Freud, Sigmund, 1895, Študije o histeriji, Ljubljana, Delta, 2002.
- [23] Freud, Sigmund, 1900, Interpretacija sanj Ljubljana, Studia humanitatis, 2000.
- [24] Freud, Sigmund, 1905b, Tri razprave k teoriji seksualnosti, Ljubljana, Studia humanitatis, 1995.
- [25] Freud, Sigmund, 1913, Totem i tabu, Odabrana dela, Novi Sad, Matica Srpska, 1969.
- [26] Freud, Sigmund, 1917, Predavanja za uvod v psihoanalizo, Ljubljana, DZS, 1977.
- [27] Freud, Sigmund, 1920, Onstran načela ugodja. V: Metapsihološki spisi, Ljubljana, Studia Humanitatis, 1987, str. 241–300.
- [28] Freud, Sigmund, 1924a, Nevroza in psihoza. V: Metapsihološki spisi, Ljubljana, Studia Humanitatis, 1987, str. 366–371.
- [29] Fromm, Erich, 1941, Bekstvo od slobode, Zagreb, Naprijed, 1984.
- [30] Fromm, E., 1960, Psihoanaliza i zen budizam. V: D. T. Suzuki in E. Fromm, Zen budizam i psihoanaliza (str. 202–270). Beograd, Nolit. 1973.
- [31] Geertz, C., 1973, Tumačenje kultura (1. in 2. del), Beograd, Biblioteka XX. vek, 1998.
- [32] Gleisinger, Lavoslav, 1954, Medicina kroz vjekove, Zagreb, Zora.
- [33] Godina, V. V., 1998, Antropološke teorije, Teorija in praksa, FDV.
- [34] Godina, V. V., 1990, Nature vs. Nurture, Antropološki zvezki, Ljubljana, FDV, str. 77–114.
- [35] Godina, V. V., 1985, Bipolarost socializacijskega procesa, Anthropos, št. 1/2, str. 392–403.
- [36] Godina, V. V., 1991, Socializacijska teorija Talcotta Parsonsa, Antropološki zvezki 2, Ljubljana, FDV.
- [37] Godina, V. V., 1986a, Socializacija in procesi reprodukcije družbe, Anthropos, 5–6, str. 230–244.
- [38] Godina, V. V., 1986b, Soodvisnost temeljnih socializacijskih procesov, Anthropos, 1–2, str. 202–221.
- [39] Gordon, Richard, A., 2000, Eating Disorders; Anatomy of a Social Epidemic, Oxford, Blackwell.

- [40] Haralambos, M., 2000, *Sociologija – Teme in pogledi*, Ljubljana, DZS.
- [41] Hirsch, Mathias, 2001, *Selbstbeschädigung, Autoerotismus und Eßstörungen – zur Psychodynamik des Körperagierens*. V: Geißler (ur.), *Psychoanalyse und Körper*, Psychosozial-verlag, Gießen, str. 105–124.
- [42] Hollis, Martin, 1994, *Filozofija družbene vede*, Aristej, Maribor, 2002.
- [43] Howson, A., Inglis, D., 2001, *The Body in Sociology: Tension Inside and Outside Sociological Thought*, *Sociological Review*, št. 3, str. 297–318.
- [44] Hudolin, Vladimir, 1984, *Psihijatrija*, Zagreb, Stvarnost.
- [45] Hurrelmann, K. in Ulich, D. (ur.), 1980, *Handbuch der Sozialisationsforschung*, Basel, Beltz Verlag.
- [46] Karger-Decker, B., 2001, *Die Geschichte der Medizin, Von der Antike bis zur Gegenwart*. Düsseldorf, Albatros.
- [47] Kaličanin, P., 2002, *Psihijatrija*, Beograd, Elit-Medica.
- [48] Keller, R., 2005, *Analysing Discourse. An Approach From the Sociology of Knowledge*. *Forum: Qualitative Social Research*, 3., dosegljivo na: <http://www.qualitative.research.net/fqs/> (pridobljeno 12. 9. 2005).
- [49] Khayat, J., 1987, *Rituali i seksualna sakačenja*, Kruševac, Bagdala.
- [50] Kluckhohn, C. in Kroeber, A. L., 1952, *Culture. A Critical Review Of Concepts And Definitions*, Cambridge, Harvard University.
- [51] Knoblauch, H., 2005, *Kulturkörper: Die bedeutung des Körpers in Sozialkonstruktivistischen Wissenssoziologie*. V M. Schroer (ur.), *Soziologie des Körpers* (str. 92–114), Frankfurt: Suhrkamp Taschenbuch Wissenschaft.
- [52] Kovačič, M., 2002, *Razumevanje razmerja posameznik družba; Sociološka relevantnost psihoanalitskega pristopa*. Magistrsko delo, Maribor: Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta.
- [53] Kovačič, Matjaž, 2007, *Nelagodje v telesu*, Maribor, Locutio.
- [54] Kuper, Adam, 1983, *Antropologija in antropologi*, Maribor, Aristej, 1998.
- [55] Lacan, Jacques, 1960, *Etika psihoanalize (Seminar VII, 1959/60)*, Ljubljana, Analecta, 1986.
- [56] Lacan, Jacques, 1966, *Spisi*, Ljubljana, Analecta, 1994.
- [57] Levens, Mary, 1995, *Eating Disorders and The Magical Control of the Body*, London, Routledge.
- [58] Mead, M., 1935, *Spol i temperament u tri primitivna društva*, Zagreb, Naprijed, 1968.
- [59] Miller, Jacques-Alain, 1984, *Simptom-fantazma*, *Problemi 12*, Ljubljana, 1984, str. 32–34.
- [60] Moore, Jerry, D., 1996, *Uvod u antropologiju, Teorije in teoretičari kulture*, Jesenski i Turk, Zagreb, 2002.
- [61] Musek, J., Pečjak, V., 1997, *Psihologija*, Ljubljana, Educy.
- [62] Ritzer, George, 1996, *Sociological Theory*, McGraw-Hill, 1996.
- [63] Sapir, Edward, 1949, *Selected Writings in Language, Culture and Personality*, Berkley, Los Angeles, London, University of California press.
- [64] Sapir, Edward, 1994, *The Psychology of Culture*, Berlin, New York, Mouton de Gruyer.
- [65] Shorter, E., 1997, *A History of Psychiatry. From the Era of the Asylum to the Age of Prozac*. New York: John Wiley & sons.
- [66] Supek, Zlatko, 1964, *Osnove farmakologije*. V: *Opča medicina*; priručnik za liječnika, Zagreb, Školska knjiga, 1964, str. 393–463.
- [67] Suzuki, D. T., 1960, *Zen budizam*. V: Suzuki, D. T.; Fromm E., *Zen budizam i psihoanaliza*, Beograd, Nolit, 1973, str. 25–201.
- [68] Swingewood, Alan, 1984, *A Short History of Sociological Thought*, London, Macmillan.
- [69] Turner, B. S., 1999, *Classical Sociology*, London, Sage.
- [70] Weber, Max, 1904, "Objektivnost" spoznaje u društvenoj znanosti i društvenoj politici. V: A. Marušić (ur.), *Metodologija društvenih nauka* (str. 21–84). Zagreb, Globus, 1986.
- [71] Weber, Max, 1920, *Racionalizam zapadne kulture*. V: M. Đurić (ur.), *Sociologija Maksa Vebera* (str. 290–305), Zagreb, Naprijed, 1987.
- [72] Žižek, Slavoj, 1982, *Zgodovina in nezavedno*, Cankarjeva založba.
- [73] Žižek, Slavoj, 1984, *Filozofija skozi psihoanalizo*, Ljubljana, DDU Univerzum.
- [74] Žižek, Slavoj, 1984b, *Birokratija i uživanje*, Beograd, SIC.
- [75] Žižek, Slavoj, 1991, 'Wittgenstein: Razcep subjekta in luknja v realnosti', *Bog, Učitelj, Gospodar*, Ljubljana, Analecta, 1991, str. 279–289.

KNJIŽNIČARSTVO NA MADŽARSKEM

Judit Zágorec-Csuka

Kontaktni naslov:
judit.zagores@siol.net

Izvleček

S spremembo družbenega sistema so se madžarske knjižnice znašle v novih razmerah in mnoge so prenehale delovati. Z novo knjižnično zakonodajo so bile med drugimi novostmi "javne knjižnice" in "zavodi za knjižnice", ki imajo strokovno in koordinacijsko vlogo, uvedena pa je bila tudi državna mreža za medknjižnično izposajo, v katero je vključenih 56 velikih knjižnic. V nacionalni knjižnici Országos Széchényi Könyvtár deluje Madžarski skupni državni katalog (MOKKA). Za informatizacijo je namenjenih poprečno šest odstotkov knjižničnih proračunov. Deluje že kar nekaj digitalnih knjižnic, ključna pa je Madžarska elektronska knjižnica (MEK), ki je s svojimi bogatimi digitalnimi zbirkami cenjena doma in po svetu. Posebnega pomena je projekt digitalizacije zbirke korvine. Tudi digitalizirani madžarski dokumenti iz Pokrajinske in študijske knjižnice Murska Sobotna so na medmrežju pridobili 15 milijonov madžarsko govorečih potencialnih uporabnikov po vsem svetu.

Ključne besede

madžarsko knjižničarstvo, državni kulturni program, madžarska digitalna knjižnica (MEK), madžarski skupni državni katalog (MOKKA)

Abstract

With the change of the social system, Hungarian libraries had to face new circumstances and, as a consequence, many of them ceased to exist. New library legislation introduced, among other novelties, "public libraries" and "library institutes", which have an expert and coordination role, and the national interlibrary loan network, in which 56 large libraries participate. Within the framework of the National Széchényi Library, the Hungarian National Shared Catalogue (MOKKA) exists. On average, 6 % of the library budgets is allocated to the informatization. Several digital libraries have been created so far; the most important among them is the Hungarian Electronic Library, which is, with its large digital collections, appreciated at home and abroad. The "Corvine" digitalization project is of particular importance. In addition to that, digitalised Hungarian documents from the Regional and Study Library in Murska Sobotna became accessible on the Internet to 15 million Hungarian speaking potential users worldwide.

Keywords

hungarian librarianship, national cultural programme, Hungarian Electronic Library (MEK), Hungarian National Shared Catalogue (MOKKA)

SPREMEMBE NA PODROČJU KNJIŽNIČARSTVA

Sprememba političnega sistema na Madžarskem je bila velikega pomena za knjižničarstvo. Poslabšanje nadziranja knjižničnega sistema in pomanjkanje strokovnega knjižničnega nadzora – inšpektorske službe – je povzročila negotovost v knjižničnem sistemu. Največ sprememb je nastalo na področju vzdrževanja knjižničnega sistema: nastale so občinske samouprave namesto

občinskih svetov, sindikalni sveti so razpadli, veliko državnih podjetij so privatizirali. Zaradi pomanjkanja denarja in zaradi sprememb, ki so nastale v družbi na začetku 90-ih let, je veliko knjižnic prenehalo delovati. Po statističnih podatkih iz leta 2002 je bilo na Madžarskem evidentiranih 2.071 knjižnic, vendar je v ta razvid vključenih le malo šolskih knjižnic, kar pomeni, da je delovalo skupaj s šolskimi knjižnicami približno 5.971 knjižnic.

	1989	1998	1999	2000	2001	2002
Število knjižnic	n.a.	2.775	2.586	2.573	2.590	2.853
Število storitvenih mest	4.325	3.315	3.273	3.132	3.242	3.449
Površina (m ²)	364.750	395.348	383.418	388.754	409.056	422.155
Število kupljenih knjig	1.556.810	1.201.687	1.141.647	1.164.266	1.129.405	1.235.791
Število vpisanih bralcev	1.554.351	1.350.225	1.364.488	1.357.449	1.388.016	1.426.804
Število uporabnikov	Np.	15.947.560	16.478.045	16.560.559	17.947.709	19.327.705
Število izposojevališč	11.516.654	10.301.179	10.386.900	10.266.301	10.519.752	10.676.355
Število izposojenih dokumentov	37.040.082	35.210.119	34.899.956	34.494.389	34.321.118	34.398.836
Denar, ki je namenjen nakupu (tisoč forintov, Ft)	141.689	1.139.856	1.368.162	1.213.279	1.594.820	1.707.788

Tabela 1: Knjižnice v krajevnih skupnostih v obdobju 1989–2002

Po spremembi družbenega sistema so se pospešeno začele tudi spremembe na družbenem področju in v gospodarstvu. Z naglo širitvijo računalnikov in interneta ter s hitrim razvojem telekomunikacij so se začela pojavljati tudi razmišljanja o spremembah v knjižničarstvu. Prve spremembe so nastale v zakonodaji, ki se nanaša na področje knjižničarstva.

Novi zakoni in nove odredbe

Leta 1997 je madžarski parlament na področju kulture sprejel nove zakone o muzejih in tudi o knjižničarstvu. Zakon o knjižničarstvu določa, da je knjižnični sistem osnovni pogoj za delovanje informacijske in demokratične družbe. Specifika novega knjižničnega zakona je, da uvaja nov pojem, in sicer pojem javne knjižnice (v slovenskem knjižničnem sistemu je enakovreden pojem splošnoizobraževalne knjižnice). Javne oziroma splošnoizobraževalne knjižnice poleg občinskih sredstev dobijo tudi sredstva iz državnega proračuna. Na podlagi novega zakona o knjižničarstvu so ustanovili institucijo *Zavod za knjižnice* (Könyvtári Intézet), ki ima vlogo koordinatorja med knjižnicami tako na strokovnem kot na storitvenem področju. Poleg tega omenjena institucija izobražuje knjižničarje in skrbi za njihovo strokovno izpopolnjevanje, izvaja raziskovanje na knjižničarskem področju ter izdeluje statistike in pravilnike.

Zakon o knjižničarstvu uvaja še eno noviteto, in sicer *Državno institucijo za zagotavljanje in hrambo knjižničnih dokumentov* (Országos Dokumentum-ellátó Rendszer). Institucija deluje v okviru 56 knjižnic, ki so se združile v mrežo z namenom, da na področju Madžarske oskrbijo knjižnice z dokumenti, tako da si medsebojno izposojajo dokumente, sistem pa zagotavlja tudi informacijo o tem, kje se iskani dokumenti nahajajo. V ta sistem so vključeni vsi tipi knjižnic, le šolske knjižnice so izjema. Knjižnice, ki so vključene v sistem, dobijo dodatna sredstva za nabavo dokumentov od Ministrstva za kulturo Republike

Madžarske. Sistem omogoča bralcem, ki so vključeni v eno izmed knjižnic v sistemu, da so oskrbljeni z dokumenti, ki so na razpolago v preostalih, v sistem vključenih knjižnicah.

VRSTE KNJIŽNIC NA MADŽARSKEM

Specialne knjižnice

Glede na velikost zbirk, število uporabnikov in nastanek so specialne knjižnice zelo različne, vse pa jih družijo, da imajo specialne zbirke. Zbirajo specialne informacije in dokumente z različnih področij znanosti, ki jih obdelajo in posredujejo. Po statistiki iz leta 2002 je bilo na Madžarskem 632 specialnih knjižnic in mednje sodijo knjižnice raziskovalnih institucij in podjetij, knjižnice verskih skupnosti, univerzitetne in visokošolske knjižnice, knjižnice gimnazij in samostanske knjižnice, ki imajo dragocene in stare zbirke gradiva. V to vrsto knjižnic sodijo tudi knjižnice muzejev in arhivov. Specialne knjižnice so vključene v Državno institucijo za hrambo dokumentov (ODR), torej v integrirani knjižnični sistem s skupnim katalogom. Na državni ravni lahko ugotovimo, da imajo specialne knjižnice in visokošolske knjižnice 20 milijonov več dokumentov kot knjižnice v krajevnih skupnostih, ki imajo kakšnih sto tisoč manjših zbirk.

Visokošolske knjižnice

Visokošolske knjižnice so tiste knjižnice, katerih ustanovitelji so visokošolske institucije. Madžarska knjižničarska statistika to kategorijo knjižnic uvršča med specialne knjižnice, njihovo število je blizu 200. Med njimi je veliko visokošolskih knjižnic, ki so odprte kot splošnoizobraževalne knjižnice. Tipi teh knjižnic so: univerzitetne, strokovne, visokošolske, knjižnice oddelkov (kateder) na univerzah itd.

Sprememba družbenega sistema je imela velik vpliv na visokošolske knjižnice. Pred letom 1989 je bilo zgornje število študentov v visokih šolah določeno, kasneje se je to spremenilo in število študentov se je povečalo za trikrat v zadnjih desetih letih. Integracija visokih šol in

univerz je vplivala tudi na visokošolske knjižnice, ki so morale spremeniti organizacijo in programsko shemo svojega delovanja. Z integracijo je nastalo več novih univerz (npr. Univerza Károli Gáspár Református Egyetem, Univerza Pázmány Péter). Ena pomembnejših znanstvenih in specialnih zbirk se nahaja v visokošolski knjižnici Univerze v Debrecenu.

Splošnoizobraževalne knjižnice in knjižnice krajevnih skupnosti

Splošnoizobraževalne knjižnice na Madžarskem so tipa javnih knjižnic (angl. *public library*). Financirajo jih občine, ki so ustanoviteljice knjižnic, del sredstev pa je iz državnega proračuna. Storitve teh knjižnic so brezplačne. Splošnoizobraževalne knjižnice poleg svojih osnovnih storitev (informiranje, izposoja itd.) zbirajo domoznansko gradivo. Tipi splošnoizobraževalnih knjižnic so odvisni od strukture naselij: so regionalne, mestne in vaške knjižnice. Splošnoizobraževalna knjižnica je lahko samostojna ustanova ali pridružena kakšni kulturni ustanovi. Po statističnih podatkih iz leta 2002 je bilo na Madžarskem 2.853 splošnoizobraževalnih knjižnic.

Šolske knjižnice

Funkcija šolskih knjižnic je podpora izobraževanju in vzgoji v šolah. Zbirke šolskih knjižnic so najbolj kompaktne, v njih je veliko dokumentov z referenčnimi podatki. Šolskih knjižnic je toliko tipov, kolikor je različnih institucij v šolstvu: vrtci, osnovne šole, srednje šole, srednje strokovne šole, gimnazije, šole za otroke s posebnimi potrebami, dijaški domovi itd. Klasično razlikujejo na Madžarskem knjižnice v osnovnih in srednjih šolah. Šolske knjižnice je na paradoksalen način zelo težko definirati, ker še vedno iščejo lastno podobo in identiteto med knjižnicami, saj niso samostojne institucije, ampak le del šolskih ustanov. Po statističnih podatkih iz leta 2002 je bilo na Madžarskem 3.900 šolskih knjižnic.

Spremembe v knjižničnem sistemu

Državni kulturni program (Nemzeti Kulturális Alapprogram) je veliko pomagal pri preoblikovanju knjižničnega sistema na Madžarskem. S svojimi natečaji je podpiral knjižnični program, in sicer na podlagi aktualne knjižnične politike (npr. razvoj knjižnične nabave, gradnja podatkovnih zbirk, retrospektivna konverzija, digitalizacija, zaščita zbirk itd.). V okviru institucije za knjižnice od leta 2002 dalje deluje tudi inšpektorat za knjižnice, od leta 2000 dalje pa je Ministrstvo za kulturo Republike Madžarske uvedlo nove programe za izobraževanje knjižničarjev.

NOVE INVESTICIJE V KNJIZNICARSTVU

Poleg uvedenih sistemskih sprememb v knjižničarstvu so nastale spremembe tudi na področju infrastrukture. Med letoma 1996 in 2002 je bilo 8 pomembnih naložb v knjižničarstvo: gradnja nove regionalne knjižnice v Kecskemétu (1996), dograjen oddelek za glasbo v knjižnici Fővarosi Szabó Ervin Könyvtár v Budimpešti, nove naložbe v knjižnici Szolnok (1997), regionalni knjižnici Veszprém (1998), splošnoizobraževalni knjižnici Hatvan (1998), regionalni knjižnici Kaposvár (2001), regionalni knjižnici v Sombotelu (2002). Poleg naštetih večjih naložb so bile še manjše investicije tudi v drugih knjižnicah.

Infrastruktura v informatiki

Večina knjižnic na Madžarskem je opremljena z računalniki, ima dostop do interneta in je vključena v integrirani knjižnični sistem. Katalogi v knjižnicah so večinoma elektronski. Izoblikovalo se je tudi skupno katalogiziranje, za ta postopek je najbolj znan *Madžarski skupni državni katalog* (Magyar Országos Közös Katalógus – MOKKA), ki deluje v nacionalni knjižnici Széchényi Könyvtár v Budimpešti. Za informatiziranje uporabijo knjižnice 6 odstotkov svojih sredstev. Glede na prejšnja leta, ko je bilo za ta namen porabljena minimalna vsota denarja, je to velik napredek. Za nabavo gradiva namenijo 15–20 odstotkov svojih sredstev, vendar je to še premalo. Knjižnice skoraj 80 odstotkov svojih sredstev porabijo za stroške dela knjižničarjev (zaposlitev, osebni dohodki itd.), samo 1 odstotek namenijo izpopolnjevanju strokovnega kadra.

VLOGA KNJIZNIC V DANAŠNJI DRUŽBI

Knjižnice so večinoma odvisne od zakonov. Zakoni deklarirajo vlogo knjižnic v današnji družbi. Izvedbo zakonov kontrolira Oddelek za knjižničarstvo, ki deluje v okviru Ministrstva za šolstvo in kulturo. K temu pripomore še Institucija za knjižničarstvo, ki deluje v okviru nacionalne knjižnice; v tej omenjeni instituciji raziskujejo ter analizirajo delovanje knjižnic in njihove dosežke, poleg tega pa predstavlja tudi osnovno institucijo za koordinacijo knjižnic in stroke. K notranjemu razvoju knjižnic pripomoreta dve pomembni društvi: *Društvo madžarskih knjižničarjev* (Magyar Könyvtárosok Egyesülete) in *Zveza madžarskih informatikov* (Informatikai és Könyvtári Szövetség). Razvoj digitalnih in hibridnih knjižnic je v madžarskem knjižničarstvu zelo pomemben. V okviru nacionalne knjižnice deluje *Madžarska digitalna knjižnica* (Magyar Elektronikus Könyvtár – MEK). Nacionalna knjižnica Országos Széchényi Könyvtár je leta 2003 začela retrospektivno konverzijo svojih katalogov in to delo še zmeraj poteka.

Digitalne knjižnice na Madžarskem

Na Madžarskem deluje več digitalnih knjižnic, od katerih sta najpomembnejši dve: *Madžarska digitalna knjižnica* (Magyar Elektronikus Könyvtár – MEK) in *Digitalna literarna akademija* (Digitális Irodalmi Akadémia – DIA). Poleg teh dveh so pomembne e-knjižnice še: Jász-Nagykun-Szolnok Megyei E-Könyvtár (<http://www.vfmk.hu/vfek/index.htm>), Pázmány Péter E-könyvtár (<http://www.vfmk.hu/vfek/index.htm>), Corvinus Library (<http://www.net.hu/corvinus>) in Hódmezővásárhelyi E-könyvtár (<http://www.nlvk.hu/hek>). Posamezne knjižnice se odločajo tudi za digitalizacijo svojega domoznanskega gradiva ter ponujajo online storitve.

Madžarska digitalna knjižnica (Magyar Elektronikus Könyvtár)

Madžarska digitalna knjižnica (<http://www.mek.oszk.hu>) je nastala na podlagi civilne pobude. Ljubitelji madžarske literature so namreč začeli digitalizirati madžarsko klasično in moderno literaturo in jo kasneje prenašati v internet. To je bila začetna faza Madžarske digitalne knjižnice. Nato so s pridružitvijo baz podatkov univerzitetne knjižnice v Miškolcu in univerzitetne knjižnice Ekonomske fakultete v Budimpešti ustvarili novo podatkovno bazo. Po fazi testiranja je leta 1999 na pobudo direktorja Istvána Monoka ta podatkovna baza dobila mesto v nacionalni knjižnici v Budimpešti. V digitalni knjižnici, ki deluje v okviru madžarske nacionalne knjižnice Országos Széchényi Könyvtár, so zaposleni trije strokovnjaki: glavni urednik László Drótos, katalogizatorica digitalnega gradiva Andrea Góczán in informatičarka Andrea Elter, ki konvertira podatke o gradivu. Do leta 2005 so digitalizirali 2.616 madžarskih literarnih del in več kot 100.000 drugih madžarskih besedil. Madžarska digitalna knjižnica pridobi digitalno gradivo iz interneta, od avtorjev, založb, znanstvenih institucij ter iz narodnostnih institucij in knjižnic zunaj Madžarske.

Pomen Madžarske digitalne knjižnice je bil na začetku njenega delovanja po mnenju Istvána Monoka tak: "Madžarska digitalna knjižnica naj bi bila raziskovalna delavnica, kjer bi ponovno ovrednotili nove tehnike in metode moderne digitalne knjižničarstva oziroma bi poskusili znova ovrednotiti vlogo in pomen knjižničarstva ob koncu 20. in na začetku 21. stoletja."¹ Madžarsko digitalno knjižnico sta na podlagi natečajev financirala Ministrstvo za kulturno dediščino (Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma) in Sklad za nacionalno kulturo (Nemzeti Kulturális Alap). Madžarska digitalna knjižnica je leta 1999 ustanovila svoje društvo. Na podlagi letnih delovnih programov člani društva organizirajo konference in različne predstavitve, se povezujejo v strokovna združenja ter želijo doseči,

da bi se stroka usmerila k digitalizaciji knjižnega gradiva in da bi knjižnice oblikovale svoje digitalne enote, ki bi služile za nove storitve in novo organizacijo dela v knjižnicah. Na začetku leta 2000 je bila Madžarska digitalna knjižnica tako znotraj države kot tudi zunaj njenih meja vsesplošno priznana. Pri njeni zasnovi so upoštevali tri modele:

1. *Model Gutenberg*. Digitalna knjižnica digitalizira klasične literarne tekste in knjige, storitev je brezplačna. Projekt omogoča brezplačen pristop do digitalnega gradiva.
2. *Model Open Archives Initiative*. Digitalna knjižnica deluje kot odprti arhiv in hkrati arhivira znanstvene publikacije ter jih tudi posreduje javnosti. Ta model pomaga raziskovalcem in podpira odprto raziskovalno delo.
3. *Model digitalnega ohranjanja* (angl. *digital preserving*). Digitalna knjižnica skrbi za arhiviranje digitalne zbirke oz. za shranjevanje digitalnega gradiva.

V okviru Madžarske digitalne knjižnice deluje Elektronski periodični arhiv, ki služi za arhiviranje digitaliziranih časopisov, revij in spletnih strani iz madžarskega kulturnega življenja. Madžarska digitalna knjižnica uporablja formate HUMARC ali USMARC, Dublin Core in XML. Izdaja tudi svoj spletni časopis "MEK-Hírek". Od leta 2001 v nacionalni knjižnici Országos Széchényi Könyvtár organizirajo tudi prireditve, na katerih promovirajo svojo digitalno knjižnico, ki jo dnevno obiše 10.000 do 15.000 uporabnikov. V Elektronskem periodičnem arhivu delata dva knjižničarja: projektantka Anita Renkecz in katalogizator Zoltán Csáki.

Hungarološka digitalna knjižnica – Podatkovna baza HUNI (vrata do madžarskih knjižničnih virov zunaj Madžarske)

Madžarska digitalna knjižnica razvija poseben program, imenovan Hungarološka digitalna knjižnica, ki vključuje digitalizacijo madžarskih dokumentov, nastalih zunaj Madžarske (dokumenti hungarike). Do zdaj je digitaliziranih že 60.000 strani besednega gradiva ter 10.000 enot slikovnega gradiva. To gradivo je shranjeno v dveh podatkovnih bazah – HUNI in HUNG.

- V podatkovni bazi HUNI zbirajo digitalizirane dokumente in informacije po programu Informacije hungarika in z njimi polnijo Hungarološko digitalno knjižnico. Namen tega programa in podatkovne baze HUNI je:
 - ponuditi ustrezne informacije tistim, ki se zanimajo za znanstvene, literarne, kulturne, politične in gospodarske dosežke madžarskih manjšin oz.

- Madžarov, ki živijo zunaj meja Madžarske;
- informirati o znanstvenikih, pisateljih, publicistih idr., ki so pisali in ustvarjali dela z madžarsko tematiko;
- zagotoviti informacije o madžarskih raziskovalcih, pisateljih, novinarjih, ki so mednarodno priznani.
- Podatkovna baza HUNG je hkrati madžarski bibliografski indeks ter informacijski sistem, ki zbira in shranjuje digitalizirane dokumente in podatke v tujini in zunaj meja Madžarske. Ti podatki so pomembni pri ustvarjanju stikov, organiziranju konferenc in razstav, obenem pa so odličen vir za publikacije, domoznanska besedila itn. ter za sekundarno iskanje gradiva. Namen tega programa in podatkovne zbirke je, da pomaga in obenem podpira znanstvenoraziskovalne dejavnosti in knjižničarsko dokumentarno delo.

Digitalna literarna akademija (Digitális Irodalmi Akadémia)

Druga velika digitalna knjižnica na Madžarskem je Digitalna literarna akademija – DIA, ki je nastala leta 1998 s finančno podporo države in deluje v okviru Digitalne knjižnice Jánosa Neumanna. Na začetku je imela 32, danes pa že 62 članov. V projektu DIA poteka digitalizacija leposlovnih del izbranih madžarskih pisateljev. Avtorji dobijo honorar ali mesečno rento, brezplačen dostop do interneta in dnevnega časopisja. Poleg vseh teh ugodnosti dobijo še posebno darilo: priznani slikarji jih upodobijo, potem pa portrete shranijo v Literarnem muzeju Petőfi v Budimpešti (Petőfi Irodalmi Múzeum).

Digitalna knjižnica in multimedijски center Jánosa Neumanna

Digitalna knjižnica Jánosa Neumanna (www.neumann-haz.hu) je nastala leta 1997 in od takrat dalje digitalizira domoznansko gradivo oz. kulturno dediščino. S tem zadovoljuje tudi potrebe globalne informacijske družbe. Ta digitalna knjižnica ima pet znanih projektov:

- Online katalog WebKat.hu je dosegljiv preko interneta in posreduje bibliografske podatke o madžarskih dokumentih.
- Digitalna literarna akademija deluje v okviru Digitalne knjižnice Jánosa Neumanna že od leta 1998 in zbira digitalno gradivo klasične in moderne madžarske književnosti.
- Bibliotheca Hungarica Internatiana (BHI) deluje v okviru Digitalne knjižnice Jánosa Neumanna in zbira digitalizirano strokovno literaturo ter izbrane klasike madžarske literature.
- Projekt madžarskih klasikov poezije obsega 32 izbranih madžarskih pesnikov in njihova dela.

- Projekt sodobnih madžarskih literarnih ustvarjalcev zajema digitalizirano gradivo sodobnih madžarskih pisateljev in vsebuje tudi CD-diskografijo.

Digitalna knjižnica Madžarov, ki živijo v Panonski nižini (Transilvanija, Slovaška, Ukrajina, Hrvaška, Vojvodina, Slovenija)

Digitalna knjižnica Madžarov, ki živijo v Panonski nižini, je nastala oktobra 2001 na podlagi civilne pobude na konferenci v regionalni knjižnici Vershegy Ferenc v Szolnoku. V tej knjižnici ima še zmeraj sedež kot sekcija Madžarske digitalne knjižnice iz Budimpešte. Digitalizirano domoznansko gradivo in gradivo iz kulturne dediščine zbirajo v vseh državah, kjer živijo Madžari ali madžarske manjšine, torej v Transilvaniji, na Slovaškem, Hrvaškem, v Vojvodini in Sloveniji. Knjižnica zbira tudi digitalizirano gradivo, ki ji ga posreduje Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobotna.

Spletna stran nacionalne knjižnice Országos Széchenyi Könyvtár

Tudi na spletni strani nacionalne knjižnice Országos Széchenyi Könyvtár v Budimpešti je veliko digitaliziranega gradiva. Gradivo digitalizirajo v več oddelkih, njihovo delo pa koordinira posebna komisija, ki skrbi tudi za prijavljanje na natečaje in določa prioritete v poteku digitalizacije. Digitalizirajo kodekse iz zbirke korvine, zemljevide, fotografije, časopise z mikrofilmov, video gradivo, zgoščenke (CD-je), izbrane bibliografije in kataloge, časopisna kazala iz knjižničarskih revij itn.

V madžarskem knjižničnem sistemu na vsedrjavni ravni tečejo raziskave, s katerimi želijo ugotoviti, koliko gradiva v knjižnicah je že digitaliziranega, hkrati pa določajo merila za nadaljnji potek digitalizacije v nacionalni knjižnici OSZK, v specialnih knjižnicah, v domoznanskih in zasebnih zbirkah. Določeni so tudi cilji digitalizacije: zbiranje gradiva, reprodukcija, razširitev digitalnih storitev in pridobitev finančnih sredstev zanje.

Internetna povezava med matico in madžarskimi narodnostnimi skupnostmi zunaj države

Leta 2001 je Svetovna organizacija Madžarov za madžarski jezik in kulturo v Szatmárnemétju organizirala mednarodno konferenco za madžarske strokovnjake iz domovine in tujine. Na njej so udeležencem predstavili komunikacijske možnosti, ki jih madžarskim institucijam v matični domovini in zunaj nje omogoča internet. Poleg tega so predstavili tudi Madžarsko digitalno knjižnico in njene spletne storitve po posameznih regijah na Madžarskem in zunaj njenih meja, in sicer:

- www.vilaghirnev.ro,
- www.transindex.ro,
- www.hhrf.org.frissujsag (Szathmári Friss Újság),
- www.magyar.sk (címgyűjtemény),
- Bereginfo (www.bereg.uzhgorod.ua/binfo),
- TippNet (www.tippnet.coyu).

PARTNERSTVO Z MADŽARSKIMI ŽUPANIJSKIMI KNJIZNICAMI

Županijska knjižnica Dániela Berzsényija iz Sombotela že več kot štirideset let sodeluje s Pokrajinsko in študijsko knjižnico Murska Sobota. Knjižnica ima svojo digitalno knjižnico na portalu Vasi Digitális Könyvtár (www.bdmk.hu), ki je nastala leta 2003 in deluje v okviru županijske knjižnice. Digitalna knjižnica županije Vas je nastala s finančno podporo Ministrstva za kulturno in narodno dediščino Madžarske (Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma). Njena naloga je, da zbira vse digitalne in digitalizirane dokumente z območja županije Vas in preko lastnih portalov omogoči uporabnikom z vsega sveta dostop do njih. Digitalizirane dokumente hranijo v podatkovni bazi "Domoznanska in zgodovinska podatkovna baza županije Vas" (*Megyetörténeti adatbázis*). Avtorji, katerih dela so bila digitalizirana, prejmejo avtorske honorarje. Digitalna knjižnica ima svoje uredništvo, ki šteje tri člane, vodja projekta pa je direktorica knjižnice dr. Márta Pallosiné Toldi. Digitalna knjižnica vsebuje digitalizirana domoznanska in zgodovinska dela, ki so nastala ob koncu 19. in na začetku 20. stoletja. V podatkovno bazo vključujejo tudi digitalizirane razglednice, zemljevide, naslovne strani časopisov in življenjepisne znanih osebnosti iz županije Vas.

V županijski knjižnici Ferenc Deáka v Zalaegerszegu (Deák Ferenc Megyei Könyvtár), ki že več desetletij sodeluje z murskosoboško in lendavsko knjižnico, je dostop do digitaliziranega gradiva s spletne strani knjižnice (www.bdmk.hu) z izbiro *Online podatkovne baze*. Med njimi je najpomembnejša podatkovna baza Biografski leksikon županije Zala (*Zalai életrajzi kislexikon*), ki vsebuje biografske podatke o znanih osebah iz te županije. Ta podatkovna baza je tudi domoznanskega značaja. V knjižnici imajo tudi digitalizirane bibliografije pomembnih pisateljev, ki so se rodili ali živeli v tej županiji, npr. Dezső Keresztury, Lajos Kossuth, Péter Nádas, Ferenc Deák, ter digitalizirane podatke o Romih. Knjižnica je digitalizirala tudi tednik *Zalai Közlöny*, ki je izhajal v obdobju 1900–1904 in 1920–1932, ter kazala preostalih časopisov iz knjižničnih zbirk.

Partnerstvo z županijskimi in regionalnimi knjižnicami v županiji Vas in Zala je za knjižnice iz Prekmurja, še posebej za tiste z narodnostnim programom, zelo pomembno. Raziskovalci in tisti uporabniki, ki se zanimajo za domoznansko gradivo iz te madžarske regije, lahko namreč

do tega gradiva pridejo v nekaj sekundah. Seveda je dragocena tudi obratna izmenjava: Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota lahko iz svojih madžarskih podatkovnih baz brez jezikovnih ovir posreduje svoje domoznansko gradivo knjižnicam v tej regiji. Naslednja pomembna kulturna naloga madžarske narodnostne skupnosti v Prekmurju je vezana prav na to področje: namreč, kako naj se s pomočjo knjižnic vključuje v virtualni svet ožje in širše panonske regije in nemoteno uresničuje kulturno transformacijo med različnimi kulturami in jeziki.

Proces digitalizacije v knjižnicah na narodnostno mešanem območju v Prekmurju je dolgotrajen proces, ki zahteva veliko strokovnega znanja knjižničarjev, ustrezno informacijsko tehnologijo ter seveda tudi finančno podporo. Digitalizacijo madžarskega domoznanskega in leposlovnega gradiva v Pokrajinski in študijski knjižnici Murska Sobota je treba prilagoditi dolgoročnemu programu regionalne knjižnice. Digitalni zbirki Biografski leksikon znanih Pomurcev in Leksikon madžarskih pisateljev v Sloveniji sta uveljavljena projekta, s katerima knjižnica lahko sodeluje z Madžarsko in se obenem vključuje v mednarodne kulturne procese. Digitalizacija knjižnega gradiva v murskosoboški knjižnici je lokalnega značaja, toda čez čas lahko postane globalna, če bo knjižnica dobila dovolj finančnih sredstev za nabavo informacijske tehnologije in za zaposlitev ustrezno usposobljenih knjižničarjev, potrebnih v tem projektu.

Po vključitvi Slovenije v Evropsko unijo digitalizacija gradiva dobiva nove razsežnosti. Zakaj? Slovenija, vključena v razmeroma nov organizacijski okvir – v Evropsko unijo, si je zastavila nov strateški cilj: zagotoviti prehod v na znanju temelječo ekonomijo in družbo, to pa s pomočjo boljše informacijske politike, s podporo raziskovanju in razvoju ter s pospeševanjem strukturalnih reform za doseganje večje konkurenčnosti in inovativnosti. V procesu globalizacije je ohranitev lokalnih vrednot pomembno dejanje, kajti večkrat se poraja strah pred izgubo narodne identitete. Prav digitalizirano domoznansko gradivo, ki sprva kaže lokalni značaj, a se preko različnih povezav in online katalogov razprši po medmrežju, lahko pripomore k ohranitvi nacionalne identitete in patriotizma. Digitalizacija madžarskega gradiva v Pokrajinski in študijski knjižnici Murska Sobota in zagotavljanje dostopa do tega gradiva je pomembna storitev knjižnice, saj je to pomembno gradivo preko interneta dostopno 15 milijonom Madžarov in tistih, ki po svetu govorijo madžarski jezik. Prispeva tudi k integraciji narodnostne kulture v širše okolje, spodbuja dialog in razumevanje med slovenskimi in madžarskimi knjižnicami. "Dialog predpostavlja enakopravnost," pravi francoski filozof Edgar Morin, in je mogoč le med posamezniki, ki drug drugemu priznavajo enako dostojanstvo in enake pravice. Je okno v globalni svet. To okno pa se odpira tudi iz Pokrajinske in študijske knjižnice Murska Sobota.

Opombe

- 1 Mezei László Miklós, Vajda Kornél: Tízéves a Magyar Elektronikus Könyvtár. Interjú Moldován Istvánnal. Könyv Könyvtár Könyvtáros, Budapest, OSZK, 2005.

Reference

- [1] Mezei, L. M. in K. Vajda (2005). Tízéves a Magyar elektronikus Könyvtár. *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, (14) 4: 3–15.
- [2] Sebestyén, Gy. (2002). *Elektronikus és virtuális könyvtárak! Légy az információs társadalom polgára!* Budapest, ELTE Eötvös kiadó, 183–196.
- [3] *Deák Ferenc Megyei Könyvtár. Adatbázisaink*. Dosegljivo na: <http://www.dfmk.hu>.
- [4] *Digitalna zbirka* (2005). Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota. Dosegljivo na: <http://sikms.ms.sik.si>.
- [5] Dippold, Péter: *Könyvtárügy Magyarországon, Les bibliothèques hongroises en 2004*, V: Bulletin des Bibliothèques de France 2004: 14–21.
- [6] *Domoznanska zbirka*. 2005. Murska Sobota: PiŠK, <http://sikms.ms.sik.si>.
- [7] Hanthy (2005). *Lyuk a hálón*. Budapest, Magyar Nemzet, április 30, szombat, str. 34.
- [8] *Hungarica Dokumentáció*. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, Hungarica Dokumentációs Osztály. Dosegljivo na: <http://www.oszk.hu>.
- [9] Hungarica Információ (2005). *HUNI adatbázis*, Budapest: OSZK SZAKI. Dosegljivo na: <http://www.oszk.hu>.
- [10] Kárpát-medencei magyar elektronikus Könyvtár. *Hungarian Electronic Libraries of Caprathian basin* (2002). Szolnok: Verseghy Frenc megyei Könyvtár. Dosegljivo na: <http://vfmk.hu>.
- [11] *Madžarski fond knjig* (2005). Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota. Dosegljivo na: <http://sikms.ms.sik.si>.
- [12] *Muravidéki életrajzi lexikon* (2005). Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota. Dosegljivo na: <http://sikms.ms.sik.si>.
- [13] Papp, J. (2004). *Az egységes könyvtári rendszer és a teljes szöveges adatbázisok Szlovéniában*. Magyar Könyvtárosok VI. Világtalálkozója. Budapest. július 11–14. Budapest: Könyvtári intézet, 1–156.
- [14] Sebestyén, Gy. (2002). Légy az információs társadalom polgára! *E-európa. Mi az internet? Mobil kommunikáció az információs társadalomban. Az információs magyarország pillérei. Könyvtárak: az információs társadalom tudásának szolgáltatói. Az információs Magyarország és az információs törvények*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 53–226.
- [15] *Szlovéniai magyar írók, költők s alkotók teljes szöveges művei a Magyar elektronikus Könyvtárban*. Budapest: OSZK. Dosegljivo na: <http://mektukor.oszk.hu>.
- [16] *Szlovéniai magyar irodalmi lexikon* (2005). Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota. Dosegljivo na: <http://sikms.ms.sik.si>.
- [17] Zágorec-Csuka, J. (2005). *A magyar helyismereti kiadványok digitalizálása a muravidéki nemzetiségi könyvtárakban*. Nagykanizsa: Halis István Városi Könyvtár.

Mag. Ivan Pehar

Od leta 1991 je ravnatelj Mestne knjižnice Zadar, ene od najbolj inovativnih in največkrat nagrajenih hrvaških splošnih knjižnic. Študiral je v Zadru in Baslu (Švica) in leta 1975 diplomiral iz nemškega jezika in književnosti ter pedagogike. V obdobju 1973–1984 je delal v Švici kot pedagoški svetovalec za resocializacijo mladine. Po vrnitvi domov je do leta 1990 delal kot pedagog v Osnovni šoli Pakoštane. Strokovni izpit za bibliotekarja je opravil leta 1993, naziv višjega knjižničarja je prejel leta 2001, bibliotekarski svetnik pa je postal leta 2006. Na zagrebški univerzi je magistriral iz informacijskih znanosti in bibliotekarstva. Bil je med pobudniki študija informacijskih znanosti in bibliotekarstva na Univerzi v Zadru, ki se je začel leta 2003 in kjer v nazivu višjega predavatelja predava predmet Organizacija in upravljanje informacijskih ustanov. Je član številnih strokovnih teles in društev. Prejel je Kukuljevićevo listino (2002), ki je najvišje hrvaško knjižničarsko priznanje. Predsednik države ga je odlikoval z redom Danice Hrvatske s sliko Marka Marulića za posebne zasluge v kulturi. Redno sodeluje tudi na naših konferencah COBISS.

OZ: Zadar je bil v domovinski vojni močno porušen in je bilo treba skoraj na novo zgraditi tudi knjižnično mrežo. Vodili ste te aktivnosti in vsi vam priznavajo, da ste uspeli krizo spreminiti v izziv za nov razvojni vzpon. Nam lahko na kratko orišete to najnovejšo zgodovino Mestne knjižnice Zadar?

PEHAR: Mestna knjižnica Zadar, enako kot današnja Znanstvena knjižnica, izhaja iz prve javne knjižnice, znane pod imenom "Paravia", ustanovljene leta 1857. Od Znanstvenega oddelka se je ločila leta 1947 in se preselila v majhne prostore Knežje palače. Tam je ostala vse do leta 1998, ko se je preselila v sedanje prostore. V šestdesetih letih svojega delovanja je prešla več faz – od povsem neugledne prosvetarske ustanove, zadolžene za širjenje pismenosti in za izposojajo gradiva iz skromnega fonda, do osveščene ustanove s profesionalnim osebjem, ki se zaveda potenciala sodobno organizirane mestne knjižnice.

Na tej poti je treba posebej poudariti obdobje domovinske vojne (1991–1995), v kateri je knjižnica utrpela hudo škodo, obenem pa dokazala, kako je mogoče tudi v najtežjih pogojih

razvijati storitve, zasnovati celo nove storitve ter z domišljenimi marketinškimi programi spodbuditi javnost v mestu k sodelovanju.

V času domovinske vojne smo skupaj z zaposlenimi v knjižnici in prebivalci mesta zbirali in upravljali z ostanki fonda več vojaških knjižnic (70.000 knjig, priročnikov časopisov, strelskih tabel in topografskih kart), ki je ostal po umiku jugoslovanske vojske in po znanem požigu deset tisoč knjig, natisnjenih v latinici. V trenutkih najhujših spopadov in okupacije Zadra mi je leta 1992 uspelo neposredno na sami bojni črti organizirati Mesec hrvaške knjige ter pripraviti ter odpreti podružnico Bili Brig.

Ko sem postal ravnatelj knjižnice, sem se prvi prijavil za bibliotekarski izpit in na ta način spodbudil k enakemu koraku tudi druge sodelavce. Učil sem se od drugih doma in po svetu in pošiljal svoje kolege na študijska potovanja po Evropi in Ameriki.

Leta 1992 smo začeli uporabljati (takrat nacionalni) knjižnični program CROLIST in Mestna knjižnica Zadar je bila prva, ki je že leta 1996 imela vse zapise v online katalogu.

Ves čas sem vneto lobiral in iskal rešitev za prostore Mestne knjižnice. Uspelo nam je, da smo bili prva kulturna ustanova na Hrvaškem, ki je pridobila vojaške prostore za svoj namen, kar so potem izkoristile še druge knjižnice v državi. V okviru akcije za izgradnjo in adaptacijo knjižnice sem zastavil dobro utemeljen program zbiranja sredstev pri prijateljih mesta Zadar, npr. s kar nekaj avkcijami slik, starih vin, z zbiranjem prostovoljnih prispevkov ipd. Tudi sam sem skupaj z našimi zaposlenimi prispeval sredstva, kar je na koncu predstavljalo kar dobrih 20 odstotkov cene izgradnje in opremljanja knjižnice. Poleg osrednje knjižnice smo v tem času odprli kar nekaj knjižničnih podružnic ter uvedli bibliobusno službo za področje Zadrške županije. Ta trenutek teče izdelava projektov za razširitev knjižnice še v sosednjo zgradbo.

OZ: Mestna knjižnica Zadar se pri svojem delu zelo posveča "matični službi". Kakšne so osnovne smernice na tem področju, še posebej v odnosu do mnogoštevilnih šolskih knjižnic?

PEHAR: Mestna knjižnica Zadar je po Odloku Ministrstva za kulturo od leta 1995 matična knjižnica za vse splošne in šolske knjižnice v Zadrski županiji. Od takrat smo v sodelovanju z župani posameznih mest in občin odprli precej knjižnic in jih vključili v knjižnično mrežo. Redno izvajamo izobraževanje za zaposlene, za revne in v vojni porušene predele pa smo uspeli pridobiti sredstva iz EU za bibliobus, ki redno obiskuje kraje, tudi po 110 km oddaljene od Zadra. V pripravi je odprtje še nekaj knjižnic, tako v zaledju kot na zadrskih otokih. V mrežo skupnega kataloga Zadrške županije so vključene tudi šolske knjižnice. Zaposleni iz Matične službe redno organizirajo delavnice in strokovna predavanja uglednih tujih in domačih predavateljev za vse zaposlene v splošnih in šolskih knjižnicah. Pri tem je treba navesti, da imajo v Zadrski županiji praktično vsi zaposleni v šolskih knjižnicah za seboj študij knjižničarstva ali so pridobili celo naziv magister v okviru dopolnilnega izrednega študija knjižničarstva na Oddelku za knjižničarstvo Univerze v Zadru in to seveda močno izboljšuje kakovost in ugled naše stroke.

OZ: Ob Mestni knjižnici Zadar obstaja še Znanstvena knjižnica, ki prerašča v Univerzitetno knjižnico in se bo kmalu preselila v novo zgradbo. Kako ste si razdelili delo in kako sodelujete?

PEHAR: Res potekajo še zadnji dogovori med upravo zadrške univerze in mestno upravo Zadra, da bosta Znanstvena knjižnica in Nadškofjska knjižnica končno dobili domicil v bodoči zgradbi Univerzitetne knjižnice, saj imata isto vrsto uporabnikov. Pri tem pričakujemo, da bo zbirka "Paravia" sicer ostala v lastništvu mesta, da pa bo vseeno našla prostor v bodoči Univerzitetni knjižnici. Vsi

ti premiki naj bi postali vidni v prihodnjem letu, ko bom lahko s svojimi sodelavci zastavil tudi novi načrt in program močne mestne knjižnice in se z vodstvom bodoče Univerzitetne knjižnice dogovoril o konkretni delitvi nalog.

OZ: Zadrsko in ljubljansko knjižničarstvo sta povezani še od časov Ilirskih provinc, kamor spada tudi vaša "Družba od štenja"; praznovali ste že 200-letnico vaše knjižnice. So te korenine pomembne?

PEHAR: Lani smo praznovali 200-letnico "Družbe od štenja", kar je pomemben mejnik za hrvaško čitalniško zgodovino. Društvo je bilo ustanovljeno po zgledu podobnih društev za širjenje knjig in branja, ki so se najprej pojavila v Angliji, Franciji in drugih razvitih evropskih državah, tudi v Sloveniji. Zadra in Ljubljane pa ne povezuje le daljna zgodovina, ampak tudi sedanost. Pred nekaj leti smo podpisali dogovor o partnerskem sodelovanju s Knjižnico Otona Župančiča. Sodelujemo pa tudi z mnogimi drugimi knjižnicami iz Slovenije in malo je večjih slovenskih knjižnic, iz katerih še ne bi imeli gostov pri nas v Zadru. Tudi sicer je naše sodelovanje odlično na vseh področjih.

OZ: Po čem je vaša knjižnica posebna in drugačna od povprečnih knjižnic? Kako se vam je uspelo uveljaviti v vašem okolju in kako vas najpogosteje označujejo v strokovnih krogih in medijih?

PEHAR: Ko sem nastopil delo v knjižnici, sem si kot osebno poslanstvo izbral moto "Bodi realen, vendar poskušaj nemogoče". Ta moto ves čas označuje moj odnos do dela, do sodelavcev, uporabnikov, javnosti itd. Moj tvegano pogumni stil me je pogosto pripeljal tudi v neprijetne situacije v odnosih z oblastmi. V mojih osemnajstih letih ravnateljstva so me tudi že odpustili in mi grozili. Vendar sem si skupaj s svojo knjižnico le še utrdil ugled in zaupanje, Zadrčani pa so postajali vse bolj ponosni na svojo knjižnico. Moj cilj je, da se vsaj enkrat dnevno v javnosti omeni naša knjižnica. Letno se nabere tisoče časopisnih člankov ter televizijskih in radijskih oddaj o knjižnici. Naša sporočila in stiki se v različnih oblikah umeščajo v zavest naših uporabnikov in prijateljev, k čemur sodijo tudi naša znana letna poročila, ki jih razpošljemo na več tisoč naslovov doma in v tujini. Želel sem organizirati knjižnico, ki bo ob tradicionalni knjižnični službi tudi tovarna doživetij in idej, "šola urbane kulture", prostor srečevanja. Zato tudi ni presenetljivo, da smo med redkimi knjižnicami v Evropi, ki letno pripravijo preko 400 različnih dogodkov. Z marketinško usmeritvijo in z uporabo najsodobnejših metod menedžmenta je Mestna knjižnica Zadar dosegla v regiji prepoznavno organizacijsko identiteto; ima prepoznavno organizacijsko kulturo, organizacijsko komunikacijo, organizacijski dizajn in

organizacijski imidž. Zato je tudi predstavljena v univerzitetnem učbeniku za marketing kot primer dobre prakse. O tem pričajo tudi številne nagrade doma in po svetu.

Na podlagi navedenega je Mestna knjižnica Zadar v strokovnih krogih in medijih res deležna različnih prestižnih oznak: vzorčna knjižnica, kulturni dogodek desetletja, primer dobre prakse, model splošnega knjižničarstva, knjižnica mediteranskega tipa, delavnica demokracije itd.

OZ: Vašo knjižnico imenujete "srečevalnica" ("družionica") in za tem imenom obstaja preišljen koncept. Nedavno vas je obiskala Claudia Lux, predsednica Ifle, ki je v poročilu zapisala, da gre v vašem primeru za "knjižnico, ki je izjemno aktivna in odlično povezana z ljudmi v Zadru". IFLA spremlja vaše korake in zadnja leta ste prejeli njihovi nagrad in prvih mest za poster, bibliobus in marketing. Kaj pravijo v mestu, županiji in v Zagrebu o tolikih pohvalah?

PEHAR: S preselitvijo v nove prostore leta 1999 in po dokončanem projektu informatizacije Mestne knjižnice Zadar smo začeli projekt "Knjižnice kot središča skupnosti". Projekt financiramo iz mrežnega knjižničnega programa fundacije Odprta družba ter iz lokalnih sredstev po načelu "združenih fondov" (angl. *joint-funding*). Tako teoretični kot praktični pristop in realizacija so prejeli pohvalo direktorjev knjižnic Queens Borrough Library iz New Yorka, Helsinške knjižnice in drugih. Glede pohval projektu v lokalnem okolju pa naj navedem le besede urednika Hrvatskega lista iz leta 2004: "Iz mestne knjižnice, ki je v drugih okoljih in situacijah prostor za relativno ozek krog ljudi, je Pehar ustvaril živo bitje, v katerem nenehno pulzira življenje vseh generacij Zadrčanov, od najmlajših do najstarejših, v različnih oblikah intelektualnega udejstvovanja, s čimer je iz knjižnice naredil enega od najprijetnejših prostorov te vrste v celi Hrvaški."

Seveda smo ponosni in ganjeni zaradi pohval gospe Claudie Lux in drugih strokovnjakov z našega strokovnega področja, kot tudi velikega števila veleposlanikov, ki se ob obisku Zadra vedno oglasijo tudi pri nas. Zato ni tako čuden naslov članka v tedniku Nacional: "Knjižnica na čelu mesta". Tako uporabniki kot zadrski meščani so ponosni na svojo knjižnico, nas pa to spodbuja k razvijanju novih storitev, pri katerih si želimo tudi novih uspehov.

OZ: Vaša knjižnica je pobudnica številnih skupnih akcij v okviru ZNAK-a (Zajednice narodnih knjižnica Republike Hrvatske). Ob tem ste vzpostavili celo mrežo sodelovanja s knjižnicami zunaj Hrvaške. So ti veliki dodatni napori poplačani?

PEHAR: Res smo pobudniki ZNAK-a in ustanovljen je bil v naši knjižnici. Žal skupnost še ni zaživela v polni

meri zaradi različnih struj in stališč predstavnikov nekatere knjižnic v naši stroki in je omejena le na nekaj aktivnosti skozi leto ter na njen dan – 23. september. Mestna knjižnica Zadar sodeluje z mnogimi knjižnicami in kolegi v Evropi in Ameriki. Sam sem opravil veliko število študijskih potovanj, se udeležil konferenc, seminarjev, delavnic, predavanj in prezentacij in s seboj popeljal številne kolege. Vzpostavili smo partnerske vezi s knjižnicami v ZDA, Nemčiji, Švici, Avstriji, Angliji, Litvi, Latviji, na Kosovu, v Makedoniji, BiH, Sloveniji in drugod.

Vprašanje, če so dodatni napori poplačani, je podobno vprašanju, ali se izplačajo znanje in storitve z dodano vrednostjo v knjižnicah? Za večino pomembnih stvari v življenju – če nanje gledamo površno – se dodatni napori ne izplačajo; a za večino ljudi, ki imajo radi svoje delo in svoj poklic opravljajo kot poklicanost, jim njihovega zadovoljstva ne more nihče vzeti.

OZ: Kakšen status in ugled imajo knjižničarji v vašem mestu in na Hrvaškem?

PEHAR: Menim, da je pri slehernem poklicu in tudi pri knjižničarstvu bistveno, do katere mere se strokovnjaki nekega področja indentificirajo s svojim poklicem, svojo stroko in svojo institucijo. Na Hrvaškem se zaposleni v nekaterih knjižnicah še vedno sramujejo naziva diplomirani knjižničar in ga nadomeščajo z nazivom profesor, nekoč zapisan pred, sedaj za priimkom. V Mestni knjižnici Zadar je identifikacija jasna in vsi kolegi se s ponosom predstavljajo in naslavljajo kot "diplomirani knjižničarji". Če so knjižničarji s svojo dejavnostjo pogosto prisotni v medijih in sploh v javnosti, to zelo pripomore k porastu ugleda in naša praksa to dobro kaže.

Zase lahko rečem, da sem deležen zaupanja in ugleda v mestu in širše, kar je potrdila tudi anketa Hrvatskega lista leta 2004, v kateri sem med stotimi "pozitivci" zavzel osmo mesto, celo pred tedanjo predsednico Zadra in predsednikom mestnega sveta. Bil sem tudi kandidat avstrijskega veleposlaništva za častnega konzula Republike Avstrije, s čimer pa se tedanja naša politika ni strinjala, ker nisem bil član stranke, zato sem se lahko le zahvalil za izkazano zaupanje. Torej, ugled si je treba prigarati in ni vnaprej podarjen nobenemu poklicu.

OZ: Lahko konkretizirate enega od najzgovornejših elementov poslovanja knjižnice, kakršna je nabava knjižničnega gradiva za preteklo leto?

PEHAR: Lahko rečem, da smo zadovoljni z višino sredstev, ki jih dobimo za nabavo. Za ta namen dobimo največ od Ministrstva za kulturo, potem od našega ustanovitelja – mesta Zadar, pomemben pa je tudi naš lastni delež, ki se letno giblje med 25 in 30 odstotki skupnega prora-

čna knjižnice. Za primer: lani smo kupili okoli 23.000 medijskih enot, s čimer v pretežni meri zadovoljujemo potrebe uporabnikov.

OZ: Kako poteka katalogizacija tega gradiva za lokalni in nacionalni katalog?

PEHAR: Mestna knjižnica je v sistemu knjižnične programske opreme CROLIST, ki je bil v devetdesetih letih prejšnjega stoletja določen kot nacionalni knjižnični sistem. Večina knjižnic na Hrvaškem je skupaj z Narodno in univerzitetno knjižnico (NSK) gradilo skupni katalog. Žal je NSK pred tremi leti prešla na novi knjižnični program Voyager in se spremenila v otok na kopnem, ki je ločen od drugih knjižnic na Hrvaškem. Čeprav je NSK pa zakonu o knjižnicah kot matična služba dolžna skrbeti za vse druge knjižnice, ugotavljamo, da glede knjižnične programske opreme ne razmišlja dovolj niti o svoji niti o naši skupni prihodnosti.

Medtem so knjižnice, "odklopljene" od NSK, ustanovile konzorcij CROLIST in se skušajo same znajti, kot vedo in znajo, pri čemer upoštevajo tudi skupni katalog na strežniku članic konzorcija CROLIST, obenem pa še skupni katalog na ravni županije. V Zadrski županiji so v županijski katalog vključene vse splošne in šolske knjižnice. Žal lahko o skupnem nacionalnem katalogu kot tudi o nacionalni bibliografiji le sanjamo, saj se še vedno ena in ista enota knjižničnega gradiva katalogizira na več mestih.

OZ: Jesen se začne z dnevom knjižnice, kar je za mesto zmeraj zanimiv dogodek. Kaj se je dogajalo letos in kako se pripravljate na 60-letnico knjižnice, ki bo leta 2009?

PEHAR: Dan knjižnice 4. oktober je spomin na dan leta 1991, ko je bila zgradba knjižnice zadeta s sedmimi izstrelki in močno poškodovana. Od leta 1994 ga praznujemo s celo vrsto aktivnosti. Letos je naš gost dramski umetnik Ilija Zovko, vedno je z nami "boter" knjižnice maestro Ljubo Stipišić Dalmata, nastopa otroška klapa Kolibrići, klapa naše knjižnice, tečejo pa še programi za mlade "Svaštarnica". Vedno nagradimo naše najboljše bralce, mlade in stare, kot tudi družine. Ob Dnevu knjižnice se lokalni radio in TV javljajo neposredno z naših prireditvev. Tudi v podružničnih knjižnicah potekajo različne delavnice in slovesne prireditve.

Za leto 2009 pripravljamo izid monografije o šestdesetih letih življenja Mestne knjižnice Zadar, nadalje veliko desetdnevno manifestacijo popularizacije branja z naslovom "Zadar bere", obsežno anketno raziskavo o zadovoljstvu uporabnikov s storitvami Mestne knjižnice Zadar, digitalizirali bomo umetniški opus Ljuba Stipišića Dalmate in še vrsto drugih programov. Upamo, da se bomo ob koncu

leta 2009 vselili tudi v dodatne nove prostore v sosednji zgradbi.

OZ: Ima tako angažiran ravnatelj tudi čas še za kakšen hobi?

Žal po vseh obveznostih na delovnem mestu in po obveznostih do študentov – predavanjih, izpitih, pregledih seminarskih nalog, diplomskih nalog itd. ostane le zelo malo prostega časa. Zadnjih 18 let, kar sem ravnatelj, ne vem za letni dopust. Ker pa imam številčno družino in prijatelje, ki me podpirajo in mi stojijo ob strani v dobrem in slabem, je mogoče vse to nekako zdržati. Naj samo omenim, da v naši veliki hiši z nama s soprogo živijo še tri družine najinih otrok s štirimi vnuki. Lahko si predstavljate, da je zmeraj zelo živo in da je v resnici najlepše, ko se družimo z vnučki. Včasih pa mi le uspe mlade izzvati na dvoboj v namiznem tenisu, ki sem ga nekoč aktivno igral, tako da le nisem čisto zarjavel.

OZ: Kaj bi sporočili kolegom, še posebej mladim, glede ključa uspešnosti v poklicu?

PEHAR: Prvi pogoj vsakega uspeha je, da si entuziast, zaljubljen v tisto, kar delaš. Treba se je identificirati z ustanovo, negovati strast do poklica, da ga občutiš kot poklicanost in ne kot zaposlitev. Imeti je treba jasno vizijo in strategijo pri delu, biti vedno korak pred drugimi, biti prepričljiv, pridobiti zaupanje okolja, imeti dobre odnose z mediji in javnostjo. Treba je poslušati čim več svetovalcev, izkoriščati marketing in inovacije, biti spoštljiv do znanja, stroke in novih tehnologij.

Še veliko bi bilo treba dodati k prej naštetemu, a če si pri vsem tem izrazil vsaj del samega sebe, boš izžareval srečo in zadovoljstvo ter to spontano prenašal na svojo okolico, posebej na svoj kolektiv. S tem se ustvarja sinergija spodbud, motivacije in optimizma. In še ena zelo pomembna izkušnja: če ste na vodilnem položaju, ne poskušajte spreminjati ljudi in njihovih slabosti, ampak raje odkrijte in angažirajte njihove dobre strani. Prav to je najpomembnejše ključ uspeha.

(Razgovor je vodil Franci Pivec.)

KONFERENCA DSI_2008

Od 9. do 11. aprila 2008 je v Kongresnem centru Grand hotela Bernardin v Portorožu potekala 15. konferenca Dnevi Slovenske Informatike 2008 z naslovom *Interoperabilnost kot izziv informatiki*, ki jo je organiziralo Društvo slovenskih informatikov.

Konferenca se je začela na skupnem plenarnem zasedanju, delo pa se je nadaljevalo po sekcijah, na okroglih mizah in delavnicah.

Vsebina konference je bila razdeljena tako, da so bila obravnavana praktično vsa aktualna področja informatike. V vsaki sekciji se je delo začelo s kakovostnim vabljenim predavanjem, vsebinsko poglobljene okrogle mize pa so zaokrožile večji programski sklop.

Sekcije:

- Interoperabilnost in odprti standardi
- Informatika v finančnih institucijah
- Sodobne informacijske tehnologije in arhitektura
- Informacijska družba
- Informacijska podpora odločanju
- Menedžment poslovnih procesov
- Informacijske rešitve
- Metodologije in pristopi k obvladovanju informatike
- Strateški vidiki informatike
- Operacijske raziskave
- Študentski forum

Okrogle mize

- Interoperabilnost in odprti standardi
- Mobilne aplikacije in konvergence fiksne in mobilne tehnologije
- E-demokracija
- Primeri uspešne vpeljave SOA v Sloveniji

Delavnica:

- Celovito upravljanje s poslovnimi pravili

Sodelavci iz Izuma smo se udeležili predavanj naslednjih opisanih sekcij in okroglih miz.

PRVI DAN

Niko Schlamberger, predsednik slovenskega društva Informatika, je podal nekaj uvodnih besed o temi posvetovanja. Povedal je, da konferenca kljub naprednim tehnologijam ne beleži upada števila udeležencev in je vsem navzočim zaželel prijetno in koristno druženje.

Uspešno delo na konferenci je zaželel še **dr. Marjan Krišper**, predsednik programskega sveta, samo konferenco pa je otvoril častni govornik, minister **dr. Žiga Turk**, ki je spregovoril o prispevku informatike in njenem pomenu v razvoju nacionalnih ekonomij.

Vabljen predavanje na temo *Izvozna prebojna špica slovenske informatike* je imel **Tone Stanovnik** (Špica International). Govoril je o pomenu povezovanja slovenskih IT ponudnikov in specialistov pri izvoznem preboju na zahtevna in konkurenčna zahodna tržišča.

Naslednji vabljeni predavatelj **Serge Novaretti** (iz IDABC Unit, Generalni direktorat za informatiko pri Evropski komisiji) je na temo *European interoperability framework* govoril o vzpostavljanju standardov in fazah revidiranja standardov interoperabilnosti pri evropski e-upravi.

Interoperabilnost in odprti standardi

Sklop predavanj na temo interoperabilnosti sta vodila **dr. Davorka Šel** (Ministrstvo za javno upravo) in **dr. Rok Rupnik** (Univerza v Ljubljani, Fakulteta za računalništvo in informatiko).

Predavanja je začela **mag. Maruška Damjan** (Statistični urad Republike Slovenije) s prispevkom *Standardi SDMX kot priložnost za zagotavljanje interoperabilnosti rešitev za izmenjavo statističnih podatkov in metapodatkov*.

Avtorica je predstavila mednarodne izkušnje pri snovanju iniciative za izmenjavo statističnih podatkov in metapodatkov SDMX. Gre za mednarodno pobudo *Statistical Data and Metadata eXchange*, h kateri je leta 2001 pristopilo sedem mednarodnih organizacij. Osnovni cilj

pobude je spodbuditi razvoj in uporabo bolj učinkovitih procesov izmenjave statističnih podatkov in metapodatkov med mednarodnimi organizacijami in njihovimi članicami. V okviru pobude SDMX se oblikujejo standardi in navodila za zagotavljanje interoperabilnosti rešitev na področju mednarodnega statističnega poročanja (<http://ec.europa.eu/idabc/>).

Glavno temo je nadaljeval **Luka Debeljak** (Microsoft, d. o. o.) s prispevkom *Združljivost in spodbujanje inovacij*.

Da bi razumeli, kako lahko podjetja uresničujejo zahteve tehnološke združljivosti v praksi, je avtor predstavil pristop podjetja Microsoft. To podjetje sodeluje s številnimi partnerji in organizacijami in ima velike potrebe po zagotavljanju združljivosti na različnih področjih, od združljivosti aplikacij in komunikacijskih protokolov do združljivosti dokumentov in standardov.

Podjetja v sodobnem poslovnem svetu preprosto ne morejo več samostojno razvijati in izkoriščati vseh rezultatov raziskav in razvoja. Zaradi tega se morajo čedalje bolj opirati na zunanje vire, s katerimi lahko sodelujejo samo v okviru odprte inovacije, ki jo omogoča združljivost:

- razvoj združljive programske opreme,
- sodelovanje z industrijskimi partnerji in vladami,
- omogočanje dostopa do tehnologije,
- razvoj in implementacija panožnih standardov.

Predavanja je nadaljeval **mag. Roman Tomažič** (IPMIT, d. o. o.) s prispevkom *Nacionalni interopeartibilnostni okvir*.

Nacionalni interoperabilnostni okvir – NIO predstavlja množico pravil, standardov, priporočil in dobro prakso za izgradnjo in obvladovanje elektronskih storitev javne uprave.

Iz praktičnih izkušenj je vzpostavitev NIO kompleksna naloga, ki v prvi fazi zahteva usklajeno sodelovanje številnih organizacij in nosilcev znanja za popis obstoječega stanja, v drugi fazi zahteva strokovnjake za določena področja NIO, da se lahko določijo skupni standardi, priporočila in dobre prakse, in v tretji fazi, ki je praktično tudi najpomembnejša, zahteva usklajeno delovanje vseh skrbnikov NIO.

Elementi NIO bodo omogočili enotno pridobivanje podatkov iz uradnih evidenc, povezovanje informacijskih sistemov in posledično učinkovitejše povezovanje državnih organov za zadovoljitev potreb uporabnikov. Upoštevanje enotnih pravil NIO s strani državnih organov in drugih

institucij bo omogočilo boljše in enotne elektronske storitve za prebivalce in podjetja, predvsem pa bo možno elektronske storitve povezati in z njimi v celoti podpreti neki življenjski ali poslovni dogodek.

Uroš Nova in **Andrej Šoštarič** (Hermes Softlab, d. d.) sta s prispevkom *Uporaba skupnega podatkovnega modela pri integraciji poslovnih aplikacij* ta vsebinski sklop zaključila.

Ker je oblikovanje skupnega podatkovnega modela za posamezno poslovno področje dolgotrajna aktivnost, je smiselno razmisliti o izbiri globalnega podatkovnega modela kot osnovi za oblikovanje lastnega skupnega podatkovnega modela. Prednosti globalnega podatkovnega modela sta tudi lažje povezovanje med poslovnimi partnerji ter večja izbira in lažja integracija standardnih poslovnih aplikacij, ki podpirajo določeno poslovno domeno in uporabljajo globalni podatkovni model.

Z vidika proizvajalca programske opreme in sistemskega integratorja uporaba globalnega skupnega podatkovnega modela zelo olajša delo pri realizaciji projektov.

Po mnenju avtorjev bo interoperabilnost poslovnih aplikacij in rešitev na področju podatkovnih modelov eno izmed ključnih področij, na katerem bodo lahko lastniki poslovnih informacijskih sistemov dosegli časovno in stroškovno optimizacijo projektov.

DRUGI DAN

Vabljen predavanje *Izdelava aplikacije za vodenje poslovnih procesov na primeru JANNE – obvladovanje javnih naročil* je imel **Marko Štrukelj**.

Prikazal je praktične pristope k izdelavi aplikacije za vodenje poslovnih procesov z uporabo Microsoftove knjižnice Windows Workflow Foundation. Predstavil je diagramsko tehniko, pri kateri sodelujeta analitik in programer ter dokumentni sistem, integriran v proces, kjer se odlagajo generirani dokumenti. Predstavljen sistem naj bi omogočal hiter razvoj, naročniku pa omogočal enostaven nadzor nad procesom, obenem pa naj bi se zmanjšalo tudi število napak in zamud.

Vabljen predavanje *Interoperabilnost prostorskih podatkov* je predstavil **Uroš Mladenović** (iz Geodetske uprave RS).

Predstavil je pomen interoperabilnosti na področju geomatike in prostorskih podatkov. Tako si Geodetska uprava kot eden največjih ponudnikov geodetskih podatkov prizadeva za uvedbo načel urejenega in standardiziranega dostopa do prostorskih podatkov. V ta namen razvija

storitve za pregledovanje in prenos podatkov v okviru specifikacij OGC (Open Geospatial Consortium) in standardov ISO.

Strateški vidiki informatike

Prispevek *Strateško planiranje informatike kot kontinuiran učeči proces* je predstavila **mag. Alenka Rožanec** (soavtor dr. Marjan Krisper).

Strateško planiranje informatike je kontinuiran učeči proces, v katerem vodstveni delavci, strokovnjaki s področja informatike in uporabniki s partnerstvom tako pri izdelavi, uresničevanju kot vrednotenju rezultatov strateškega plana zagotavljajo maksimalno izrabo informacijskih tehnologij za doseganje dolgoročne poslovne uspešnosti poslovnega sistema.

Interoperabilnost in odprti standardi

Vsebinski sklop na temo interoperabilnosti sta vodila **dr. Davorka Šel** (Ministrstvo za javno upravo) in **dr. Rok Rupnik** (Univerza v Ljubljani, Fakulteta za računalništvo in informatiko).

Avtorji **Domen Mongus**, **Blaž Repnik**, **Borut Žalik** (Univerza v Mariboru, FER) ter **Vinko Podobnik** in **Miloš Pegan** (IGEA, d. o. o.) so v prispevku *Zagotavljanje interoperabilnosti v geografskih informacijskih sistemih* predstavili posebnosti geografskih informacijskih sistemov in poudarili pomen interoperabilnosti na tem področju. Področje GIS je izredno bogato zaradi nabora najrazličnejših podatkov, ponudnikov podatkov in programskih rešitev. Na kratko so predstavili Konzorcij OGC in njegove najpomembnejše standarde GML, WMS, WFS in SLD. V nadaljevanju so opisali odprtokodno implementacijo teh standardov GeoServer. Na koncu pa so še na kratko predstavili preprosto spletno aplikacijo, ki temelji na interoperabilnih standardih OGC in je implementirana z GeoServerjem.

Nadaljeval je **Mitja Šturm** (Genis, d. o. o.) s prispevkom *IO-vrtci – pilotni interoperabilnostni informacijski sistem*.

Namen pilotnega interoperabilnostnega informacijskega sistema je realizacija ene uporabniške storitve v okviru NIO. V ta namen je bila izdelana uporabniška storitev IO-Vrtci, katere naloga je pridobivanje podatkov, ki se uporabljajo v postopkih odločanja o prošnjah za znižano plačilo vrtca iz določenih institucij.

Pilotna aplikacija IO-Vrtci predstavlja eno izmed mnogih aplikacij ali procesov, ki se že izvajajo znotraj nacionalno načrtanih projektov in se bodo tudi v prihodnje. Cilj apli-

kacije ni samo tehnična izvedba aplikacije, ampak soočenje z vsemi problemi in težavami, s katerimi se srečujejo pri uvajanju tovrstnih rešitev in postopkov. Med drugim je bil s pilotno aplikacijo načrtan tudi model, ki služi kot osnova za izvedbo vseh kasnejših postopkov znotraj zasnovanih projektov e-uprave.

Dr. Aram Karalič in **Stojan Košti** (Temida, d. o. o.) sta v prispevku *Primeri implementiranih interoperabilnih sistemov v G2G in G2B* izpostavila, da je interoperabilnost danes nujni pogoj za uspešen razvoj informacijske družbe. Ovire, ki so še do nedavnega preprečevale bolj intenziven razvoj v smeri interoperabilnosti in e-poslovanja, se z uporabo različnih konceptov sodobnih tehnologij, kot so spletne storitve, zdijo lažje premagljive.

Koncept, temelječ na storitveni arhitekturi, se pri tem kaže kot eden izmed ustrežnejših za uresničitev ciljev, ki si jih je zastavila Slovenija na tem področju. Interoperabilnost na podlagi odprtih standardov tako omogoča hitrejši razvoj in uveljavitev inovacij (tehnoloških, organizacijskih, procesnih), s čimer spodbuja hitrejše širjenje znanja, vključenost, inovativnost in konkurenčnost celotne družbe.

Avtorji **Tadej Poljšek**, **Jože Čož** in **Janja Deržaj** (Zavod za zdravstveno zavarovanje Slovenije) so s prispevkom *Spletne storitve za učinkovito poslovanje javnega zavoda* zaključili temo o interoperabilnosti.

Zavod za zdravstveno zavarovanje Slovenije z uporabo spletnih storitev zagotavlja vse kakovostnejši servis svojim partnerjem in omogoča poenostavitve internih poslovnih procesov. V zadnjih dveh letih je uvedel številne aplikativne rešitve, ki temeljijo na novih tehnologijah, veliko ima tudi načrtov za prihodnje. V prispevku so bile predstavljene praktične izkušnje pri načrtovanju in razvoju naslednjih rešitev: izmenjevanje podatkov z Zavodom RS za zaposlovanje, izmenjevanje podatkov z Geodetsko upravo RS, sodelovanje v sistemu e-Vem, projekt online zdravstvenega zavarovanja in izmenjevanje podatkov.

Vložen napor v osvajanje znanja in izkušenj se je že izplačal, saj nove rešitve že prinašajo številne prednosti, ki se kažejo v poenostavitvi poslovnih procesov, posodobitvi storitev za zunanje uporabnike, hitrih in zanesljivih prenosih podatkov, ustrezni varnosti osebnih in zaupnih podatkov in v učinkoviti dodatni izrabi obstoječe informacijske opreme.

Informacijska družba

Sekcijo je vodil **mag. Franci Pivec** (Institut informacijskih znanosti v Mariboru).

Prva sta se predstavila **Julija Bele Lapuh** in **David Rozman** (B2, d. o. o.) s prispevkom *E-izobraževanje na delovnem mestu*. Informacijska tehnologija tudi na področju izobraževanja vedno bolj intenzivno ponuja številne priložnosti. Na področju poslovnega izobraževanja je prilagoditev časa, kraja in hitrosti izobraževanja po meri posameznika ne le zaželen, ampak v mnogih primerih edini racionalni pristop k izobraževanju.

Za izvedbo e-izobraževanja je treba zagotoviti naslednje elemente:

- tehnologijo (virtualno učno okolje dostopno preko interneta),
- interaktivno, multimedijsko gradivo (e-gradivo),
- pedagoške storitve (izdelava e-gradiva, izvedba e-tečajev, usposabljanje pedagoških delavcev za izvajanje e-izobraževanja),
- nepedagoške in upravljavske storitve (tehnična pomoč, organizacija izvedbe e-tečajev, administracija in menedžment, evalvacija).

E-izobraževanje, ki bo predvsem zaradi tesne prepletenosti s tehnologijo še naprej ponujalo številne izzive v razvoju tako novih uporabniških izkušenj kot posodabljanju in avtomatizaciji obstoječih procesov, omogoča s pravnim pristopom prav gotovo odlične rešitve za potrebe sodobnega človeka.

Tomaž Turk in **Peter Trkman** (Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta) sta predstavila prispevek *Bassov model privzemanja širokopasovnega dostopa do interneta*.

Privzemanje širokopasovnega dostopa do interneta je v zadnjih letih pritegnilo razmeroma veliko pozornosti poslovnega okolja, civilne družbe, državnih organov in raziskovalnih institucij, ki delujejo na področju elektronskih komunikacij in informatike nasploh. V članku sta avtorja prikazala rezultat analize privzemanja širokopasovnega dostopa v 20 izbranih državah v Evropi. Uporabila sta že uveljavljeni Bassov model za spremljanje in napovedovanje dinamike privzemanja novih izdelkov in storitev. Kljub temu da se širokopasovni dostop šteje za zelo hitro razvijajočo se tehnologijo, pa so ugotovili, da privzemanje poteka na podoben način, kot je potekalo pri primerljivih "naročniških" storitvah.

Poleg tega rezultati kažejo, da bo proces privzemanja zastal, če se ne bodo razvile nove vsebinske storitve.

Dr. Peter Purg (Univerza na Primorskem, Fakulteta za management) je v prispevku *Ekologija spleta 2.0* pregledno predstavil razumevanje aktualnega pojma splet 2.0 ter razpravljal o tehnoloških in komunikacijskih pojavih.

Z vidika medijske ekologije je izpeljal vodila in vizije za aktivno soudeležbo pri vzpostavljanju, upravljanju svetovnega spleta, okolja ter hkrati posamezniku prijaznega okolja mnogoterih socialnih, poslovnih in ne nazadnje političnih procesov.

Odločilna priložnost, ki jo s seboj prinašajo nove rabe spletnih in multimedijskih tehnologij, kot npr. splet 2.0, se kaže ravno v obnovi vzporednih, dvo- in večsmernih komunikacijskih oblik in modelov. Le-ti v družbi zagotavljajo ustrezne procese regeneracije in preprečujejo stopnjevanje negativnih medkulturnih napetosti ter konfliktov.

Blaž Rodič (Univerzitetno in raziskovalno središče Novo mesto) pa je v prispevku z naslovom *Projekt MO.DI – dostop do elektronskih javnih storitev v gorskih skupnostih* predstavil projekt Mo.Di – Montagne Digitale, ki je potekal od leta 2005 do 2007. To je bil model, razvit za zmanjšanje izolacije gorskih skupnosti s pomočjo uvajanja informacijske tehnologije. Prebivalci gorskih naselij so oddaljeni od administrativnih centrov, javne storitve so jim težje dostopne, poleg tega pa imajo pomanjkljivo znanje uporabe informacijske tehnologije. Cilj projekta je bil z uvajalnimi tečaji in prosto dostopnimi e-točkami z asistenco izboljšati poznavanje informacijske tehnologije prebivalcev in jim olajšati dostop do javnih storitev. Na podlagi potreb prebivalcev je bil zgrajen spletni portal, ki omogoča enostaven dostop do najpomembnejših javnih storitev preko interneta.

Projekt Mo.Di je financirala EU v okviru programa INTERREG IIIC Jug iz sredstev Evropskega sklada za regionalni razvoj (ERDF), ki je del Strukturnih skladov EU, sofinanciran pa je že iz sredstev nacionalnih projektnih partnerjev. V Sloveniji si bile v projekt zajete tri vasi na Gorenjskem (Planina pod Golico, Lom pod Storžičem in Kropa).

TRETJI DAN

Zadnji dan so nastopili trije vabljeni predavatelji.

Dr. Cene Bavec je v vabljenem predavanju *O motivaciji občanov za uporabo javnih IT storitev* predstavil analizo, ki je bila izvedena na osnovi sekundarnih informacijskih virov Evropske komisije. Za napovedovanje zanimanja občanov za javne IT storitve je uvedel agregatni indeks uporabe javnih IT storitev na osnovi analitičnih indeksov, ki so dostopni v publikaciji Eurostat. Slovenija se tu uvršča okoli povprečja EU. Rezultati analize napovedujejo, da bodo morali veliki javni sistemi, kot je javna uprava, poiskati inovativne poti za spodbujanje uporabe svojih IT storitev.

V naslednjem vabljenem predavanju *An EGNOS based approach to increase the safety of ground movements in airports* je **Augusto Casaca** (sodelavec Isabel Rebelo) predstavil delujoč napredni sistem za usmerjanje talnega prometa na lizbonskem letališču. Predstavil je kompleksno rešitev brezžične povezave vseh prevoznih sredstev, ki se gibljejo tudi po kritičnih poteh na letališču ter sistem opozarjanja in alarmiranja v kritičnih primerih. Sistem deluje na Portugalskem.

V zadnjem vabljenem predavanju z naslovom *Novice na vaši strani* je **Boštjan Štrukelj** predstavil trud ekipe, ki izdaja časopis Računalniške novice. Predstavil je sistem, ki je iz preproste skripte java prerasel v popularen RSS in ga uporablja že preko 300 spletnih strani v Sloveniji.

Metodologije in pristopi k obvladovanju informatike

Sekcijo sta vodila **dr. Marko Bajec** (Univerza v Ljubljani) ter **dr. Andrej Šostarič** (Hermes Softlab, d. d.).

Prva predavateljica sta bila **mag. Andrej Tomšič** ter **mag. Podlesnik Bojan** (Informatika, d. d.) s prispevkom *Zagotavljanje potrebnega znanja pri prenovi kompleksnega IS*.

V prispevku sta avtorja obdelala možnost vpeljave sistema prenašanja znanja med sodelavci v delovnih sredinah ob prenovi informacijskega sistema. Zastavila sta si vprašanje: kako učinkovito in uspešno prenašati znanje na sodelavce v delovni sredini na področju poslovne informatike ter kateri pogoji in katere tehnike so uporabne pri tem. Ugotovila sta, da se ta proces ne sme prepustiti niti stihiji niti interesom posameznikov niti odgovornim vodjem.

Prenašanje znanja med sodelavci informatiki ne sme biti niti izoliran proces, ki je odvisen le od volje posameznikov in njihove izbire, niti ne sme sloneti na prisili. Oviru predstavljajo ljudje sami, ki se ne zavedajo, da skrivanje znanja pomeni za posameznike le kratkoročno korist, za celoten kolektiv pa dolgoročno škodo.

Rešitev problema se nakazuje v dvigu kulture vseh: lastniki morajo uvideti potrebnost znanja, vodstvo mora zagotoviti izrabo znanja s primerno organizacijo dela in vzgojo zaposlenih, posamezniki pa ne smejo graditi svoje kariere na skrivanju lastnega znanja.

Naslednja se je predstavila **mag. Iza Login** (IZZIS Podjetniško in poslovno svetovanje Iza Login, s. p.) s prispevkom *Resnice in zmote IT razvojnih projektov*.

Ne glede na to, da menedžment razvojnih projektov ni novo področje, se ponavljajo iste napake: ko se ugotovi, da se projekt ne bo mogel zaključiti v načrtovanem času,

se k projektu pritegne še več ljudi, projektni mejniki se postavljajo preohlapno, pri postavljanju projektne organizacije se ne razmišlja dovolj o učinkoviti delitvi dela, timske vloge niso točno določene. Pri arhitekturi sistemov se vedno znova ukvarjamo z vprašanjem nujnosti pilotnih projektov, medtem ko projektna dokumentacija še vedno nima prave prioritete ...

Avtorica se je dotaknila le najbolj perečih dejavnikov, s katerimi se srečujemo ob izvajanju IT razvojnih projektov. Dejstvo je, da se problemi zmanjšujejo z rastjo izkušenj, ki pa so vse prevečkrat povsem individualne in se v praksi premalo prenašajo na sodelavce z manj izkušnjami. Razen strogo tehničnih veščin je pri projektne menedžmentu tudi veliko opravka s tako imenovanimi mehkim veščinami vodenja, ki se jim daje premalo poudarka in na ta način zavira učinkovitejše upravljanje projektov.

Tadej Prešeren in **dr. Marko Bajec** (Univerza v Ljubljani, Fakulteta za računalništvo in informatiko) ter **mag. Boštjan Žvanut** (Univerza na Primorskem, Visoka šola za zdravstvo Izola), so v prispevku *Izdelava celovitih IT procesov* predstavili koncept celovitih IT procesov, kjer se s pomočjo različnih pristopov (npr. delovnih okvirjev, veljavnih standardov, priporočil) ter t. i. skritega znanja izdelava celoviti IT proces z vsemi možnimi elementi (npr. aktivnosti, vloge, aplikacije, dokumente), ki se v okviru določenega IT procesa lahko uporabljajo. Celoviti IT procesi lahko koristijo načrtovalcem IT procesov kot referenčni proces, na podlagi katerega lahko izvedemo načrtovanje IT procesov in njihovo prilagajanje.

Kristjan Košič in **Aleš Živkovič** (Inštitut za informatiko, Univerza v Mariboru, Fakulteta za elektrotehniko, računalništvo in informatiko) pa sta v zadnjem prispevku tega sklopa z naslovom *Modeliranje ponovno uporabnih procesov razvoja informacijskih sistemov* prikazala primer orodja ter izkušnje, ki sta jih s sodelavci pridobila pri izdelavi lastnega procesa razvoja informacijskih sistemov.

IBM Rational Method Composer – RMC je orodje za urejanje metod in komponiranje le-teh v procese. Orodje se uporablja za prilagoditev razvojnega procesa programske opreme, razvoj operativnih informacijskih procesov ter razvoj in prilagoditev poljubnih kompleksnih poslovnih procesov, ki zahtevajo pregledno, sledljivo ter konsistentno dokumentacijo. Poslovni procesi se objavijo in distribuirajo preko spletnih strani, saj tako uporabniku ni treba nameščati dodatne programske opreme.

Modeliranje procesov poteka v modelnem ogrodju Eclipse, ki vključuje metodologijo RUP (Rational Unified Proces), ter v drugih procesnih knjižnicah, ki s svojimi dobrimi praksami usmerjajo razvoj poslovnih procesov in sistemov. RMC predstavlja evolucijo RUP-a in kroji nje-

govo metodologijo tako, da se lahko prilagodi ali uporabi samo tisti del, ki je pomemben za proces v izgradnji.

Enostavna uporaba procesnega orodja skrajšata čas prilagoditve procesa z več dni na nekaj ur. Orodja vključujejo čarovnike, ki nas vodijo skozi procesni razvoj in učijo, kako učinkovito prikrojiti razvojni proces potrebam organizacije za doseg zadanih ciljev.

Konferenco je ves čas spremljala tudi manjša razstava računalniških proizvodov in storitev z nekaterimi družabnimi dogodki.

Konferenca se je zaključila s sklepnim govorom predsednika Slovenskega društva Informatika, podelitvijo nagrad avtorjem prispevkov ter nagradnim žrebanjem udeležencev.

Metka Bakan Toplak, Dušan Majer, Alojz Urbajs

KONFERENCA STC TRANSALPINE CHAPTER 2008

Od 16. do 18. aprila 2008 je HERMES Softlab [1] v Ljubljani gostil letno konferenco *STC TransAlpine Chapter Annual Conference 2008* [2] in delavnico srednjeevropske podružnice TAC¹ (TransAlpine Chapter) Združenja za tehnično komunikacijo (Society for Technical Communication – STC). Konferenca je bila priložnost za srečanje in izmenjavo izkušenj med strokovnjaki s področja tehničnih komunikacij, grafičnega oblikovanja, novih tehnologij, izvirmih pristopov k vodenju projektov s področja programske opreme, tehnologije DITA² itd. Konferenca je bila namenjena tehničnim piscem, načrtovalcem informacij, ilustratorjem, razvijalcem pomoči, izvedencem za uporabo, projektnim vodjem, razvijalcem programske opreme in oblikovalcem uporabniških vmesnikov.

Predkonferenca

Uvodni pozdrav in dobrodošlico je imel predsednik STC-TAC Dan Jones iz Švice [3]. Nato nas je Patrick Hofmann iz Kanade popeljal v svet vizualizacije informacij. Na enodnevni delavnici z naslovom *Intuitivne podobe: ustvarjanje in vrednotenje uporabnih grafik za mednarodno občinstvo* (Intuitive images: Creating and evaluating usable graphics for international audiences) nam je govoril o uporabi grafičnega, podobnih, slikah in simbolih, ki jih uporablja pri izdelavi uporabniških tehničnih navodil za mednarodne uporabnike. Razložil je, da je zelo pomembno vedeti, komu je dokument ali slika ali zaslon ipd. namenjen. Na primerih je prikazal, kako slike s preveč detajli zmedejo uporabnika, kdaj namesto posnetka zaslona raje uporabiti tabele, kako, kdaj in kje uporabljati določene simbole. Delavnica je bila zelo dinamična, zanimiva in prav z veseljem smo sodelovale pri praktičnih vajah. Patrick Hofmann je izkušen pisec tehničnih besedil in človek "redkih besed". Danes dela v Sydneyju v Avstraliji v podjetju Google kot načrtovalec vizualnih interakcij, več kot trinajst let pa je pomagal naročnikom, kot so Sky, HP, Nokia, Motorola, Philips, FedEx, Logitech in Netgear, pri pri izboljševanju njihovih izdelkov.

Prvi konferenčni dan

Tudi prvi konferenčni dan je začel predsednik STC-TAC **Dan Jones**, ki je bil moderator celotne konference.

Prvi prispevek in hkrati osrednji referat je imel **Patrick Hofmann** z naslovom *Slike in dobiček: kako lahko vizualne informacije in enostavne študije uporabnosti prihranijo vašemu podjetju milijone* (Pictures and profits: how visual information design and simple usability studies can save your company millions). Govoril je o tem, da so podrobne študije pokazale, kako lahko pri izdelavi navodil v pisni ali elektronski obliki enostavna vizualna predstavitev delovanja ali uporabe nekega izdelka popolnoma nadomesti suhoparno besedilo, obenem pa prihrani veliko denarja, ki ga sicer porabimo za pisanje in prevajanje tehnične dokumentacije.

Jasna Vuković iz Slovenije (Inštitut za poslovno antropologijo v Ljubljani) [4] je v prispevku z naslovom *Poslovnoantropološka raziskava kot pripomoček za razumevanje uporabnikov* (Business anthropology research as a tool for understanding users) razložila, kako poslovna antropologija proučuje posameznika kot takega in posameznika v kontekstu družbe in kulture ter uporablja izsledke proučevanja za boljše razumevanje uporabnikov. Raziskave poslovne antropologije so uporabne v marketingu za ugotavljanje vedenja potrošnikov, pri organizacijski kulturi in mednarodnem poslovanju, ki vključuje mnoge proizvodne in storitvene dejavnosti na področju turizma, farmacije, avtomobilizma, informacijske tehnologije, prehranske industrije, trgovine, komunikacije, oglaševanja itd. Pojasnila je tudi, da poslovna antropologija zagotavlja izboljšanje rezultatov poslovanja, ker omogoča, da spoznamo in odkrijemo, kako se potrošnik obnaša, kaj dela, kako misli in kaj si želi v lastnem okolju. Izvemo tudi, kako, in kar je najpomembnejše, zakaj potrošnik nekaj dela. Inovativne metode raziskovanja poslovne antropologije poleg temeljne metode neposrednega opazovanja z udeležbo vključujejo tudi poglobljene intervjuje, video raziskave in drugo.

Sledil je sestanek trenutnih in bodočih članov TAC (A business meeting for chapter members and potential members), ki ga je vodil Dan Jones. Ker se njemu to poletje mandat izteče, je beseda tekla zlasti o novih članih in novih kandidatih za tajnika in predsednika STC-TAC.

Naslednjo predstavitev je imela **Helen O'Shea** iz Nemčije (IBM) [5], ki je v svojem prispevku *Pogumen novi*

svet: kako je skupina piscev prešla na uporabo tehnologije DITA za snovanje uporabniške dokumentacije (Brave new world: How one writing team moved to DITA-based authoring) podala smernice piscem tehničnih besedil za uporabo nove tehnologije DITA. Opisala je izzive, s katerimi so se soočali pri prehodu na novo tehnologijo, in kaj so se iz tega naučili. Pisci besedil so morali spremeniti način razmišljanja in načrtovanja. Pisanje v obliki knjige so nadomestili s pisanjem "tem" (angl. *topic*), ki "živijo same zase", brez sobesedila in jih je možno uporabiti samostojno za različne izdelke in večkrat. Pisci tehničnih navodil morajo analizirati izdelek in uporabnika ter ugotoviti, katero temo uporabiti in za koga. Vedno je mogoče videti samo delček informacije in ne celote, kot je to možno pri klasičnih priročnikih.

Andrej Vernekar iz Slovenije (HERMES Softlab) je v prispevku *Pretvorba v XML: kako preiti s FrameMaker na DocBook in preživeti* (Conversion to XML: Moving from FrameMaker to DocBook and surviving) razložil, na kaj vse je treba biti pozoren pri pretvorbi podatkov v format XML.

Erin Heximer iz Poljske (IBM Krakow Software Lab) [6] je imela zadnje predstavitev tega dne z naslovom *Sestavljanje delovne skupine od spodaj navzgor* (Building a team from the ground up). Na primeru iz prakse je razložila, kako sestaviti delovno skupino za uspešno izdelavo tehnične dokumentacije.

Drugi konferenčni dan

Drugi konferenčni dan je začela **Katarzyna Kostorz**, študentka iz Poljske [6], s prispevkom *Izboljšava kakovosti in uporabnosti sporočil o napakah* (Improving the quality and usability of error messages). Pojasnila je, kako se trudijo izboljšati kakovost sporočil o napakah, da bi bile kar najbolj jasne in čim manj zavajajoče. Opozorila je, da je pri sporočilih o napakah pomembno, da napišemo, kaj je narobe, in ne, kaj so posledice, kot kaže običajna praksa. Na nekaj primerih je pokazala, zakaj so nekatera sporočila neuporabna. Pojasnila je, kakšne zahteve morajo izpolnjevati sporočila in kakšna naj bo njihova vsebina. Zaradi globalizacije se osredotočajo na enostavne stavke brez prijaznostnih fraz, pri tem pa pazijo, da uporabnika ne obsojajo.

Nadaljevala je **Alice Jane Emanuel** iz Kanade [7] s prispevkom *Orodja, ki delujejo* (Tools that work). Omenila je razna orodja za vodenje vsebin, tj. aplikacije, ki ponujajo dokumente online, do katerih imajo vsi dostop in kjer lahko vsak vpiše svoj komentar ali opombo.

Med slovenskimi predavatelji se je predstavil tudi **Bogo Vatovec**, nekoč zaposlen v podjetju HERMES Softlab v Ljubljani. Danes živi v Nemčiji in dela v svojem podjetju Bovacon [8].

V prispevku *Splet 2.0 in tehnična komunikacija* (Web 2.0 and Technical Communication) je pojasnil, kako splet 2.0 vpliva na tehnično komunikacijo. Tudi če orodja ne moremo vključiti neposredno, lahko izkoristimo njegove prednosti in se lotimo stvari, ki jih do zdaj ni bilo mogoče izpeljati. Splet 2.0 je zelo koristen za večino tehničnih piscev.

Zadnji prispevek z naslovom *Vodenje majhne skupine tehničnih piscev, ki delajo v skupinah "scrum"* (Leading a small group of technical writers working in "Scrum" teams) je imel **Piero Margutti** iz Italije [9]. Opisal je svoje izkušnje, pasti in prednosti pri vodenju manjših skupin tehničnih piscev. Predstavil je različne modele razvoja programske opreme in eden med njimi je tudi proces, ki vključuje vrsto običajnih postopkov in vnaprej definiranih vlog, in ga označuje izraz, prevzet iz rugbyja – "scrum" (v prevodu razburjena množica). Glavne vloge imajo vodja projekta (*ScrumMaster*), ki skrbi za neoviran razvoj programske opreme, predstavnik deležnikov (zainteresiranih udeležencev) oziroma naročnika (*ProductOwner*), in skupina, ki vključuje 5–9 ljudi z različnim znanjem in sposobnostmi (razvijalci, oblikovalci, projektanti ipd.), ki so odgovorni za pripravo izdelka.

Konferenco smo zaključili s tradicionalno "čokoladno tombolo in šampanjcem". Ob tem smo poklepetali o načrtih za prihodnost na področju urejanja in vzdrževanja tehnične dokumentacije ter o naslednjem spomladanskem srečanju, ki bo v eni od srednjeevropskih držav podružnice TAC.

Opombe

- 1 TAC je t. i. predalpsko področje, ki združuje države: Slovenijo, Italijo, Avstrijo, Nemčijo in Švico.
- 2 Darwin Information Typing Architecture.

Reference

- [1] HERMES SoftLab. Spletni naslov: <http://www.hermes-softlab.com/>.
- [2] STC Transalpin. Spletni naslov: <http://stc-on.org/transalpine/>.
- [3] Zürich Financial Services, Corporate Center. Spletni naslov: <http://www.zurich.com/main/home/welcome.htm>.
- [4] Spletni naslov: <http://www.poslovna-antropologija.com/zivljenjepis.html> in <http://www.linkedin.com/pub/3/843/B0A>.
- [5] Spletni naslov: <http://www.ibm.com/de/>.
- [6] Spletni naslov: <http://www.ibm.com/pl/>.
- [7] Spletni naslov: <http://commaththeory.com/>.
- [8] Bovacon, Berlin, Germany. Spletni naslov: <http://www.bovacon.com/>.
- [9] Siemens Telematica. Spletni naslov: <http://www.club-cmmc.it/aziende/redazsiemens.htm>.

Breda Emeršič, Darja Bokša-Faraguna, Renata Habjanič

KONFERENCA JAVAONE 2008

V San Franciscu je od 6. do 9. maja 2008 potekala konferenca JavaOne, namenjena platformi java. Sodi nedvomno med največje dogodke informacijske tehnologije, saj ga obišče več tisoč strokovnjakov s tega področja. Letošnja konferenca je potekala pod geslom "Java + You", s čimer so poskušali poudariti dejstvo, da ta tehnologija na tak ali drugačen način vpliva na ekosistem potrošnika, torej na vsakega izmed nas. Med statističnimi podatki tako najdemo, da naj bi bilo v uporabi 6 milijard naprav, ki delujejo na osnovi tehnologije java (<http://www.sun.com/aboutsun/media/presskits/javaone2008/index.jsp>).

Na urniku konference je bilo preko 300 predavanj, ki so potekala v 11 vzporednih sekcijah. Kljub temu je bilo moč čutiti, da je poudarek letošnje konference na proizvodu JavaFX, ki predstavlja jedro platforme java, bogatih spletnih aplikacijah (RIA) in skriptnih jezikih. Težišče razvoja se tako spet nagiba na stran odjemalcev, pri čemer je trend gradnja bogatih spletnih odjemalcev, ki vsebujejo podobne grafične elemente kot klasične namizne aplikacije.

COMMUNITYONE

Pred glavno konferenco JavaOne je potekala enodnevna konferenca z naslovom CommunityOne 2008. Dogodek je namenjen vsem tistim, ki jih zanima področje odprte in prostodostopne kode. Tako se tukaj zberejo razvijalci, odjemalci in ponudniki tovrstnih proizvodov.

Konferenca je bila razdeljena na več vzporedno organiziranih predavanj.

Operacijski sistem OpenSolaris

Največji poudarek konference CommunityOne je bil prav OpenSolaris kot SUN-ov prispevek k odprti kodi. Na konferenci so delili tudi DVD-je z operacijskim sistemom.

OpenSolaris je operacijski sistem, ki je v svoji prvi verziji enak SUN-ovemu Solaris OS. To izvorno kodo je SUN predal v odprtokodni projekt (ne celotno kodo, ampak

njene sestavne dele). SUN kot razloge za prehod v odprtokodni način razvoj navaja naslednje:

- Model razvoja z odprto skupnostjo prinaša priložnosti za sodelovanje med Sunovimi inženirji in skupnostjo uporabnikov.
- Veliko uporabnikov sistema Solaris OS je zahtevalo odprto kodo.
- Omogočeno je sodelovanje v mnogih projektih, ki zahtevajo odprto kodno programsko opremo itd.

Trenutne distribucije OpenSolaris delujejo na procesorjih SPARC kot tudi na x64/x8.

Linux OS

Predavanja so bila namenjena novostim pri različnih distribucijah (openSUSE, Ubuntu in Fedora). Najavili so openSUSE, verzijo 11.0, ki bo vsebovala: KDE 4.0 in 3.5, GNOME 2.22, NetworkManager 0.7, PulseAudio, Taskque, OpenOffice.org 2.4, Banshee 1.0. Največ izboljšav je bil deležen program za nameščanje, ki je poenostavljen in hitrejši.

NetBeans

Na predstavitev orodja NetBeans IDE so poudarili, da je nova verzija (6.x) bistveno hitrejša, kar je bil prej eden izmed glavnih očitkov. Na samih predstavitev je bilo dejansko videti hitro odzivnost orodja. NetBeans sicer še naprej daje velik poudarek razvoju spletnih aplikacij. Tako so npr. predstavili razhroščevalnik za javascript, ki deluje neodvisno od spletnega pregledovalnika. Podpora skriptnih jezikom je res široka, tako NetBeans podpira tudi PHP na strežniku in Ruby pa tudi delo z aplikacijskimi strežniki; še posebej je dobro podprt GlassFish.

PRIHAJAJOČE NOVOSTI PLATFORME JAVA

Glede novosti bi lahko dejali, da je java postala zrela tehnologija. Razvoj poteka v skupnosti in se osredotoča predvsem na enostavnejšo uporabo in večjo učinkovitost. Java se seveda spreminja, vendar ne hitro in korenito,

ampak skrbno, s pretehtanimi spremembami in novostmi, ki jih potrebuje informacijska industrija. Kot takšno lahko javo jemljemo kot dolgoročno platformo, ki bo igrala pomembno vlogo naslednja desetletja. JCP (Java Community Process) deluje tako, da se inovacije, ki nastajajo v skupnosti, prenesejo v formalno specifikacijo.

Javo SE 7 pričakujemo v prvi polovici leta 2009. Decembra leta 2006 je bila izdana Java SE 6, ki je uvedla številne novosti in izboljšave (API spletnih storitev, podpora skriptnim jezikom, prenovljeni API za podatkovno bazo, izboljšave Swinga, nadzor in upravljanje, vgrajene anotacije, prevajalnika API, integracija z varnostnimi storitvami, kakovost, združljivost in stabilnost). Trenutno jo uporablja 7 milijonov razvijalcev jave. Vsak mesec je približno 700.000 prenosov JDK-ja, 90,7 odstotkov osebnih računalnikov, ki so priključeni v internet, pa ima nameščeno javo. Iz tega je razvidno, da je javo prešla v fazo zrelosti. Nova verzija jave bo na voljo poleti 2009. Prva polna verzija JavaFX SDK je bila najavljena za jesen 2008. Vmes redno prihajajo posodobitve, kjer je poudarek predvsem na učinkovitosti in popravkih. Trenutno je na voljo Java SE 6u5p "Performance Release", kjer so optimizirane osnovne knjižnice in virtualni stroj. Razvoj temelji na skupnosti in rezultat tega je tudi, da ima prostodostopna distribucija Linuxa Ubuntu od verzije 8.04 naprej integrirano Java SE 6. Pri razvoju Java SE 7 se osredotočajo predvsem na podporo več jezikom. Virtualni stroj, ki je namenjen enemu jeziku, je preteklost. V zadnjem času so v porastu skriptni jeziki, ki omogočajo enostaven in predvsem hiter razvoj novih aplikacij. Projekt Da Vinci Machine se ukvarja z razširitvijo osnovne arhitekture virtualnega stroja java, tako da bo podpiral večjezičnost. Namen je, da bi drugi, predvsem dinamični programski jeziki tekli na (J)VM enako učinkovito kot java.

Modularnost pomeni boljšo ponovno uporabo, tako pri razvoju kot pri nameščanju. Pri razvoju gre za boljšo ponovno uporabo kode, pri nameščanju pa za boljšo ponovno uporabo binarnih datotek. Uvedena je nova ključna beseda "module" in novi format pakiranja (JAM datotečni format za distribucijo).

Osnovni koncepti modularnosti v programskem jeziku java:

- Deklariramo novi model z imenom `org.netbeans.core`, kamor spada tudi razred `Debugger.java`:


```
module org.netbeans.core;
package org.netbeans.core;
public class Debugger {
... new ErrorTracker() ...
}
```
- Razred `ErrorTracker.java` iz paketa `org.netbeans.core`. V tem

primeru je dostop do razreda `ErrorTracker` in metode `getErrorLine` omejen znotraj modula `org.netbeans.core`:

```
package org.netbeans.core.utils;
module org.netbeans.core;
module class ErrorTracker {
module int getErrorLine() { ... }
}
```

- Informacijska datoteka modula `org.netbeans/core/module-info.java` opisuje modul in odvisne knjižnice:


```
@Version("7.0")
@ImportModule(name="java.se.core", version="1.7+")
module org.netbeans.core;
```

V novi verziji jave bo prav tako veliko pozornosti namenjeno upravljanju in vizualni predstavitvi virtualnega stroja (VisualVM).

Spremembe na strani bogatega odjemalca bodo zajemale tako Swing kot aplete. Javanski programčki bodo doživeli spremembe v načinu namestitve (Java Web Start) in v načinu uporabe, saj jih bo možno uporabljati v obliki majhnih programčkov, ki delujejo tudi zunaj spletnega brskalnika. Na področju bogatih odjemalcev je na pohodu Java FX, ki je podrobneje opisana v nadaljevanju.

Java EE 6 bo v novi različici doživela kar nekaj sprememb, ki pa ne bodo tako obsežne kot pri prejšnji verziji. Pred dvema letoma, ko je bila izdana Java EE 5, je bilo glavno vodilo enostaven razvoj. Do sedaj je bila Java EE 5 prenesena trimilijonkrat kot samostojno ogrodje ali v okviru razvojnega ogrodja Java NetBens. Glede na pripombe se odločajo, kaj bo spremenjeno v naslednji verziji.

Pripombe glede velikosti ogrodja so pripeljale do iskanja rešitev glede pravilne velikosti, ki bi omogočala modularnost, fleksibilnost, osredotočanje na določeno področje in poenostavitve. To bodo rešili s profili (npr. spletni profil, ki bo namenjen razvijalcem internetnih aplikacij, ali profil za telekomunikacijsko industrijo ...) Takšni profili bodo obsegali komponente, ki bodo namenjene določeni skupini razvijalcev ... Vpeljali bodo tudi proces klestenja, pri čemer bodo nekatere komponente postale opsijske (npr. EJB ali JAX-RPC). V ta namen bo nastala specifikacija EJB, 3.1, v lahki obliki. Prav tako bodo delali na razširljivosti ogrodja. Omogočili bodo enostavnejšo uporabo različnih knjižnic in vpeljali skriptne jezike kot prvorazredne programske jezike.

V verziji 6 bodo nadaljevali tudi s paradigmo enostavnega razvoja, s poudarkom na spletnih aplikacijah (*Web Container*). Spletne aplikacije bodo poenostavljene z oznakami za spletne aplikacije, razvoj bo potekal brez

urejanja datotek Web.xml, omogočena bo samostojna registracija tretjih knjižnic, podprt bo razvoj spletnih storitev RESTful (JAX-RS) in razširitev s skriptnimi jeziki.

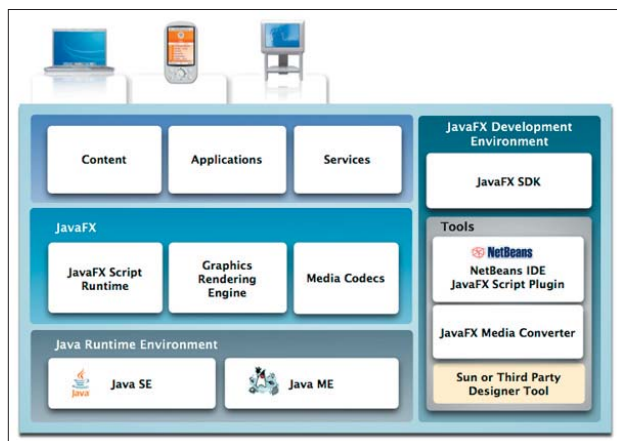
Aplikacijski strežnik GlassFish, V3, je naslednja večja izdaja aplikacijskega strežnika, ki se razvija pod okriljem skupnosti. GlassFish, V3, ima modularno, lahko in razširljivo arhitekturo. Modularna arhitektura omogoča, da je osnovno jedro aplikacijskega strežnika manjše od 100Kb in da se zažene prej kot v sekundi. Glavne značilnosti aplikacijskega strežnika GlassFish, V3:

- odprta, modularna in razširljiva platforma,
- hiter, enostaven in zanesljiv aplikacijski strežnik,
- nameščanje brez ponovnega zagona,
- podpora za različne jezike (JRuby/Rails, Jython/Django, Groovy/Grails, javascript ...),
- podpora OSGi in Java EE 6,
- integracija znotraj razvojnega ogrodja NetBeans.

NOVA PLATFORMA ZA BOGATE ODJEMALCE JAVA FX

Java FX je družina proizvodov za izdelavo bogatih internetnih aplikacij (RIA). V času aplikacij spleta 2.0 je pomembno predvsem hitro in enostavno razvijanje grafično bogatih aplikacij. Lani so JavaFX prvič predstavili, letos smo lahko videli delujoče internetne aplikacije. Uradno naj bi zaživela z dodatkom za Java SE 6 v drugi polovici tega leta.

Java FX platforma omogoča kreiranje interaktivnih vsebin, aplikacij in storitev, od namiznih sistemov, mobilnih naprav do interaktivne televizije, pri čemer je prednost, da se enaka koda izvaja na različnih napravah.

Slika 1: Razvojno in izvajalno okolje Java FX

V juniju 2008 je napovedana predpremiere Java FX SDK za predhodno registrirane uporabnike, JavaFX Mobile pa na pomlad 2009. Trenutno je preizkušanje možno s pomočjo beta verzije vtičnika za razvojno okolje NetBeans

(JavaFX NetBeans Beta Plugin) ali prevajalnika Java FX, zadnjo verzijo pa lahko dobimo na spletnem naslovu http://openjfx.java.sun.com/hudson/job/openjfx-compiler/lastSuccessfulBuild/artifact/*zip*/archive.zip.

Na letošnji konferenci je Sun predstavil dva proizvoda iz družine JavaFX, in sicer: Java FX Script in FX Mobile.

Java FX Script je zelo učinkoviti skriptni jezik za kreiranje bogatih odjemalcev in predstavitev multimedijskih vsebin na osnovi java tehnologije. Java FX Script poenostavlja proces gradnje bogatih uporabniških vmesnikov za programerje, oblikovalce in avtorje vsebin. S pomočjo Java FX Script se zmožnosti aplikacijskih vmesnikov Java Swing, Java 2D in Java 3D varno prenašajo na različne naprave brez lokalnih nameščenj. Java razvijalci lahko trenutno uporabljajo vtičnik Java FX Script, namenjen razvojnemu okolju NetBeans. Lastnosti:

- Java FX Script uporablja deklarativno sintakso za specifikacijo komponent uporabniških vmesnikov.
- Skozi deklarativno gradnjo dosežemo inkrementalno evalvacijo.
- Java FX bo deloval v vseh glavnih razvojnih okoljih, vključno z NetBeans, ki je referenčna implementacija.
- Za razliko od številnih drugih skriptnih jezikov je Java FX Script statično tipiziran in ima podobno strukturo kode, ki omogoča ponovno uporabo in enkapsulacijo, kar je dobro za vzdrževanje in gradnjo velikih programov.
- Java FX Script je zmožen graditi uporabniške vmesnike vseh velikosti in zahtevnosti.
- Omogoča enostavno uporabo Swinga, ki je eno od najboljših razvojnih ogrodij za uporabniške vmesnike.

Dinamično strukturo jezika dobimo z modelnim pristopom, kjer se sprememba modela avtomatsko preslika na pripadajočo komponento. To dosežemo z metodo "bind", ki predstavlja dvosmerno povezavo.

Sledi primer enostavnega programčka JavaFX Script, ki odpre okno z gumbom. Sprememba modela, ki jo izvedemo s klikom na gumb, se dinamično izvede.

```
import javafx.ui.*;
class HelloWorldModel {
    attribute saying: String;
}
var model = HelloWorldModel {
    saying: "Hello World"
};
Frame {
    title: "Hello World JavaFX"
    width: 200
    content: Button {
```



```

text: bind model.saying
action: function():Void {
    model.saying = "JavaFX is cool"
}
}
visible: true
};

```

Java FX Mobile je kompletno mobilno izvajalno in aplikacijsko okolje, zgrajeno na odprtih tehnologijah java in Linux. Procesorske in omrežne zmožnosti današnjih mobilnih naprav imajo potencial za bogate internetne vsebine. JavaFX Mobile, ki je zgrajena na osnovi platforme Java ME, je tehnologija, ki omogoča izkoriščanje sposobnosti obstoječih naprav. Platformo Java ME ima danes že več kot dve milijardi mobilnih naprav. Sun pričakuje, da bo Java FX Mobile vodilna tehnologija za bogate internetne aplikacije na teh napravah. Celotno več, pričakuje se, da bo to tehnologija za vse odjemalce (mobilne naprave, namizni računalniki, TV ...). Ker Sun sodeluje z različnimi partnerji na področju mobilnih naprav tudi na drugih aplikacijskih nivojih, vključno s srednjim slojem, to ponuja dodatne prednosti in gladek ter konsistenten prehod na nove tehnologije v naslednjih letih.

IZBIRA IN PRIMERJAVA RAZLIČNIH RAZVOJNIH OGRODIJ ZA SPLETNE APLIKACIJE

Prav gotovo je bil eden od glavnih poudarkov letošnje konference JavaOne razvoj spletnih aplikacij. Ena od tem, ki se nanaša na to področje, je izbira pravega ogrodja za razvoj teh aplikacij. Na voljo je ogromno (preko sto) različnih ogrodij, zato je pomembno, da izberemo takšno, ki ustreza našim potrebam. Vsa ogrodja niso enaka, zato je pomembno, da izpostavimo zahteve in najdemo način, da zahteve izpolnimo. V pomoč so nam lahko kriteriji, ki jih Richard Pack (avtor) navaja na osnovi večletnih izkušenj, zakaj je izbira ustreznega ogrodja pomembna:

- Ogrodje je lahko zahtevno za uporabo in razumevanje za sodelujoče v projektu.
- Programerji lahko pišejo kodo, ki ni ponovno uporabna.
- Transport Ajax je neenoten.
- Neposredna trajnost povpraševanja, seje ali konteksta.
- Omejena dokumentacija.
- Neenoten dogodkovni model.
- Neuporabnost za tradicionalne oblikovalce spletnih strani.
- Z naraščanjem aplikacij je konfiguriranje ogrodja oteženo.
- Ni možnosti za uporabo razhroščevalnika.

- Možnost uporabe pogleda na način kontroler.
- Tehnologija JSP predstavlja pri velikih projektih nočno moro.
- Hitrost nameščanja.

Tradicionalni kriteriji za izbiro ogrodja:

- kako dolgo traja, da napišemo aplikacijo, ki nekaj izpiše (test "Hello World"),
- učinkovitost (Filter ali servlet),
- pogled dekoracijskega stila (ali se uporabljajo šablone ali JSP/Taglibs, kontrolni bloki java ...),
- hitrost nameščanja,
- hitrost razvoja, ki jo presojamo s tremi vprašanji (Kako hitro poteka učenje? Koliko časa traja, da dodamo enostavno lastnost? Je spreminjanje lastnosti enostavno?),
- obstoj vgrajenih mehanizmov preverjanja veljavnosti,
- internacionalizacija in večjezičnost,
- dokumentacija,
- možnost zaznamkov,
- skalabilnost,
- možnosti prenosa.

Zmeraj se moramo vprašati, kakšne so naše potrebe?

- Ali gradimo novo aplikacijo?
- Kako velika je ta aplikacija?
- Kakšni so naši scenariji uporabe?
- Ali se bo aplikacija pogosto spreminjala (gradimo za prihodnost)?
- Ali v resnici potrebujem tritirno arhitekturo?
- Kakšna je velikost in kompetenca naše skupine?

Napredni kriteriji:

- podpora Ajaxu (integrirana ali povezana z zunanji orodji),
- podpora skupnosti (aktivni neprekinjen razvoj),
- različni jeziki,
- zrelost,
- podpora tri-tirnosti (Spring, Hibernate),
- prijazni URL-ji,
- odjemalec/strežnik javascript,
- uporaba tega ogrodja tudi v drugem delu podjetja,
- izkušnje razvijalcev s tem ogrodjem.

Primerjava nekaterih najpogosteje uporabljenih ogrodij za spletne aplikacije:

Grovy/Grails

Vrsta uporabe: pogled/napiši

Prednosti	Slabosti
<ul style="list-style-type: none"> hitro nameščanje aplikacij enostavna konfiguracija integrirana Spring in Hibernate lepa izdelava šablon 	<ul style="list-style-type: none"> počasen v primerjavi z osnovnimi ogrodji

Google Web Toolkit (GWT)

Vrsta uporabe: visoko interaktivna

Prednosti	Slabosti
<ul style="list-style-type: none"> enostavnost, podobno Swing/SWT veliko vgrajenih gradnikov močna povezava med javo in javascriptom projektna zasnova 	<ul style="list-style-type: none"> težavno nadzorovanje razredov css vgrajene samo osnovne komponente (rešeno z GWT-Ext) trenutno ni podpore za Javo 5/6

Struts 2

Vrsta uporabe: pogled/napiši, visoko interaktivna

Prednosti	Slabosti
<ul style="list-style-type: none"> prvorazredna podpora za Ajax integracija z vsebnikom Spring kontrolerji POJO ne zahtevajo dedovanja 	<ul style="list-style-type: none"> še zmeraj uporablja veliko konfiguracije XML mapiranje v XML ostaja tekoče

Tapestry

Vrsta uporabe: pogled/napiši, visoko interaktivna

Prednosti	Slabosti
<ul style="list-style-type: none"> uporablja označene šablone HTML učinkovito nameščanje enostavna konfiguracija prvorazredna podpora Ajaxu lep graditelj form 	<ul style="list-style-type: none"> dokumentacija ne zajema realnih problemov ni združljivosti za nazaj med glavnimi verzijami

Wicket

Vrsta uporabe: visoko interaktivna

Prednosti	Slabosti
<ul style="list-style-type: none"> uporablja šablone označene HTML odlična dokumentacija komponente so razširljive vse narejeno v javi 	<ul style="list-style-type: none"> vse narejeno v javi

	Groovy/Grails	Google Web Toolkit	Struts 2	Tapestry	Wicket
Podpora Ajax	da	da	da	razširjena	razširjena
Jeziki	java, Groovy	java - generirana	JSP, OGNL	OGNL, Prop	OGNL
Delovanje	push	pull	push	pull	pull
Zrelost	sorazmerno mlad	mlad	mlad	zrel	zmerna
Skupnost	majhna, vendar raste	majhna	srednja	velika, aktivna	srednja, aktivna
Podpora tritirnosti	da	ne	da	da	da
Prijazni URL-ji	ne	da (z malo dela)	niso vgrajeni	da	da

Tabela 1: Primerjava razvojnih ogrodij za spletne aplikacije

SPLETNE STORITVE RESTFUL

Na področju spletnih storitev imamo različne arhitekturne pristope. Na eni strani je to storitvena arhitektura (SOA), na drugi pa arhitektura virov (ROA), ki temelji na modelu REST (REpresentational State Transfer). Kljub temu da model REST ni nekaj novega, šele v zadnjem času pridobiva na popularnosti. V okviru procesa skupnosti java se pod oznako JSR 311 (JAX-RS: The Java API for RESTful Web Services) razvija specifikacija, ki določa aplikacijski vmesnik za spletne storitve REST. V razvoju so implementacije Restlet, JBoss RESTEasy, Apache CXF, Jersey ...

REST v petih korakih:

1. Viri imajo svoj ID, ki je kar URI (npr. <http://example.com/widgets/foo>). Vir je neki objekt, ki ga želimo nasloviti. Pomembno je, da naslov resnično vsebuje podatke in da imajo le-ti predvidljivo strukturo. ID določimo z anotacijo `@Path`, relativno glede na namestitveni kontekst. Anotacije lahko uporabimo na razredih in metodah. Za spremenljive dele uporabimo parametre.

```
@Path("orders/{order_id}")
public class OrderResource {
    @Path("customer")
    CustomerResource getCustomer(...) {...}
}
```

2. Povezovanje virov.

```
<order>
  <prop self="http://example.com/orders/101230">
  <customer ref="http://example.com/customers/
```

```

bar">
<product ref="http://example.com/products/21
034"/>
<amount value="1"/>
</order>

```

Informacije glede namestitvenega konteksta ponuja UriInfo. UriBuilder ponuja možnosti enostavnega kreiranja URI-jev za vire.

```

@Context UriInfo i;
OrderResource r = ...
UriBuilder b = i.getBaseUriBuilder();
URI u = b.path(OrderResource.class).build(r.id);
List<URI> ancestors = i.getAncestorResourceURIs();
URI parent = ancestors.get(ancestors.size()-1);

```

3. Uporabljamo standardne metode, ki jih zagotavlja enotni vmesnik: GET (preberi, pridobi), POST (posodobi ali kreiraj brez ključa), PUT (posodobi ali kreiraj z id-jem), DELETE (briši).

```

@Path("orders/{order_id}")
public class OrderResource {
    @GET
    Order getOrder(@PathParam("order_id") String
id) {
        ...
    }
}

```

4. Različne predstavitve podatkov. Različni formati (HTML, PGN, GIF), različne strukture (XML, JSON), podpora metapodatkom o vsebini s pomočjo glave HTTP. Za določanje predstavitve podatkov uporabljamo anotacije @ProduceMime in @ConsumeMime.
5. Komunikacije brez stanja: dolgotrajni identifikatorji, izogibanje sejam, povpraševanje se izvede neodvisno od preostalih zahtevkov, vse, kar je potrebno za proces, vsebuje povpraševanje samo.

Glavne prednosti na strani strežnika so: horizontalno skaliranje, izbira alternativnega načina delovanja, shranjevanje v predpomnilniku, zmanjšana sklopljenost, dobro delovanje z obstoječo spletno infrastrukturo. Na strani odjemalca omogoča možnost zaznamkov, enostavno eksperimentiranje na brskalniku, široko podporo programskih jezikov, izbiro podatkovnih formatov ...

Model REST upošteva lastnosti in rešitve obstoječega standarda HTTP in preizkušeni vzorci. Če model REST primerjamo s storitveno arhitekturo (SOA), lahko ugotovimo pomanjkljivosti pri varnosti in transakcijah. SOA ima prednost pri velikih kompleksnih sistemih,

kjer z orkestracijo storitev sistem razslojimo in zagotovimo fleksibilnost. Na drugi strani lahko REST s pridom uporabljamo na različnih napravah, kjer standardi SOA še niso upoštevani. V naslednjih letih se bo dejansko pokazalo, na katerih področjih ima določena arhitektura prednost. Kot kaže sedaj, bo SOA prevladala predvsem pri komunikaciji med znanimi entitetami, npr. znotraj podjetja ali med poslovnimi organizacijami B2B. Arhitektura virov pa bo uporabljena tam, kjer spletni vmesnik predstavlja določeno konkurenčno prednost in tam, kjer dostopamo do zunanjih podatkov.

AJAX

Ajax je pred nekaj leti prinesel možnost gradnje bogatih spletnih aplikacij. Ajax (Asynchronous JavaScript XML) temelji na javascriptovem ukazu XMLHttpRequest, ki spreminja klasični model gradnje spletne aplikacije. XMLHttpRequest omogoča asinhrono komunikacijo med odjemalcem in spletnim strežnikom. To pa pomeni, da v aplikaciji ni treba vedno znova prenašati spletne strani, ampak lahko na sami spletni strani gradimo grafične elemente, podobne tistim, ki jih poznamo v namiznih aplikacijah. Kljub temu da sta bila javascript in XMLHttpRequest uvedena že leta 1997 v Internet Explorer, pa Ajax sedaj dejansko postaja ključna tema pri gradnji spletnih aplikacij. Veliko napora je trenutno vloženo v standardizacijo (npr. OpenAjax Alliance). Obstoječi pristopi v platformi java so zaenkrat razpršeni in neenotni, obstajajo številne knjižnice (RICO, Prototype, Dojo, Zimbra), ki pa nimajo enotnih API-jev, zato so uporabniki teh knjižnic vezani na izbrano knjižnico. Pričakovati je, da se bo to področje standardiziralo preko projektov odprte kode, JCP-ja in preko iniciative OpenAJAX Alliance. Drug vidik gradnje spletnih aplikacij Ajax je manko ustreznih orodij. Na tem področju je velik napredek nova verzija NetBeans, ki vsebuje učinkovito podporo javascriptu, vključno z razhroščevalnikom, ki je neodvisen od spletnega pregledovalnika.

Marjan Vaupotič, Robert Vehovec

KONFERENCA ALA 2008

Letošnjega strokovnega srečanja Združenja ameriških knjižnic (ALA), ki je potekalo v mestu Anaheim od 26. junija do 2. julija 2008, se je udeležilo 22.047 knjižničarjev in drugih strokovnjakov.

Najprej sem se udeležila predkonference **Razvoj zbirke: politika, načrtovanje in upravljanje proračuna** (Collection Development: Policy, Planning, and Fiscal Management) in dveh sklopov predkonference **Metapodatki in razvoj digitalne knjižnice** (Metadata and Digital Library Development). Obe predkonferenci je organizirala sekcija ALCTS (Association for Library Collections and Technical Services).

O razvoju zbirke je govorila **Peggy Johnson** (University of Minnesota) [1]. Cilj razvoja in upravljanja zbirke so zbirke, ki ustrezajo zahtevam uporabnikov knjižnic, upoštevaje finančne in kadrovske zmožnosti knjižnic. Povedala je, da načrtovanje ne odpravlja negotovosti, da ni aktivnost, ki se izvede enkrat na leto, ne načrt, ki naj se rigorozno izvaja in ne sredstvo za reševanje vseh problemov, ki se pojavljajo v knjižnicah. Formalno načrtovanje zlasti izboljša odločanje. Politika razvoja zbirke je zapisana in dokument ima po eni strani informativen značaj (opredelitev poslanstva knjižnice, kroga uporabnikov, zbirke, odgovornosti, proračuna, postopkov evalvacije itd.), po drugi strani pa tudi ščiti interese knjižnice v primeru problemov z darovi, intelektualno svobodo, cenzuro, zaupnostjo ipd. Dokument je osnova za delo strokovnih delavcev, ki sprejemajo odločitve glede izbora ali nakupa gradiva. Vsebovati mora splošne usmeritve, ki se nanašajo npr. na vrste gradiva v zbirki, jezike, formate, vzdrževanje, reklamacije, ter usmeritve glede posebnosti, kot so npr. donacije, prehod na elektronski format ter vsebinski profil zbirke s podrobno analizo vsebin in področij. Proračun, ki predstavlja načrt porabe sredstev v proračunskem letu, je lahko izdelan na osnovi programa dela knjižnice, na osnovi proračuna iz predhodnega obdobja, povečanem za določeni odstotek, ali pa na osnovi določene formule.

Predkonferenco **Metapodatki in razvoj digitalne knjižnice** sta vodila **Jennifer Lang** (Princeton University Library) in **Barrie Howard** (Digital Library Federation, Washington, DC), gradivo pa so pripravili v Kongresni knjižnici [2].

V sklopu **Metapodatki in funkcionalnost** (Metadata and Functionality) sta predavatelja predstavila tipično situacijo, v kateri mora specialist za metapodatke obstoječe metapodatke uporabiti v novi aplikaciji z vnaprej določenimi funkcionalnimi zahtevami. Običajno je treba kakovost metapodatkov izboljšati in prilagoditi zahtevam nove aplikacije. Metapodatke je treba natančno analizirati in ugotoviti, na kakšen način jih pretvoriti. V analizo so zajeti:

- format datoteke (SGML/HTML, XML/XHTML, MARC, tekstovni, binarni – odprtokodni ali lastniški),
- vrsta metapodatkov (opisni, strukturni, administrativni, tehnični, za potrebe ohranjanja, za upravljanje dostopa/pravic),
- semantika (MARC21, DC, EAD, MODS, VRA Core, METS),
- vsebina (AACR2/RDA, EAD, CCO, LCSH, ATT, TGM, aplikacijski profil, stopnja skladnosti s standardi in prakso, geslovniki),
- struktura (enostopenjski zapis, večstopenjski zapis, možni odnosi med zapisi in kompleksnost odnosov med zapisi, vrsta kvalifikatorjev, stopnja dvoumnosti podatkov, splošne karakteristike in kompleksnost zapisov, ki je lahko enostavna nestrukturirana, enostavna strukturirana, bogato strukturirana),
- uporaba (razumevanje, zakaj so bili metapodatki kreirani in kako uporabljeni, nam lahko pomaga razjasniti, kaj lahko od njih pričakujemo glede na konsistentnost, zanesljivost in interoperabilnost),
- status (statični ali dinamični, kar vpliva na strategijo konverzije in oblikovanje delovnih postopkov).

V sklopu teme z naslovom **Konverzija metapodatkov: izboljšanje in pretvarjanje** sta predavatelja predstavila dve glavni kategoriji opravil, ki sestavljajo konverzijo, in sicer:

- izboljšanje kakovosti metapodatkov (odprava nekonsistentnosti, večja natančnost, razširitev, odprava vrzeli v podatkih, odprava dvoumnosti ...),
- pretvarjanje podatkov iz enega formata v drugi format, pri čemer je treba upoštevati vidik širše uporabnosti metapodatkov in njihove interoperabilnosti.

Zelo zanimiv program predstavitev je organiziral tudi **OCLC**. Predstavili so številne novosti pri izdelkih in servisih, ki so rezultat njihovih raziskovalnih in razvojnih dosežkov. Med novostmi je še posebej zanimiv izdelek **WorldCat Local** (www.oclc.org/worldcatlocal), ki omogoča dostop do lokalnih podatkov o zalogi knjižnic zlasti za tiskano gradivo. Integracija bibliografskih podatkov iz WorldCata in lokalnih podatkov iz aplikacij izposoje v posamezni knjižnici zagotavlja uporabnikom kar najbolj enostaven in hiter vpogled v status ne samo elektronskega, temveč tudi tiskanega gradiva. Realizirana je tudi povezava s servisom **VDX** za medknjižnično izposajo na osnovi standardov NCIP, SIP ali SIP2. Na voljo je tudi brezplačna uporaba servisa **WorldCat Registry**, ki knjižnicam in konzorcijem omogoča, da objavijo svojo politiko do globalne izmenjave virov.

OCLC še nadalje zelo intenzivno vključuje v WorldCat bibliografske zapise iz različnih katalogov, v zadnjem času so v WorldCat vključili tudi zapise za članke iz številnih baz podatkov (GPO, ArticleFirst, MEDLINE, ERIC, British Library Inside Serials) ter na osnovi identifikatorja ISSN in lokacijskih podatkov razvili izdelke za upravljanje elektronskih serijskih publikacij. V okviru WorldCata so implementirali tudi različne aplikacije spleta 2.0 za uporabnike (osebni profili uporabnikov, različni izpisi in njihova izmenjava z drugimi uporabniki), nekatere pa načrtujejo v bližnji prihodnosti (označevanje, RSS itd.).

Udeležila sem se dveh predstavitev, in sicer **CONTENTdm v kontekstu: integracija delovnih postopkov in rokovanje z besedilom, ki je v celoti iskalo** (CONTENTdm in Context: Integrating Workflows and Handling Fully Searchable Text) in **Posvet OCLC: "Mashed up" knjižnica** (OCLC Symposium: The Mashed Up Library).

Prvo predstavitev sta imela **Taylor Surface** in **Geri Ingram**. Izdelek CONTENTdm je že dalj časa na tržišču in vključuje številne servise za upravljanje raznovrstnih digitalnih zbirk (knjige, rokopisi, članki, disertacije, razglednice, časopisi itd.). Vsebuje module za opis zbirke, spletni dostop, povezavo z WorldCatom, možen pa je tudi servis trajnega arhiviranja zbirke. Implementirati ga je možno kot institucionalni repozitorij, v okolju konzorcijev pa podpira tudi distribuirano izgradnjo zbirk. Zasnovan je na odprti arhitekturi in ga je možno povezati z drugimi programskimi rešitvami. Razen knjižnic izdelek uporabljajo tudi različne druge institucije, trenutno imajo 400 namestitvev in 1.000 uporabnikov, ki jim zagotavljajo tudi vso potrebno tehnično pomoč.

Posebne pozornosti je bil deležen OCLC-jev posvet na temo "mashed up" knjižnice, ki ponujajo svojim uporabnikom nova orodja z dodano vrednostjo. Tehnološki razvoj spleta 2.0 je v zadnjih letih omogočil združevanje uporabe različnih podatkov, programov in servisov ter na ta na-

čin ponudil knjižnicam in njihovim uporabnikom nove možnosti za inovacije. Glavni govornik je bil **Michael Schrage** (MIT Sloan School of Digital Business), eden od vodilnih mislecev na področju inovacij. Tudi njegov nastop je bil posvečen inovaciji, ki pomeni pretvorbo "novosti" v "vrednost", pri čemer vrednost ni to, kar ponuja inovacija, temveč to, kar uporabniki sprejmejo in uporabljajo. Najpomembnejši rezultat "mashed up" knjižnice je konkurenca, saj nastopajo knjižnice na tržišču, kjer vlada največja konkurenca. Michael Schrage je knjižničarjem svetoval, naj navežejo partnerstvo z uporabniki, češ da se najboljše ideje porodijo prav pri njih in ne pri zaposlenih.

Nastopili so še **David Lee King** (Topeka & Shawnee County Public Library), **Mary Beth Sancomb-Moran** (University of Minnesota, Rochester) in **Susan Gibbons** (University of Rochester), ki so predstavili svoje izkušnje z "mashed up" knjižnico, posvet pa je moderiral **Andrew Pace**, direktor mrežnih knjižničnih servisov pri OCLC.

V sklopu programa ALA 2008 je bilo, kot običajno, veliko zanimivih predavanj. Povzemam vsebino prispevkov, ki sem jih poslušala, navajam reference nanje, in opisujem dogodke, ki sem se jih udeležila. Ker je predstavitevno gradivo na kraju dogodka že prava redkost, prav tako pa je tudi naknadna objava gradiva prepuščena politiki posameznih sekcij ali posameznih predavateljev, je pridobivanje nekaterih podatkov za poročilo lahko časovno zelo zahtevno. ALA je sicer ustanovila centralni *Arhiv konferenčnega gradiva* (Conference Materials Archive), vendar predavatelji objavljajo gradivo na različnih lokacijah: na spletnih sekcij, na domačih straneh sponzorjev, na svojih domačih straneh ali straneh njihove institucije ali na lokaciji načrtovane publikacije, ali pa gradiva sploh ne objavijo.

1. Postopki dela z e-knjigami: od izbora do dostopa (*Ebook Workflows: Selection to Access*)

Aline Soules (California State University) [3] se je v svoji predstavitvi osredotočila na tri vprašanja: kaj je e-knjiga, kdo je zadolžen za izbor in kaj si uporabniki želijo od e-knjige. Obstajajo različne definicije za e-knjigo in vse so osredotočene na vsebino ali na format. Vendar natančne definicije še ni, saj gre za nekaj, kar se še le razvija in vsebuje besedilo, slike, film, domače strani itd. Na voljo so e-knjige v paketih ali kot posamezni naslovi, o izboru pa odločajo ponudniki oz. založniki, konzorciji, razni odbori ali posamezniki. Študentje si želijo stalen dostop od koder koli, istočasnost uporabe ene e-knjige z več delovnih mest in še veliko drugih možnosti: prenašanje na notesnike, tiskanje, funkcija kopiraj in prilepi, funkcija zumiraj in nastavi merilo prikaza, označevanje, avtomatsko citiranje (APA, MLA), pošiljanje besedila po e-pošti, anotiranje, knjižni pregledi, multimedija, izmenjava opomb, prenašanje na ročne (osebne) naprave, orodja

za sodelovanje, osebne knjižne police, skupne knjižne police. Za knjižnice je pomembna tudi cena, možnost integracije v obstoječi knjižnični sistem, okolje, ki ne bo lastniško, enostavna avtentikacija uporabnika, zadostno število istočasnih uporabnikov in arhiviranje. Kljub izredno intenzivnemu tehnološkemu razvoju na področju e-knjig pa ostaja v postopkih nabave in implementacije le-teh še veliko nedorečenega.

Laura Wrubel (University of Maryland) [4] je predstavila evalvacijske kriterije za nakup e-knjig na njihovi univerzi (število naslovov, število založnikov, število istočasnih uporabnikov, način zaračunavanja, format izpisa (PDF, HTML), program za branje, način dopolnjevanja izdaj, funkcije (možnost prenašanja, funkcija izreži in prilipi, medknjižnična izposoja), tiskanje (ena stran, poglavje, članek), zapisi MARC (cena, možnost dodajanja podatkov o zalogi drugih knjižnic), stalen dostop, arhiviranje, kompatibilnost z OpenURL (stalna povezava, prisotnost v bazi znanja SFX), modul za statistike. Pri konzorcijalni nabavi e-knjig se pojavljajo težave, ker je treba upoštevati vsebino in platformo, ker ni skupnega denarnega fonda, ker so cenovni modeli zelo zapleteni, ker so prihranki omejeni in prav tako je omejen tudi vzajemni dostop.

Carolyn Morris (Coutts Information Services) [5] je poudarila, da bo e-knjiga v prihodnosti zavzela pomembno mesto, da je veliko bolj kompleksna kot tiskana knjiga, odločitve pa so veliko težje in vložki veliko višji. Kljub temu knjižničarji ne morejo le čakati ali ustanavljati odborov, ki naj bi reševali probleme. Predstavila je prednosti in pomanjkljivosti nabave e-knjig neposredno od založnika, od naročniške agencije (Subscription Agent), od zbiralca e-knjig (e-Book Aggregator) ali knjigarne (Library's Approval Book Vendor).

Michael Walmsley je predstavil področje e-knjig z vidika prodajalca in poudaril predvsem prednosti, ki jih imajo v primerjavi z založniki in drugimi vrstami institucij.

2. Forum o novostih RDA (RDA Update Forum)

Predstavniki Kongresne knjižnice je poročal o aktivnostih treh nacionalnih knjižnic (LC, NML, NAL) v fazi testiranja RDA in FRBR. Testiranje se bo nadaljevalo še v drugih vrstah knjižnic, v OCLC-ju, ExLibrisu in VTLS-ju ter v knjižnicah zunaj ZDA. Cilj testiranja je ugotoviti uporabnost RDA v procesu katalogizacije, potrebne spremembe formata MARC 21, ceno zapisov, kreiranih na osnovi RDA, ter stroške morebitnih konverzij. Začetka implementacije ne načrtujejo pred letom 2010.

John Attig (član JSC) je poročal, da se delo pri razvoju RDA počasi zaključuje. Odločiti se morajo le še glede obveznosti elementov, ki so z vidika uporabe zapisov

najpomembnejši. Osnutek pravil, ki bo na voljo v začetku oktobra 2008, bo v fazi testiranja do aprila 2009.

Predstavniki založnika ALA, ki bo poskrbel za elektronsko verzijo RDA, je najprej poročal o dvomesečni zamudi pri izdaji, nato pa okvirno predstavil model zaračunavanja. Glede na zelo različne zahteve (velikost in vrste knjižnic) bodo oblikovali 5 do 7 različnih cenovnih ravni, medtem ko se bodo s konzorciji pogajali za ceno individualno.

Nannette Naught je predstavila pristop k razvoju e-verzije RDA. Ta verzija bo vsebovala številne, za katalogizatorje zelo uporabne funkcije, ki jih omogočajo spletna orodja XML, in možnost integracije v knjižnični sistem. Za testiranje bo na voljo v začetku oktobra 2008, založniku pa naj bi ga predali aprila 2009.

Po predstavitvi se je razvnela zelo vroča razprava in opaziti je bilo zaskrbljenost knjižničarjev zaradi nejasne cenovne politike založnika. Knjižničarji so ponovno vztrajali, da založnik pripravi tiskano verzijo ter tudi kratko (angl. *concise*) verzijo. Glede tiskane verzije predstavnik založnika ni dal drugih pojasnil, kot to, da ni prioriteta. Izpostavili so tudi vprašanje glede sprememb v formatu MARC 21. Spremembe v formatu so najavili za leto 2009, vendar so zagotovili, da bo možno zapise predhodno testirati. Prvič so bila omenjena tudi razmišljanja o prehodu na format, različen od formata MARC.

3. Velikost pomeni razlike: knjižnične mreže, kooperative in konzorciji v 21. stoletju (Size Does Make a Difference: Library Networks, Cooperatives and Consortia in the 21st Century)

Denise M. Davis (ALA Office for Research & Statistics) in **Keith Curry Lance** (RSL Research Group) sta predstavila rezultate študije o knjižničnih mrežah, kooperativah in konzorcijih [6]. Študijo, ki je bila izvedena v letih 2006 in 2007, je financiral Institute of Museum and Library Services, koordinirala pa jo je služba Ale za raziskave in statistike v sodelovanju z ASCLA (Association of Specialized and Cooperative Library Agencies).

Podobne študije so bile izvedene v letih 1977–1978, 1985–1986 in 1997, vendar študija iz leta 1997 zaradi problematike izbora organizacij ni bila objavljena. Tokratni kriterij za izbor organizacij so bili neprofitnost institucije, lasten kader in članstvo knjižnic. V analizo je bilo vključenih 215 organizacij, od tega jih je 144 odgovorilo na vsa vprašanja. Prevladujejo organizacije regionalnega značaja (70 %), sledijo organizacije državnega (28 %) in lokalnega (28 %) značaja. V glavnem so to manjše organizacije, od katerih ima 21 % manj kot 3 zaposlene, 28 % ima 3 do 7 zaposlenih, 21 % ima 8 do 12 zaposlenih in le 30 % ima več kot 12 zaposlenih. Aktivnosti knjižničnih mrež so povezane z

avtomatizacijo in omreževanjem, nabavo, dostavo in izmenjavo virov ter pridobivanje finančnih sredstev. S projekti digitalizacije se jih ukvarja le majhno število.

Eden od rezultatov analize je baza podatkov knjižničnih mrež, kooperativ in konzorcijev, ki dosega visoko uporabo, zato jo nameravajo nadgraditi in sprotno dopolnjevati.

4. Priprava za RDA in FRBR: Kaj moraš vedeti (*Getting Ready for RDA and FRBR: What You Need to Know*)

Barbara Tillett (Kongresna knjižnica) [7] je v svoji predstavitvi z naslovom *Vpliv FRBR na RDA: opis virov in dostop* (*The Influence of FRBR on RDA: Resource Description and Access*) govorila o vplivu funkcionalnih zahtev za bibliografske zapise na nova pravila za opis virov in dostop ter tako predstavila RDA z nekoliko drugačnega vidika.

Glenn E. Patton (OCLC) [8] je predstavil funkcionalne zahteve za normativne podatke FRAD. Publikacija je v fazi predloga, ki je pripravljen za potrditev v okviru Ipline IV. sekcije.

Barbara Bushman (National Library of Medicine) [9] je nadomestila Shawneja Miksa, vodjo RDA Implementation Task Force. Predstavila je delo te skupine, ki jo je ustanovila Sekcija za katalogizacijo in klasifikacijo v okviru ALCTS. Skupina šteje 19 članov, med katerimi so katalogizatorji, učitelji katalogizacije in vodstveni delavci iz vseh vrst knjižnic, bibliografskih agencij in servisov. Skupina pripravlja načrt implementacije, programe izobraževanja, gradivo za izobraževanje in izbor inštruktorjev. Pri testiranju bodo sodelovale tri nacionalne knjižnice, poleg tega pa tudi knjižnice, ki sodelujejo v programu za kooperativno katalogizacijo (PCC), arhivi, učitelji katalogizacije, ponudniki knjižničnih sistemov in OCLC.

Kljub številni udeležbi po predstavitvah niso zastavili niti enega vprašanja, kar je za ameriške knjižničarje zelo ne navadno.

5. Otvoritev konference (*Opening General Session*)

Na slavnostni otvoritvi konference je bil glavni govornik popularni politični komentator **Ron Reagan**, sin Ronalda Reagana, predsednika ZDA v osemdesetih letih prejšnjega stoletja. V govoru se je osredotočil na dogajanja okrog volitev bodočega predsednika ZDA in bil zelo kritičen do teh dogajanj in do politike sedanjega predsednika Busha.

6. Kreiranje prihodnosti kataloga in katalogizacije (*Creating the Future of the Catalog and Cataloging*)

Robert Wolven (Columbia University) je najavil diskusijo s trditvijo, da so obstoječi katalogi in katalogizacija zastareli, da se bodo spremenili in da bodo metapodatki vsekakor tudi v prihodnje pomemben del knjižničnih informacijskih sistemov.

Roy Tennant (OCLC) je v svoji predstavitvi argumentiral prednosti koncentracije podatkov, češ da več podatkov omogoča več dodane vrednosti. Skliceval se je na OCLC-jev primer koncentriranih podatkov – WorldCat. Slednji z različnimi spletnimi orodji omogoča uporabnikom zelo enostaven dostop do lokalnih podatkov o dostopnosti gradiva za posamezno knjižnico. Statistični podatki uporabe servisov in podatki, ki jih prispevajo uporabniki, omogočajo številne analize o ravnanju uporabnikov itd.

Tim Spalding, ustanovitelj LibraryThing, se s takšnimi stališči ni strinjal in je protestiral že med Tennantovo predstavitvijo. Zavzemal se je za pristop osebne katalogizacije, implementirane v okviru servisa LibraryThing (<http://www.librarything.com/>).

Jennifer Bowen (University of Rochester) je poudarila, da se morajo nujno transformirati pristojnosti katalogizatorjev, ki naj bi imeli več znanja s področja razvoja aplikacij, strukturiranja in izmenjave metapodatkov ter poznavanja orodij za podporo raziskovalnemu delu. Za razliko od Tennanta je ona poudarila pomen servisov, ki bi po njenem morali biti dostopni brezplačno, in ne podatkov.

Martha Yee (UCLA) je predstavila standarde in orodja semantičnega spleta. Poudarila je kompleksnost tehnološkega okolja ter izpostavila razliko v zaslužkih programerjev in knjižničarjev. Po njenem mnenju so potrebni tako distribuirani podatki kot tudi kontrolirani podatki, saj se njihova uporaba razlikuje. Meni, da metapodatki ne bodo nikoli brezplačni.

Diane Hillmann (Information Institute of Syracuse) se zavzema, da naziv katalogizatorja nadomesti nov naziv knjižničar za metapodatke (angl. *metadata librarian*); zavzema se tudi za odprt koncept programske opreme brez ponudnikov knjižničnih sistemov in odprt koncept podatkov.

Po predstavitvi so poslušalci postavili veliko vprašanj. Ena od direktoric knjižnice, ki se odloča o novem knjižničnem sistemu, je Diano Hillmann vprašala, na koga naj se obrnejo, glede na to, da bodo ponudniki knjižničnih sistemov propadli. Hillmannova ji je svetovala najem svetovalca, med katere spada tudi sama.

7. Glavni tehnološki trendi (Top Technology Trends)

Nastopili so *Eric Lease Morgan, John Blyberg, Mederith Farkas, Roy Tennat, Clifford Lynch, Karen Schneider, Marshall Breeding, Karen Coyle* in *Marie L. Radford*. Dve predstavnici sta sodelovali preko videokonference, udeleženci pa so lahko dogajanje komentirali preko naprav in njihovi komentarji so se prikazovali na platno. Izvedba videokonference ni bila najbolj učinkovita, ker se je zelo slabo slišalo. Da z videokonferenco niso bili zadovoljni tudi drugi udeleženci, je bilo očitno iz njihovih komentarjev, projiciranih na platno, ki so bili kar zanimivi.

Med glavnimi trendi so nastopajoči izpostavili prehajanje visokošolskih knjižnic na odprtokodne sisteme in ukinjanje integriranih knjižničnih sistemov, prosto dostopne podatke (angl. *open data*), informacijsko preobremenjenost, potrebo po vizualizaciji podatkov, potrebo po aplikacijah za mobilne naprave, virtualizacijo organizacij itd.

8. Program predsednika, LITA – Ali ni čudovito biti v knjižnici ... kjer koli to že je? (President's Program, LITA – Isn't It Great To be in the Library ... Wherever that is?)

Nastopil je profesor *Joseph Janes* (Information School, University of Washington), tudi kolumnist pri časopisu *American Libraries*. Uporabil je stare fotografije, ki so prikazovale notranjost knjižnic (referenčni oddelek), in s tem poudaril tradicionalnost knjižnic, pomen prostora, osebja in pomoči uporabnikom. Po njegovem mnenju morajo biti knjižnice vidne, osebje mora biti na razpolago uporabnikom, ko potrebujejo pomoč, knjižnični servisi pa morajo biti boljši in bolj učinkoviti, saj nastopajo na izredno konkurenčnem področju.

9. En del je inspiracija: kreativni trendi, ki pospešujejo učenje znanosti (One Part Inspira-tion: Creative Trends that Further Science Learning)

Felice Frankel (Harvard University), ki se ukvarja s fotografijo, je pod naslovom *Vizualna predstavitev znanosti: več kot lepe slike* (Visually Representing Science: More Than Pretty Pictures) predstavila različne fotografije, ki se uporabljajo v podporo znanosti. Nekatere so bile tudi iz najnovejše knjige *On the Surface of Things: Images of the Extraordinary in Science*, ki sta jo napisala skupaj s kemikom Georgom M. Whitesidesem.

10. Kooperativne strategije za evropske knjižnice: dostop in ohranjanje (Cooperative Strategies for European Libraries: Access and Preservation)

Birte Christensen-Dalsgaard (State and University Library, Aarhus, Denmark) je v svojem prispevku *Bodoči dostop do kulturne dediščine – vzajemna odgovornost* (Future Access to Cultural Heritage – A Shared Responsibility) govorila je o aktivnostih v procesu dolgoročnega ohranjanja knjižničnega gradiva ter na praktičnih primerih ilustrirala izredno zahtevnost in kompleksnost tovrstnih projektov.

Janifer Gatenby (OCLC, Leiden) je imela prispevek *Izživiti trajnega hranjenja v knjižnicah: upravljanje skupnih zbirk skozi čas* (A Library Preservation Challenge: Managing the Collective Collection over Time). Izguba kulturne dediščine zaradi naravnih nesreč ali vojn ni tako redek pojav. Zahtevnost postopkov trajnega hranjenja narokujeta skupinsko in vzajemno reševanje problematike. V tem kontekstu je podala pregled evropskih projektov, v okviru katerih sodeluje več knjižnic. V prikaz centralnih katalogov je uvrstila tudi COBISS in aplikacijo *Najbolj brane knjige*.

Fleur Stigter (The European Library, Europeana/EDL-net) se je poškodovala, zato smo spremljali videoposnetek njene predstavitve *Izboljšanje dostopa do evropske kulturne in intelektualne dediščine: dosežki in prihodnje usmeritve Evropske knjižnice in Europeane* (Enhancing access to Europe's cultural and intellectual heritage: Accomplishments and future directions of The European Library and Europeana). Predstavila je evropsko knjižničarstvo s 47 nacionalnimi knjižnicami, dosežke pri projektu *Evropske knjižnice* in načrte projekta *Europeana*, ki si je zastavila za cilj vzpostavitev dostopa do evropskih elektronskih zbirk, ne pa tudi njihove digitalizacije in trajnega hranjenja.

11. Program predsednika, RUSA – Kakovosten servis v neosebнем svetu (President's Program, RUSA – Quality Service in an Impersonal World)

Robert Spector, novinar in avtor knjige *The Nordstrom Way: The Inside Story of America's #1 Customer Service Company*, je predstavil servis uporabnikov trgovske mreže Nordstrom, ki je že leta vodilna na tem področju. Njihov uporabniški servis spremlja že dolgo – ne gre za posebno strategijo, temveč za način delovanja organizacije, vsebovan v njeni kulturi. Predstavil je devet principov, po katerih se je treba ravnati: uporabnik naj se počuti udobno, na izbiro mu je treba dati več možnosti, graditi je treba odnos z uporabnikom, zaposlovati je treba prijazne ljudi, zaposlene je treba izobraževati in usposabljeni, med zaposlenimi je treba gojiti kulturo podpore in mentorstva, uspehe posameznikov je treba nagraditi, podpirati je treba timsko delo, servisu uporabnikov pa posvetiti 100-odstotno pozornost.

Donna Bachowski (Orange County Public Library) je na osnovi faktografskih podatkov predstavila izboljšave in racionalizacijo referenčnega servisa, ki jih je izvedla, odkar vodi ta servis. Mnoge knjižničarje je zanimalo, kako ji je to uspelo. Predvsem jih je zanimalo, kako je rešila problem referenčnih knjižničarjev, ki niso motivirani za uvajanje novih servisov.

Marie L. Radford (School of Communication, Information & Library Studies, Rutgers University) se ukvarja s področjem referenčne dejavnosti knjižnic že več kot 20 let. V svoji več kot polurni predstavitvi je zaigrala vlogo referenčnega knjižničarja in na ta način prikazala vse možne napake in spodrseljaje, ki jih lahko knjižničar naredi pri tem opravilu. Knjižničarje je opozorila na to, da morajo ponovno razmisliti o kakovosti storitev in poudarila, da je odličnost osebna izbira.

12. Serija govornikov (*Auditorium speaker series*)

Khaled Hosseini, avtor dveh najbolj prodajanih romanov *The Kite Runner* in *A Thousand Splendid Suns* (v slovenščino prevedena kot *Tek za zmajem in Tisoč veličastnih sonc*, op. lekt.), se je rodil v Kabulu (Afganistan). V ZDA se je z družino preselil leta 1980. Po poklicu je zdravnik, njegovo delo pa je povezano s političnimi begunci.

V intervjuju je odgovarjal na vprašanja o svojih dveh romanih, o delu na filmu, ki je bil posnet po enem od romanov, o tem, koliko sta zgodbi povezani z njegovim osebnim življenjem, o družini, očetu in materi, o življenju v Afganistanu, o življenju v ZDA, o njegovem delu s političnimi begunci in njegovem pisateljskem delu. Ob koncu intervjuja je govoril tudi o politični situaciji in možnostih za izboljšanje v tem delu sveta. Po njegovem mnenju sta romana doživela tolikšen uspeh zato, ker ne vsebujeta politične tematike, temveč opisujeta prijateljsstvo in ljubezen, ki sta univerzalni vrednoti. Izboljšanje situacije v tem delu sveta vidi samo s civilnimi iniciativami in ne z vojno, za kar pa bo potrebno še veliko časa. Knjižničarjem se je zahvalil za promocijo njegovih del in najavil, da že ima ideje za naslednji roman, vendar mu zaradi pogostih potovanj zmanjkuje časa za pisanje, čeprav v tem zelo uživa.

13. Zaključek konference

V okviru zaključka konference ALA (ALA Closing Session) je imela **Sarah Long**, direktorica North Suburban Library System in nekdanja predsednica Ale, intervju s popularno zvezdo **Diahann Carroll**, ki je odgovarjala na vprašanja o svojem delu in osebnem življenju, o odnosu do knjižnice ter o najnovejši knjigi *The Legs Are the Last*

to Go: Aging, Acting, Marrying, Mothering, and Other Things I Learned Along the Way.

14. ALA SVET III

Na 3. seji Sveta Ale (ALA Council III) so člani obravnavali resolucijo o izboljšanju transparentnosti dela tega organa. Člani bi želeli imeti boljši vpogled v odločitve Sveta, ker se vsi ne morejo udeležiti konference, veliko pa se jih ne more udeležiti Sveta, čeprav so prisotni na konferenci, avdio in video posnetki pa tudi ne vsebujejo vseh informacij. Svet zato predlaga izvršnemu direktorju Ale, da:

- prouči načine, kako zapisnike Sveta narediti bolj transparentne,
- o tem poroča na naslednji polletni konferenci in
- od članov pridobi mnenja, kako v prihodnje doseči, da bodo imeli člani boljši vpogled v poslovne odločitve Sveta.

Reference

- [1] ALA [ALCTS] (2008). *Collection Development: Policy, Planning and Fiscal Management*. Predstavitveno gradivo s predkonference ALCTS v Anaheimu, 26.–27. junij 2008. Participant Manual by Peggy Johnson.
- [2] Library of Congress, ALA [ALCTS] (2008). *Metadata and Digital Library Development*. Predstavitveno gradivo s predkonference ALCTS v Anaheimu, 26. junij 2008. Trainee Manual.
- [3] Soules, A. (2008). *E-Books: Definition, Selection, Users*. Predstavitveno gradivo s konference ALA v Anaheimu, 26. junij–2. julij 2008.
- [4] Wrubel, L. (2008). *Adventures with E-books in a Consortial Setting*. Predstavitveno gradivo s konference ALA v Anaheimu, 26. junij–2. julij 2008.
- [5] Morris, C. (2008). *e-Book Strategy*. Predstavitveno gradivo s konference ALA v Anaheimu, 26. junij–2. julij 2008.
- [6] Davis, M. D., Lance, C. K. (2008). *Library Networks, Cooperatives and Consortia: Summary of Study Findings*. Predstavitveno gradivo s konference ALA v Anaheimu, 26. junij–2. julij 2008.
- [7] Tillett, B. (2008). *The Influence of FRBR on RDA: Resource Description and Access*. Predstavitveno gradivo s konference ALA v Anaheimu, 26. junij–2. julij 2008.
- [8] Patton, E. G. (2008). *An Introduction to FRAD*. Predstavitveno gradivo s konference ALA v Anaheimu, 26. junij–2. julij 2008.
- [9] Bushman, B. (2008). *RDA Implementation Task Force*. Predstavitveno gradivo s konference ALA v Anaheimu, 26. junij–2. julij 2008.

Marta Seljak

POSVETOVANJE DOK_SIS_2008

V Krajski gori v hotelu Larix je od 24. do 26. septembra 2008 potekalo *17. posvetovanje DOK_SIS_2008: Sistemi za upravljanje z dokumenti*. DOK_SIS je specializirano posvetovanje, namenjeno obravnavi sistemov za e-upravljanje z dokumenti – SEUD. Organizator posvetovanja je društvo MEDIA.SI [1]. Namen letošnjega posvetovanja je bila predstavitev inovacij in novih informacijskih rešitev v SEUD, ki jih omogoča in zahteva nova zakonodaja, ter vpliv zakonodaje na izboljševanje učinkovitosti in uspešnosti procesov v gospodarskih družbah, organizacijah javnega značaja ter državnih in javnih upravi.

OTVORITVENA PREDAVANJA

Dušan Kričej je predstavil novosti na področju e-uprave v prispevku *Strategija E-uprave*. Med novosti sodijo: izpopolnjen državni portal, spletne aplikacije s področja vozil, e-opomnik, e-vev (vse na enem mestu za samostojne podjetnike), izmenjava podatkov med institucijami javne uprave in kontaktni center za državljane (24 ur).

V prihodnje pa bodo vpeljane še naslednje novosti: čezmejne storitve (VIZA-VEM), integracija med procesi, e-uprava 3D, e-demokracija, e-vključenost (novi portal za starejše), konsolidacija strežniške infrastrukture, SPIS in učinkovito pisarniško poslovanje, e-arhiviranje, promocija.

Slovenija je še vedno na zavidljivem 2. mestu med 31 državami v Evropi glede razpoložljivih online storitev.

Tatjana Hajtnik (*Projekt vzpostavitve e-arhiva v Arhivu RS*) [2] je orisala smernice, kako se lotiti odbiranja, izločanja in hrambe arhivskega gradiva, ter izhodišča (pravno podlago) za dolgoročno hrambo.

Andrej Kovačič (*Vloga dokumentnih sistemov (DMS) in celovitih programskih rešitev (ERP) pri prenovi in informatizaciji poslovanja*) je izpostavil dejstvo, da je večina dokumentnih sistemov neprilagodljivih, ker zahtevajo preveč reda in vzdrževanja, in da je povezanih sistemov zelo malo.

Stane Štefančič (*Sodobno delovno mesto povečuje produktivnost in spodbuja inovacije*) je govoril o združljivo-

sti tehnologije, procesov in upravljaljskih zmožnosti za boljšo učinkovitost in produktivnost v podjetju.

Branko Godec (*Zagotavljanje integritete in avtentičnosti z naprednimi tehnološkimi ukrepi*) je nakazal smernice za pravno veljavno dokazovanje tako integritete kot avtentičnosti z uporabo naprednih kriptografskih mehanizmov in storitveno usmerjenih rešitev (SOA).

Peter Jermol (*UDIS-upravljanje dokumentov v informacijskem sistemu Državnega zbora*) je na primeru iz prakse prikazal dosedanje izkušnje na področju upravljanja dokumentov od sprejetja ZVDAGA¹ leta 2006 do danes. UDIS omogoča vpogled v vhodne, izhodne in notranje dokumente, vodenje in upravljanje procesov ter spreminjanje vlog. Podpira kadrovske zadeve, likvidacijo računov, vloge in pritožbe. Povezljiv je z drugimi sistemi, ohranja revizijsko sled in omogoča podporo celotnemu življenjskemu ciklu dokumentov. Je fleksibilen, procesni koraki so sledljivi na nivoju dokumenta.

Sledile so kratke **predstavitve pokroviteljev posvetovanja**, ki so predstavili svoje rešitve na področju elektronskega dokumentiranja in arhiviranja:

- *IMAGING SYSTEM* [3] – razvoj lastnega programskega produkta IMiS,² (pod)sistema za računalniško upodabljanje in arhiviranje dokumentov in projekt digitalno delovno mesto, ki naj bi ga zaključili v letu 2009;
- *SRC.SI* [4] – programske rešitve *e-Uprava*, ki so postale učinkovite in uporabniku prijazne ter so referenca v svetovnem merilu;
- *GENIS* [5] – inovativnost na področju razvoja sistemov za upravljanje z dokumenti, kot sta *e-Računi* in *e-Arhivar*, s katerimi so slovensko *e-Upravo* pripeljali na 2. mesto v Evropi glede online razpoložljivosti storitev, načrti za prihodnost (*e-Vrtci* – vloga za znižanje plačila vrtcev);
- *LIKO PRIS* [6] – dokumentacijski sistem *Meridio* (konzorcij podjetij *LIKO PRIS* in *ADD* so edini partner in distributer *Meridia* za Slovenijo);
- *GAMA SYSTEM* [7] – celovit sistem za upravljanje elektronskih dokumentov *Gama System eDocs* in pra-

vno veljavno shranjevanje elektronskih dokumentov z *Gama System E-Arhiv*;

- **POŠTA SLOVENIJE** [8] – video o lastnih tradicionalnih rešitvah in vabilo na predavanja v *Panelu 2*.

PANELI

PANEL 1: Dolgoročna hramba gradiva in e-Arhivi (moderator Miroslav Novak)

- **Dejan Blatnik** (*Pričakovanja uporabnikov od ponudnikov storitev varne e-hrambe*) je predstavil nekaj pogledov, vprašanj, odgovorov in priporočil glede izbire ponudnika storitev e-hrambe in kakšna naj bi bila pričakovanja uporabnikov storitev e-hrambe.
- **Tatjana Hajtnik** (*Dve leti po ZVDAGA*) je izpostavila dejstvo, da je zaradi hitrega tehnološkega razvoja in s tem spreminjajočih se formatov zapisa treba nameniti posebno pozornost vpeljavi dodatnih ukrepov za zagotavljanje celovitosti, avtentičnosti, trajnosti in uporabnosti dokumentov.
- **Tadej Pukl** (*Do optimizacije poslovanja z lastno infrastrukturo – primer Si.mobil eArhiv*) je na primeru *Si.mobil* predstavil uvedbo sistema elektronske hrambe *eArhiv* na osnovi obstoječe infrastrukture pri ponudnikih mobilnih storitev.
- **Alenka Kavčič-Čolić** (*Razvoj digitalnega repozitorija v NUK*) je prikazala dosedanje izkušnje in rezultate *NUK*-a pri uporabi odprtokodnega sistema *FEDORA*,³ ki upošteva funkcije, pomembne za trajno ohranjanje digitalnih virov oz. omogoča enostavno nadgradnjo obstoječih procesov.
- **Miroslav Novak** (*Digitalizacija dokumentov v kontekstu preslikav podatkov arhivske vrednosti*) je opredelil digitalizacijo v kontekstu splošne komunikacijske sheme ter poudaril, da je pri digitalizaciji treba upoštevati veljavno zakonodajo s področja dolgoročne hrambe e-dokumentov, arhivske strokovne standarde ter priporočila za oblikovanje potrebnega kontekstnega okolja.
- **Jožica Šparavec** in **Irena Uršič** (*Digitalizacija muzejskega gradiva v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije*) sta predstavili projekte, dosedanje prakso, izkušnje in težave pri digitalizaciji muzejskega gradiva v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije.

PANEL 2: Pošta Slovenije in elektronsko arhiviranje (moderator Branko Godec)

- **Matevž Gačnik** (*Zagotavljanje avtentičnosti z naprednimi tehnološkimi ukrepi*) je izpostavil namene zagotavljanja avtentičnosti dokumenta s stališča različnih akterjev (avtorjev, izdelovalcev in podpisnikov) in možne rešitve ter podal smernice za pravno veljavno dokazovanje integritete in avtentičnosti z uporabo

naprednih kriptografskih mehanizmov in storitveno usmerjenih rešitev (SOA).

- **Branko Godec** (*Storitev elektronskega arhiviranja*) je pokazal, da *E-Arhiv Pošte Slovenije* zagotavlja varno hrambo digitalno podpisanih, kriptiranih ter drugih digitalnih dokumentov z uporabo lastne infrastrukture in v neodvisnosti od formatov vhodnih dokumentov ter samostojnim preverjanjem časovnega žiga in digitalnega podpisa.
- **Smiljan Švarc** (*Infrastruktura E-Arhiva Pošte Slovenije*) je povedal, da se v Sloveniji zaradi neustrezne infrastrukture zgodi 27 odstotkov okvar, zato se je *Pošta Slovenije* resno lotila ureditve lastne infrastrukture. Demonstriral je sistem arhiviranja na treh lokacijah (2 v Mariboru in 1 v Ljubljani) in poudaril, da se vedno hrani istočasno na 2 hitra medija in 1 počasni.
- **Silvij Vodopija** (*Uvajanje e-poslovanja v poslovni sistem*) je povedal, da na *Pošti Slovenije* lastno poslovanje izvajajo na zakonsko skladen način, tako da so na področju zajema in upravljanja z digitalnimi dokumenti sprejeli in pri *Arhivu RS* potrdili notranja pravila, varno hrambo pa izvajajo preko storitve *E-Arhiv Pošte Slovenije*, za katero so notranja pravila že potrjena in na voljo tudi drugim strankam. Za kvalificirana digitalna potrdila in varne časovne žige pa uporabljajo storitve overitelja *POŠTA®CA*.

PANEL 3: Sistemi za upravljanje z dokumenti (moderator Denis Bolanča)

- **Samo Božič** (*Odprtokodni dokumentni sistemi*) je povedal, da mora biti intelektualna lastnina shranjena v formatih, ki so odprti, standardizirani in brezplačni in da je zato *ODF⁴* edini standardizirani in brezplačni format *ISO*, ki je v svetu uveljavljen kot alternativa.
- **Rado Gašperšič** (*E-arhiviranje v Merkur Zavarovalnici z uporabo arhivskega sistema Easy Software*) je prikazal praktični vidik uvajanja sistema v tesnem sodelovanju z zunanjim partnerjem ter tehnični in organizacijski del projekta z zakonodajnimi zahtevami.
- **Jernej Koretič** (*Kako z DMS do učinkovitejših poslovnih procesov*) je opozoril, da je uvedba rešitve za upravljanje z vsebinami nujna naložba v prihodnost organizacije, saj le tako pridemo do stabilnih, urejenih in učinkovitejših poslovnih procesov.
- **Damjana Pirnar** (*Nadgradnja akreditirane programske opreme Easy za podporo procesom*) je povedala, da ima programska oprema *Easy* ustrezno akreditacijo pri *Arhivu RS* in omogoča enostavno pripravo poslovnih procesov ter njihovo izvajanje na uporabniku prijazen način. Ustrezna programska oprema je zanesljiva pot do uspeha in do skladnosti z veljavno zakonodajo na področju elektronske hrambe in upravljanja dokumentacije.
- **Zlatko Suzić** (*Od zajema do hrambe z Oracle UCM*)⁵ je na praktičnem primeru pokazal, kako poteka zajem

papirnih dokumentov, obdelava (pretvorba v elektronsko obliko) ter elektronska hramba s programsko opremo *Oracle UCM*.

PANEL 4: Od ideje do implementacije celovitega prehoda na e-poslovanje (moderatorica Zdenka Frigelj)

- **Klemen Možina** (*Vpliv papirja na okolje*) je povedal, da kljub razvoju in željam po udobju ostaja papir primarni medij sporočanja, saj je preživel že vse oblike sodobnega zapisovanja podatkov in je navkljub času ohranil vodilni položaj v zanesljivosti in berljivosti. Danes lahko brez večjih težav prebiramo zapise, stare preko tisoč let in več, kar pa ne moremo trditi za elektronske zapise.
- **Boštjan Robežnik** (*Uvedba dokumentnih sistemov v družbi Mobitel, d. d.*) je predstavil izzive, s katerimi so se soočili pri uvedbi projekta vpeljave dokumentnega sistema v poslovanje družbe z rešitvami *EMC Captiva*, *EMC Documentum* in *siHramba.eu*.
- **Robert Sraka** (*E-poslovanje – druge poti ni več*) je na primeru Vzajemne zdravstvene zavarovalnice prikazal elektronski način poslovanja s skoraj tisoč partnerji. Naslednji izziv vidijo v razširitvi e-poslovanja še na druge partnerje in na vse zavarovance, saj v tem vidijo racionalnejše poslovanje in možnost za oblikovanje novih storitev.
- **Igor Kleva** (*Z malimi koraki do velikega cilja*) je predstavil projekt vpeljave sistema za upravljanje dokumentov *Bussines Connect* v podjetju *Istrabenz*, s katerim so postali njihovi tokovi preglednejši, dokumentacija pa urejena in hitro dostopna tudi od zunaj (ko nisi na delovnem mestu). Ta projekt se nadaljuje z vpeljavo elektronske hrambe (*sihramba.eu*), ki je učinkovita in varna, ter s prenosom papirnega arhiva v elektronski arhiv.

Delavnica: Integracija sistema za upravljanje in e-arhiviranje dokumentov "MERIDIO" s poslovnimi aplikacijami in SPIS za DU

Na začetku je **Stanislav Gomboc** iz Fitosanitarne uprave RS povedal, da so se pred ZVDAGA zgledovali po mednarodnih standardih. Z vpeljavo centralnega informacijskega sistema je poslovanje postalo poenoteno, kar pomeni: centralno skladišče, poenotenje uporabnikov, navezanost aplikacij na izvorne registre ipd. Imajo spletne portale z omejitvijo ter poslovne portale in zaradi poslovanja navzven so leta 2007 povezali registre v enoten register, kar pomeni integracijo vseh aplikacij v enotno platformo:

- SPIS (aplikacija za vhodno in izhodno pošto),
- MERIDIO (lastni informacijski načrt),
- poslovne aplikacije.

Poenotili so poslovno strukturo in šifrante skladno s poslovno logiko upravljanja podatkov. Podatki se izmenjujejo preko baze SQL, spletnega strežnika in tako deluje poslovna logika izmenjave podatkov.

Zajem podatkov poteka tako, da se v vhodne dokumente vnesejo metapodatki, ki te dokumente opišejo. S tem se za dokument najprej pripravi klasifikacijski načrt, nato se poenotijo pravice za njegovo uporabo (uporabniške skupine, kjer je ključ varnost dokumenta) in nato se poenoti struktura metapodatkov, da se lahko do dokumenta dostopa skozi več poslovnih aplikacij (*MERIDIO*, *SPIS*). Vse to dokumentom omogoča veliko fleksibilnost, kar je bilo dokazano na praktičnem primeru zajema in obdelave podatkov ter nastavitve profila uporabnika. Videli smo zgled modula odprtih zadev in sinhronizacijo vhodne pošte (v praksi to zaradi obremenitve strežnika poteka ponoči). Uporabnik dokumenta sploh ne ve, da je v ozadju elektronski arhiv. Sledil je prikaz praktičnega primera kreiranja nove zadeve in prenos dokumenta v SPIS do glavne pisarne. Dodanih je bilo nekaj dokumentov (dopisi, vhodni dokumenti) in nato shranjenih z metapodatki. Prikazano je bilo iskanje takega dokumenta, ki se je prenesel iz osebnega računalnika v centralni sistem *MERIDIO* in je v elektronskem arhivu, integriranem v MS Outlook. Klasifikacijski načrt je ločen po letih, do njega lahko pridemo iz različnih aplikacij in v njem je zapisano, kdo dela z njim. Do istega dokumenta smo dostopali skozi *MERIDIO*, kjer se je videlo več podatkov kot v Outlooku in verzije dokumenta so bile vidne. Ko dokument dobi status končan, ga ni možno več spreminjati. Skratka, dokument lahko poiščemo v vsakem izmed sistemov po različnih parametrih. Takšna integracija aplikacij v enotno aplikacijsko okolje uporabniku prihrani veliko časa, a še vedno ne nadomesti papirne, vidne sledljivosti. Originalni papir je še vedno le eden, a vsi, ki imajo pravice, lahko do njega dostopajo. Struktura metapodatkov v *E-Arhivu* mora biti standardizirana za mednarodno izmenjavo.

Sledila je razprava o obojestranski sinhronizaciji in usklajevanju dokumentov med programoma *MERIDIO* in *SPIS*. Aplikacijski vmesnik so naredili sami, saj je *MERIDIO* le shranjevalec tega sistema in je tako fleksibilen, da uporabnik sploh ne ve, da "teče" v ozadju. Na vprašanje o usposabljanju uporabnikov so povedali, da poteka sproti, da organizirajo individualne tečaje in enodnevne delavnice, saj tudi aplikacije sproti vpeljujejo. Glede verzioniranja dokumentov so povedali, da se vedno vidi, kdo kaj dela z dokumentom, saj ima sistem svoj pregledovalnik skozi vmesnik *e-Arhiv*. Vsak, ki ima pravice do dokumenta, vidi vse izpise in filtre, prav tako so možni vsi prehodi (če je npr. delavec premeščen z enega delovnega mesta na drugega). Papirni dokumenti se pri njih hranijo v *SPIS*, na koncu jih premaknejo v trajni arhiv, po preteku 10 let se dokument sam uniči, če je tako določeno.

Roberta Gogala iz podjetja *LIKO PRIS* [6] je predstavil projekt celovite rešitve na področju dokumentiranja v podjetju *TUŠ Telekom*. Namen projekta je povezati tehnologijo in poslovni vidik v podjetju, sprejeti notranja pravila, organizacijsko strukturo in procese. *MERIDIO* jim služi za končno skladiščenje, ko povežejo aplikacije za jema in obdelave dokumentov. Spletni *MERIDIO-MOST* jim služi za prehajanje dokumentov med aplikacijami. *MS CRM* predstavlja centralno bazo za podjetje, drugi sistemi in aplikacije pa morajo znati to prebrati. Izpeljali so sistemsko analizo dokumentarnega gradiva in optimizacije poslovnih procesov ter interaktivno delavnico o zahtevah za dokumentiranje v podjetju, kar je bila osnova za delo. Nato so oblikovali klasifikacijski načrt o poslovnih procesih, izdelali matriko pravil za vse, pri tem pa naleteli na težave zaradi naglega naraščanja števila zaposlenih v njihovem podjetju. Izdelali so predlog za osnutke notranjih pravil, kjer je *CRM* osnova za generiranje dokumentov, zato so izdelali predloge za shranjevanje v *MERIDIO*. Prikazali so delo v sprejemni pisarni: generiranje v *CRM*, vpis novega naročnika, generiranje skozi avtomatsko predlogo, pošiljanje uporabniku, ki podpiše in pošlje nazaj, nato skeniranje, avtomatsko opremo dokumenta z metapodatki, istočasno prenos podatka v bazo vhodne in izhodne pošte ter *CRM*. V celoti gre za avtomatiziran del. Neobdelani dokumenti (priloge, dopisi, pritožbe ipd.) se po skeniranju in opremi z metapodatki ter pregledu in potrditvi v sprejemni pisarni dajo v klasifikacijski načrt v dokumentni sistem ter nato v *CRM* v nadaljnjo obdelavo. Vsi dokumenti so dostopni iz *ERP* in *CRM* z *MERIDIO* ter z *OFFICE*. Shranjujejo se v formatu pdf kot zapisi v dokumentnem sistemu, kar pomeni, da se jih ne da več spremeniti. Ko se sistem zaključi, so dokumenti že varno shranjeni v *MERIDIO*, nato pa preidejo v sprejemno pisarno, kjer se lahko po potrebi izvede prekvalifikacija. V *MERIDIO* se tudi določi, kam bo shranjen, v ozadju pa "teče" nadaljnja komunikacija v informacijski sistem *CRM*.

PANEL 6: Informacijska varnost in neprekinjeno poslovanje (moderator Marjan Antončič)

- **Marjan Antončič** (*Varovanje e-gradiv*) je poudaril, da varovanje e-gradiva obsega tako izvajanje ukrepov in postopkov, določenih v ZVDAGA, kot izvajanje predpisov, ukrepov in postopkov, ki urejajo obdelavo, zajem in hrambo posameznih vrst gradiva.
- **Miha Ozimek** (*ISO/IEC 27001 – najboljše prakse varovanja informacijskih sistemov in informacij*) je povedal, da standard predstavlja zahteve za vpeljavo sistema vodenja varovanja informacij v sistemih organizacij.
- **Nejc Palir** (*nokVAULT*) je prikazal demo verzijo inovativnega orodja na področju enkripcije in varovanja datotek za poslovno in osebno rabo z delovanjem na

lastnem sistemu *Kernel 3* zunaj operacijskega sistema. Je dokazano edini "nezlomljivi" izdelek pri enkripciji datotek v okolju *Windows*. Na spletni strani www.nokvault.com lahko program skopiramo in brezplačno preizkusimo (za 30 dni).

- **Vinko Šlibar** (*Vzpostavitev varovanih oz. varnostnih območij*) je podal glavne organizacijske, kadrovske, fizične in tehnične zahteve, ki jih določajo posamezni predpisi in jih je treba upoštevati pri projektu izgradnje varovanega oz. varnostnega območja. Predstavil je tudi modelni pristop k izvedbi tega.
- **Dario Mohorič** (*Elektromagnetno sevanje v informatiki – TEMPEST*) je opozoril, da elektromagnetno sevanje v informacijskih in komunikacijskih sistemih predstavlja nevarnost za podatke, ki se v njih obdelujejo, shranjujejo in preko njih izmenjujejo. Zato je treba uvesti določen sklop ukrepov, ki te podatke na primeren način ščitijo.

PANEL 7: E-demokracija in novosti e-uprave (moderatorki Tatjana M. Zupan in Maja Zupančič)

- **Maja Zupančič** (*Državni portal e-uprava: nove možnosti in novi izzivi*) je prikazala novosti, katerih razvoj je sofinanciran iz Evropskega socialnega sklada ter izpostavila nekatere nove storitve in možnosti e-uprave za naprej (npr. širitev delovanja e-uprave v JV Evropo).
- **Tamara Hainz** (*Oglasna deska in podportal Inšpekcije in inšpekcijske službe na enotnem državnem portalu e-uprave*) je predstavila pravno podlago za objavo in tehnično izvedbo elektronske oglasne deske. Predstavila je tudi podportal Inšpekcije in inšpekcijske službe in možnosti oddaje spletne prijave.
- **Simon Delakorda** (*Zakaj e-demokracija v javni upravi: družboslovni pogled*) je pogledal na potrjeno domnevo, da ima e-participacija javnosti pozitiven učinek na krepitev javne legitimnosti, pravne in vsebinske kakovosti ter trajnostne implementacijske sposobnosti zakonodaje.
- **Irma Meznarič** (*Sodelovanje javnosti v procesih odločanja – vladni in nevladni vidik*) je govorila o vidiku demokratičnega odločanja, kjer predstavniško demokracijo dopolnjuje participatorna demokracija.
- **Suzana Muljavec** (*E-demokracija*) je prikazala stanje e-demokracije v Sloveniji tako z ožjega vidika spremljanja zakonodajnega postopka kot s širšega vidika drugih možnosti elektronske participacije državljanov v demokratičnih procesih.
- **Andraž Permar** (*Klicni center "Halo uprava" in "Halo inšpekcija"*) je predstavil cilje in namene novoustanovljenega klicnega centra na Ministrstvu za javno upravo z namenom zmanjšati digitalno ločnico, saj je to v pomoč vsem državljanom, ne glede na to,

- ali uporabljajo internet ali ne.
- **Kristina Valenčič** (*Kako e-upravo in elektronsko poslovanje občutimo javni uslužbenci*) je povedala, kako uvedba e-uprave in elektronskega poslovanja vpliva na čas, zahtevnost in obseg izvajanja nalog, obremenjenost javnih uslužbencev, število napak pri delu ipd.
 - **Rok Primožič** (*Elektronsko pisarniško poslovanje in e-storitve lokalne samouprave*) je predstavil programsko rešitev za elektronsko in pisarniško poslovanje – EPP, ki je enostavno, varno, zanesljivo, pregledno, logično in modularno zasnovano. Pri načrtovanju sistema EPP so si zastavili cilje: enoten dokumentacijski sistem za sprejem, obdelavo, izdajo in arhiviranje dokumentov; učinkovito vodenje opravil in spremljanje ter priprava poročil; povezljivost z drugimi sistemi (z državnim portalom *E-uprava*).
 - **Davorin Ivančič** (*Oblikovanje dokumentov upravne ga poslovanja in celostna podoba državne uprave*) je povedal, da s pravilnikom še ni urejeno oblikovanje tipičnih dokumentov za upravno poslovanje v javni upravi in tako ni enotne prepoznavnosti dokumentov organov javne uprave v javnosti.

PANEL 8: Sistemske zadeve – zakonodaja, standardizacija, organizacija, ekonomija (moderator Tomislav Iskra)

- **Ljupčo Krstov** (*Sistemi za e-upravljanje dokumentov: debirokratizacija ali še bolj močna birokracija*) je osvetlil dilemo, ali lahko sistemi za upravljanje dokumentov “debirokratizirajo” organizacijske strukture in funkcioniranje ali pa še močnejše podpirajo uveljavitev birokracije kot obliko organiziranosti in funkcioniranja.
- **Mateja Izlakar** (*Metodologija izdelave notranjih pravil*) je povedala, da je podjetje *Mikroscop* prvi ponudnik elektronske hrambe in spremljevalnih storitev, ki mu je *Arhiv RS* potrdil notranja pravila, ki se nanašajo na izvajanje storitev zajema in pretvorbe v digitalno obliko ter elektronske hrambe v digitalni obliki za dokumentarno in arhivsko gradivo. Izdelava notranjih pravil je projekt, ki ga *Mikroscop* za naročnika izvede v dveh fazah: v prvi fazi opravi pregled stanja in izdelava načrta za pripravo notranjih pravil, v drugi pa skupaj z naročnikom pripravi vsebino notranjih pravil samih.
- **Jože Škofljanec** (*Moreq2 in ZVDAGA*) je predstavil razloge za prenovo prve verzije ETZ⁶ in kako so se tega lotili v *Arhivu RS*.
- **Tadej Drmaž** (*Nižanje stroškov hrambe elektronskih dokumentov v informacijskih sistemih*) je povedal, da se veliko podjetij odloča za nižanje stroškov hrambe z uporabo storitev zunanjih izvajalcev, saj poleg cenovne prednosti zunanji izvajalec razpolaga z ustreznimi strojno in programsko opremo, s tehnološkimi in orga-

nizacijskim znanjem ter s strokovno usposobljenimi kadri.

- **Iztok Sirmnik** (*Zakonodajni in organizacijski pogled na sedanjo katastrsko ureditev v RS in v Kraljevini Španiji in pogled v prihodnost*) je primerjal uvajanje in uporabo novih tehnologij v merjenju katastra (GIS, GPS ...) med RS in Kraljevino Španijo ter razmišljal o prihodnosti katastra.

OKROGLA MIZA: Problematika načrtovanja in vzpostavitve osrednjega slovenskega e-arhiva (moderator Miroslav Novak)

Novak je v uvodu predstavil projekt *Arhivi v Sloveniji* in tri možne modele:

- več arhivov (arhiv v vsak kraj),
- javna arhivska služba,
- arhivske službe zunaj javne.

Arhiv RS se je odločil za aktivnosti, s katerimi se bodo na podlagi rezultatov odločili za najboljšo rešitev. Izpostavili so dileme glede interakcije med uporabnikom in arhivstom in kako zagotoviti uporabniku dostop do arhiva kadar koli in od koder koli. Tukaj je moderator pohvalil COBISS kot referenco za odlično delujoči sistem, ki je uporabniku dostopen 24 ur na dan vsak dan v letu in v katerem si on kot uporabnik lahko kadar koli in od koder koli v trenutku izpiše bibliografijo, ob tem pa v ozadju ni potrebna fizična prisotnost osebe, ampak le dobro nastavljeni in delujoči viri. Obstaja bojazen, da zaradi komunikacijskih in še kakšnih drugih problemov na tak način ne bo mogoče dostopati do arhivskega gradiva. Zgled jim je tudi Vida, ki odgovarja na vprašanja na spletni strani www.durs.gov.si. Sledila je razprava o težavah zaradi neenoličnosti vprašanj uporabnikov in o univerzalnem zajemanju arhivskega elektronskega gradiva. Kratkoročno gradivo se hrani 5 let, pri dolgoročnem gre za predpisane postopke za nosilce. Pereče je vprašanje glede stroškov in odgovornosti, ali jih upoštevati ob nastanku, po predaji ali na koncu. Sledilo je vprašanje s tehničnega vidika glede uvoza podatkov v arhiv. Problem je namreč pri pretvorbi starih elektronskih dokumentov, npr. iz starejših računalnikov in starejših programov na novejšo strojno in predvsem programsko opremo. V diskusiji so strokovnjaki s tega področja povedali, da je najboljša rešitev pretvorba v magnetno obliko. Tudi mikrofilme je treba pretvoriti in digitalizirati za trajno ohranjanje. Dogovorili so se, da je potreben univerzalni protokol načina prevzemanja gradiva za *e-Arhiv*, saj bo le tako jasno proizvajalcem in končnim arhivistom, kako je treba to izvesti. Večina se je strinjala, da potrebujemo samostojno strokovno službo oz. inštitut. Treba bo organizirati zadeve z vzpostavitvijo normativne kontrole, potreben bi bil le en center, ki pa se ga ne da vzpostaviti, če so zadeve preveč razslojene. Treba je razmišljati o spletnih servisih, ki bi bili

osnovni način za zajem elektronskega gradiva za arhiv in bi predstavljali neki univerzalni vmesnik.

Okroglo mizo smo sklenili z ugotovitvami, da zaenkrat še nimamo “začetka” in da ga sami tudi ne moremo zagotoviti, ampak je potrebna podpora države. Pogrešamo državno strategijo na tem področju, saj bo tudi e-uprava za svoje potrebe to potrebovala in pravzaprav bo država glavni nosilec *e-Arhiva*. Skrb je treba posvetiti dokumentom, ki so v osnovi v elektronski obliki, saj ni izvirne papirne oblike in tako ni kopije (*backupa*). Skratka, problem vzpostavitve *e-Arhiva RS* je treba reševati na ravni države, definirati je treba probleme, cilje, poiskati sponzorje, financerje za te rešitve in tudi muzeje je treba povezati in vključiti v ta projekt.

Opombe

- 1 Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih.
- 2 Imaging, Made in Slovenia.
- 3 Flexible Extensible Digital Object Repository Architecture.
- 4 Open Document format.
- 5 Universal Content Management.
- 6 ET2 - enotne tehnološke zahteve.

Reference

- [1] Spletni naslov: <http://media-doc.si/en/>.
- [2] Spletni naslov: <http://www.arhiv.gov.si/>.
- [3] Spletni naslov: <http://www.imaging-systems.si/Web/IMiSSLO.nsf/content.htm>.
- [4] Spletni naslov: <http://www.src.si/>.
- [5] Spletni naslov: <http://www.genis.si/genisweb/>.
- [6] Spletni naslov: <http://www.likopris.si/>.
- [7] Spletni naslov: <http://www.gama-system.si/References.aspx?groupID=26>.
- [8] Spletni naslov: <http://www.posta.si/index.aspx>.

Breda Emeršič

TEDEN SESTANKOV ISO TC46

Teden sestankov ISO TC46 je bil organiziran na sedežu švedskega inštituta za standardizacijo (Swedish Standards Institute, www.sis.se) od 6. do 10. junija 2008 v Stockholmu. Švedski gostitelji so bili zelo gostoljubni, nekaj težav so imeli le z zagotavljanjem zadostnega števila sedežev v dvoranah, saj očitno niso pričakovali toliko obiskovalcev.

Tehnični odbor *ISO TC46* (Information and documentation) je organiziran po pododbrih (SC – subcommittees):

- TC46/SC4 – tehnična interoperabilnost (Technical interoperability),
- TC46/SC8 – kvaliteta, statistike in vrednotenje učinkov (Quality – Statistics and performance evaluation),
- TC46/SC9 – identifikacija in opis (Identification and description),
- TC46/SC11 – upravljanje arhivov in zapisov (Archives/records management).

Vsak pododbor pokriva standarde, ki vsebinsko sodijo v njegov okvir. Za standarde v razvoju so običajno organizirane delovne skupine, ki se med drugim sestanejo tudi v okviru tedna sestankov. Ko delovne skupine opravijo delo, vsak pododbor izvede plenarno zasedanje, zadnji dan pa je na sporedu skupno plenarno zasedanje na nivoju ISO TC-46. Na spletnih straneh ISO najdemo sezname vseh izdanih standardov, standardov v razvoju in opuščenih standardov (http://www.iso.org/iso/iso_catalogue/catalogue_tc/catalogue_tc_browse.htm?commid=48750).

Na delovnih skupinah (WG – working group) in plenarnih zasedanjih sodelujejo predstavniki posameznih držav. Država lahko sodeluje kot država opazovalka (O – *observer*) ali kot polnopravna članica (P – *participate member*). Trenutno ima Slovenija status polnopravne članice (P) v pododboru SC4. Za status je Slovenija zaprosila na podlagi sklepa 11. sestanka SIST/IDO z dne 6. 3. 2007, le-ta pa nam omogoča, da aktivno sodelujemo pri pripravi standardov znotraj tega pododbora, obvezno glasujemo za vsa formalno sprožena glasovanja na nivoju pododbora, glasujemo o predlogu za razvoj novega standarda, delovnih verzij standardov in končnega osnutka mednarodnega standarda. Prav tako nam polnopravno članstvo omogoča sodelovanje na vseh sestankih in delovnih skupinah tega pododbora.

Trenutno so sezname sodelujočih držav naslednji:

- TC46 ima 35 članic P in 36 članic O.¹
- TC46/SC4 ima 24 članic P in 25 članic O.²
- TC46/SC8 ima 24 članic P in 17 članic O.³
- TC47/SC9 ima 28 članic P in 18 članic O.⁴
- TC46/SC11 ima 25 članic P in 13 članic O.⁵

Glede na status, ki ga ima Slovenija v SC4, sem bil na vseh sestankih tega pododbora; tako na sestanku plenarnega zasedanja pododbora SC4, plenarnega zasedanja pododbora SC9 in skupnega plenarnega zasedanja odbora TC46.

ISO TC46/SC4

Delovna skupina (WG7) – Data Elements

Delovne skupine, ki jo je vodila Janifer Gatenby (OCLC PICA, Avstralija), so se udeležili delegati iz Avstralije (Janifer Gatenby), Kanade (Paula Kelsall in Bill Leonard), Danske (Leif Andresen, Leif Makhholm in Tommy Schomaker), Francije (Christian Lupovici), Italije (Paola Manoni), Japonske (Akira Miyazawa), Koreje (Jinho Park), Litve (Lina Jusiene), Nove Zelandije (Alison Elliott in Karin Zentveld), Poljske (Maria Janowska), Slovenije (Robert Vehovec), Južne Afrike (Janet Teresa Zambri), Švice (Mary Lou Pelaprat), Velike Britanije (Alan Hopkinson) in ZDA (Karen Wetzel).

Delovna skupina se od leta 2001 ukvarja z definiranjem bibliografskih podatkovnih elementov. Delovna skupina pripravlja standard ISO 2146 in revizijo družine standardov 8459.

ISO 2146 Information and documentation – Registry services for libraries and related organizations

Trenuten status standarda je CD 30.99 (30.60, glasovanje – komentiranje končano). Glasovanje o osnutku standarda je bilo 100-odstotno pozitivno. Na sestanku smo pregledali in obravnavali pripombe posameznih držav. Dodatno smo obravnavali predloge, ki jih je posredovala Judith Pearce (Avstralija). Odločeno je bilo, da se upošteva njen

predlog po uskladitvi standarda ISO 2146 s standardi OpenUrl, CERIF in DCMI. To se bo upoštevalo pri pripravi standarda na naslednji stopnji razvoja (*DIS*).

Revizija ISO 8459 Information and documentation – Bibliographic Data Elements

Trenuten status standarda je DIS (40.60, končano glasovanje). Glasovanje o DIS-verziji je bilo končano s 17 pozitivnimi glasovi in enim negativnim (ZDA). Pregledali smo komentarje posameznih držav. Upravičene komentarje bo skupina upoštevala pri pripravi nove verzije besedila, dopolnjena verzija besedila standarda pa gre v glasovanje za status FDIS (*Final Draft International Standard*).

Za ta standard je bilo sprva predvideno, da se bo ustanovila agencija za vzdrževanje standarda, ko bo standard dokončno potrjen. Mary Lou Pelaprat (ISO) je predstavila usmeritve ISO glede vzdrževanja standardov. Možni so naslednji načini:

- Agencija za vzdrževanje (Maintenance Agency – MA),
- Agencija za registracijo (Registration Agency – RA),
- Mednarodni standard kot baza podatkov (International Standard as database),
- Običajni postopek revizije standarda (Normal standards revision).

Razvila se je polemika, ali ne gre za standard kot bazo podatkov, glede na to, da je kot priloga standarda predvidena tudi baza podatkov vseh elementov. Zaključeno je bilo, da je baza podatkov le primer izpeljave standarda in ne posebna oblika standarda.

Stališče ISO je, da se agencija za vzdrževanje ustanovi izjemoma, ko je to res potrebno. Sklep skupine je bil, da naj za standard velja običajen postopek revizije, kot v splošnem velja za vsak mednarodni standard. Revizija se izvaja vsakih 5 let.

Delovna skupina (WG10) – ISO Holdings Schema (ISO 20775)

Delovne skupine, ki jo je vodila Janifer Gatenby (OCLC PICA, Avstralija), so se udeležili delegati iz Avstralije (Janifer Gatenby), Kanade (Paula Kelsall in Bill Leonard), Danske (Tommy Schomaker), Francije (Christian Lupovici), Italije (Paola Manoni), Japonske (Akira Miyazawa), Koreje (Sam Oh), Litve (Nijole Bliudziuviene), Nove Zelandije (Alison Elliott in Karin Zentveld), Poljske (Maria Janowska), Slovenije (Robert Vehovec), Južne Afrike (Janet Teresa Zambri), Švice (Mary Lou Pelaprat) in Velike Britanije (Alan Hopkinson).

Trenuten status standarda je DIS (40.60, glasovanje končano). Glasovanje je bilo 100-odstotno pozitivno. Delovna skupina je obravnavala komentarje in nekatere pripombe vključila v novo verzijo dokumenta, ki gre v glasovanje za status FDIS (*Final Draft International Standard*).

Standard ima kot prilogo XML-shemo (na spletnem naslovu www.loc.gov/standards/iso20775) za podatke o stanju zaloge. Glede na to, da so bile nekatere pripombe, ki imajo vpliv na shemo, upoštevane, bosta Janifer Gatenby in Tommy Schomaker pripravila novo verzijo sheme.

Delovna skupina (WG12) – WARC format project 28500

Delovne skupine, ki jo je vodil Christian Lupovici (Francija), so se udeležili delegati iz Avstralije (Janifer Gatenby), Kanade (Paula Kelsall in Bill Leonard), Danske (Tommy Schomaker), Francije (Christian Lupovici), Italije (Paola Manoni), Japonske (Akira Miyazawa), Nove Zelandije (Alison Elliott in Karin Zentveld), Poljske (Maria Janowska), Slovenije (Robert Vehovec), Švice (Mary Lou Pelaprat) in Velike Britanije (Alan Hopkinson).

Trenuten status standarda je DIS (40.20, glasovanje končano). Vodja delovne skupine je podal zgoščen pregled dela, ki je bilo opravljeno, preden je standard postal verzija DIS. Glasovanje o verziji CD je bilo 100-odstotno pozitivno, komentarji in pripombe so bili vsi uredniške narave in so bili upoštevani pri pripravi DIS. Edino pripombo je imel Akira Miyazawa, ki je opomnil, da je v standardu pomanjkljivo navajanje referenc na spletne naslove. Njegova pripomba je bila upoštevana.

Delovna skupina WG11 – Data model for use of radio frequency identifier (RFID) in libraries

Delovne skupine, ki jo je vodil Leif Andersen (Danska), so se udeležili predstavniki Avstralije (Alan Butters), Danske (Leif Andresen in Tommy Schomaker), Finske (Juha Hakala), Nemčije (Christian Kern, Wolfgang Friedrichs), Italije (Paola Manoni), Japonske (Akira Miyazawa), Nizozemske (Evert Slot) in Jaap Akkermans), Nove Zelandije (Alison Elliott), Norveške (Kjartan Vevele), Švedske (Mats Lindquist), Velike Britanije (Martin Palmer in Alan Hopkinson), ZDA (Paul Sevcik in Karen Wetzel), Francije (Francoise Pellé in Christian Lupovici), Kanade (Bill Leonard in Paula Kelsall), Koreje (Jinho Park), Južne Afrike (Janet Teresa Zambri) in Slovenije (Robert Vehovec).

Po zadnjem sestanku SC4 leta 2007 v Santiagu de Compostela je imela delovna skupina še dva sestanka v ožji sestavi. Na teh sestankih so se odločili, da bodo ločili

standard na več delov, in sicer na standard za podatkovni model in na standarde, ki definirajo kodiranje podatkov. Tako so v nastajanju trije deli novega standarda ISO TC46/SC4/WG11 RFID in libraries:

- ISO 28560-1 Information and documentation – Data model for use of radio frequency identifier (RFID) in libraries, Part 1: General requirements and data elements (urednik Jaap Akkermans, Nizozemska);
- ISO 28560-2 Information and documentation – Data model for use of radio frequency identifier (RFID) in libraries, Part 2: Encoding based on ISO/IEC 15962 (urednika Paul Chartier in Alan Butters, Velika Britanija);
- ISO 28560-3 Information and documentation – Data model for use of radio frequency identifier (RFID) in libraries, Part 3: Fixed length encoding (urednika Tommy Schomaker in Leif Andresen, Danska).

Še v letu 2007 je bilo za vse tri dele sproženo glasovanje o CD-verziji. Rezultati glasovanja so bili: 15 pozitivnih glasov, 1 negativni, 5 vzdržanih. Trenuten status vseh treh delov je 30.66 (končano glasovanje o CD). Vodja delovne skupine Leif Andersen pričakuje, da bo v nekaj tednih pripravljeno besedilo za DIS-verzijo.

Delovna skupina se je ukvarjala z mehanizmom za ločevanje različnih tipov kodiranja (ISO 28560-2 in ISO 28560-3). AFI se uporablja za določanje aplikativnega področja, za določanje tipa kodiranja pa bi uporabili DSFID (Data Storage Format Identifier). Problem pa je, da DSFID ni nujno prisoten na nalepki RFID, zato je Paul Sevcik predlagal, naj standard ISO 28560-3 predpisuje DSFID v sistemskem področju. Delovna skupina je zaprosila Paula Chartiera in Tommyja Schomakerja, da pripravita informativni zapis o uporabi AFI in DSFID in predlagala besedilo, s katerim bi definirali uporabo DSFID v vseh treh delih standarda.

Glede uporabe različnih frekvenc je delovna skupina sklenila, da je prvi del standarda (ISO 28560-1) neodvisen od uporabljene frekvence, medtem ko pa sta druga dva dela namenjena izključno obstoječim frekvencam HF, ki se trenutno uporabljajo. Predstavniki nekaterih držav (npr. Akira Miyazawa iz Japonske) so opomnili, da bodo v svojih nacionalnih odborih predlagali uporabo prvega dela standarda, ne pa tudi drugih dveh.

Prvi del standarda (ISO 28560-1) definira podatkovni model. Mnogo držav je že poslalo želje po vključitvi novih, dodatnih podatkovnih elementov. Stališče delovne skupine je, da za zdaj ne vključuje novih podatkovnih elementov, ampak definira proceduro za formalno zahtevo za dopolnitev podatkovnega modela. Alan Butters, Leif Andresen in Jaap Akkermans bodo pripravili dokument,

ki bo opisal, kako predlagati dopolnitev podatkovnega modela. Ta dokument bo objavljen na spletnih straneh delovne skupine (<http://www.bs.dk/standards/rfid/>).

Delovna skupina je predlagala spremembo naslova standarda. Namesto “*Data model for use of radio frequency identifier (RFID) in libraries*” bo nov naslov “*RFID in Libraries*”. Nov naslov je potreben zaradi vsebinske razširitve standarda in njegove razdelitve na tri dele.

Glede vzdrževanja standarda je stališče delovne skupine, da bo zaradi tehničnega razvoja zelo hitro potrebna revizija standarda. Standard bo sicer podvržen redni 3-letni reviziji, vendar pa je delovna skupina predlagala odboru ISO TC46, da zaradi zelo verjetne, pričakovane revizije, delovna skupina ostane aktivna tudi po objavi standarda.

Delovna skupina je sklenila, da zaprosi urednike vseh treh delov standarda, da zaključijo z DIS-verzijo besedila pred koncem junija 2008. Vodja delovne skupine bo DIS-verzijo standarda predal v štiritedenski pregled članom delovne skupine in nato pododboru SC4.

Plenarno zasedanje ISO TC47/SC4

ISO 8459 *Information and Documentation – Bibliographic Data Elements*

Vodja delovne skupine WG7 je zadolžen za dopolnitev besedila standarda. Po opravljenih dopolnitvah se o standardu kot FDIS-verziji glasuje. Glasovanje naj bi se začelo predvidoma 30. junija 2008. Delovna skupina WG7 ostane aktivna tudi po objavi standarda.

ISO 2146 *Information and Documentation – Registry services for libraries and related organizations*

Vodja delovne skupine WG7 je zadolžen za dopolnitev besedila standarda. Po opravljenih dopolnitvah se o standardu kot FDIS-verziji glasuje. Glasovanje naj bi se začelo predvidoma 30. junija 2008. Delovna skupina WG7 ostane aktivna tudi po objavi standarda.

ISO 20775 *Information and Documentation – Schema for holdings*

Vodja delovne skupine WG10 je zadolžen za dopolnitev besedila standarda. Po opravljenih dopolnitvah se standard objavi. XML-shema, ki je del standarda, se objavi in vzdržuje na spletnih straneh Kongresne knjižnice. Standard naj v prilogi C vsebuje spletni naslov XML-sheme. Po objavi standarda delovna skupina WG10 ostane še naprej aktivna.

ISO 28560 *Information and Documentation – RFID in Libraries*

Pododbor SC4 je sprejel spremembo naslova standarda (RFID in Libraries). Po objavi standarda delovna skupina WG11 ostane aktivna zaradi verjetnih tehnoloških novosti pri RFID in potreb po reviziji standarda.

ISO DIS 28500 – Information and Documentation – WARC file format

Agencija za vzdrževanje standarda ni potrebna, delovna skupina WG12 pa ostane aktivna za potrebe morebitne revizije standarda.

ISO 2709 – Information and Documentation: Format for Information Exchange

Trenutna FDIS-verzija standarda se dopolni in preda v objavo do 15. 6. 2008. Za dopolnitev je zadolžena Sally McCallum.

ISO 25577 – Information and Documentation: MarcXchange

Agencija za vzdrževanje (Maintenance Agency) standarda ni potrebna, zato naj se dodatka C in D, ki sta vezana na agencijo, umakneta iz besedila. Za ureditev besedila je zadolžen Tommy Schomaker. Standard naj bi bil objavljen do 1. junija 2008.

ISO 15511 – Information and Documentation: ISIL Standard gre v revizijo.

Do 30. avgusta 2008 naj bi bila pripravljena revizija za glasovanje.

Plenarno zasedanje pododbora ISO TC46/SC9

ISO CD 690 – Information and Documentation: Guidelines for bibliographic references and citations to information resources

Spremenjeno besedilo standarda (spremembe je sprejela ad hoc skupina na sestanku dne 19. 5. 2008) se pripravi za glasovanje kot ISO DIS 690.

ISO DIS 10957, Information and documentation – International Standard Music Number (ISMN)

Spremenjeno besedilo standarda (spremembe je sprejela ad hoc skupina na sestanku dne 20. 5. 2008) se pripravi za objavo kot druga izdaja ISO 10957.

ISO CD 26324, Information and documentation – Digital Object Identifier

Delovna skupina WG7 je obravnavala pripombe po glasovanju za CD. Dogovorjene spremembe se predajo sekretariatu do 20. 7. 2008. Pododbor SC9 prosi odbor TC46 za distribucijo spremenjenega besedila polnopravnim članom v pregled. Pregled bo trajal en mesec in če nobena izmed polnopravnih članic ne bo imela pripomb, se bo standard pripravil kot DIS-verzija do 20. 8. 2008.

ISO CD 27729, Information and documentation – International Standard Name Identifier (ISNI)

Delovna skupina WG6 je pripravila spremembe besedila v skladu s pripombami po glasovanju. Spremenjeno besedilo napreduje v ISO DIS 27779. Pododbor SC9 prosi odbor TC46 za distribucijo spremenjenega besedila polnopravnim članicam v pregled. Pregled bo trajal en mesec, po pregledu se bo besedilo predalo v ISO centralni odbor kot ISO DIS 27779.

SC9 prosi za objavo javnega razpisa za organizacije, ki bi želele biti članice prihodnjega konzorcija za ISNI, ki bi imela vlogo registracijskega telesa (Registration Authority).

Rezultati sistematičnih pregledov standardov za leto 2007

V letu 2007 so bili za dobo naslednjih pet let (do leta 2012) potrjeni naslednji standardi:

- ISO 999:1996, Information and documentation – Guidelines for the content, organization and presentation of indexes;
- ISO 15706:2002, Information and documentation – International Standard Audiovisual Number (ISAN);
- ISO 5963:1985, Information and documentation – Methods for examining documents, determining their subjects, and selecting indexing terms.

Plenarno zasedanje pododbora ISO TC46

Pri uvodnih predstavitev delegatov je delovna predsednica in sekretarka ISO TC46 (Marie-Martine Guillabert, AFNOR) pohvalila našo redno udeležbo na tednu sestankov. Ob tem je tudi omenila, da smo postali polnopravni član pododbora SC4 in nas hkrati pozvala, naj postanemo polnopravni član na nivoju TC46.

ISO TC46 je pozval zainteresirane članice, naj sprožijo nov predlog projekta za revizijo ISO 7144, *Information and documentation – Presentation of Thesis and Dissertations*.

Opozorili so, da je 30. 6. 2008 končni rok za oddajo pripomb glede osnutka poslovnega načrta TC46.

Za predsednico pododbora SC8 – Quality-Statistics and performance evaluation je bila za 3-letno obdobje izbrana Roswitha Poll. Hkrati se je pododbor SC8 preimenoval glede na njegov dejanski vsebinski obseg v “Standardization of quantitative and qualitative data for the management of information organizations and content providers, e.g., libraries, archives, museums and publishers”.

Brian Green in Jane Thacker sta ob koncu svojega mandata pri vodenju pododbora SC9 za svoje delo prejela zahvalno resolucijo.

Zaradi neaktivnosti se ukinja delovna skupina WG4 – *Terminology of information and documentation*.

Robert Vehovec

Drugo

ISBN (International Standard Book Number)

V sistemu ISBN je trenutno vključenih 175 držav, zadnji dve vključeni državi sta Afganistan in Laos. Prehod na 13-mestno številko je končan in uporabnikom ni povzročil resnejših problemov. Agencija se trenutno ukvarja s problemom pravnega označevanja digitalnih publikacij. Za vsak tip digitalnega zapisa naj bi se uporabil svoj ISBN, kar je zahteva celotne dobavne verige.

ISIL (International Standard Identifier for Libraries and Related Organizations).

Namen ISIL je unikatni identifikator za knjižnice in sorodne organizacije z minimalnim vplivom na obstoječe nacionalne identifikacijske sisteme. Trenutno ima nacionalno agencijo ISIL 16 držav: Avstralija, Argentina, Kanada, Ciper, Nemčija, Danska, Egipt, Finska, Francija, Velika Britanija, Iran, Koreja, Nizozemska, Nova Zelandija, Norveška in Švica. Poleg njih sta v sistem vključeni še dve agenciji: OCLC (WorldCat Symbol) in ZDB (Staatsbibliothek zu Berlin).

ISAN (International Standard Audiovisual Number).

Trenutno je podeljenih več kot 500.000 identifikacij za različne tipe, kot so filmi, serije, dokumentarni filmi, športni dogodki, TV-programi in video igrice. Registracijske agencije so trenutno v 19 državah.

Opombe

- 1 http://www.iso.org/iso/standards_development/technical_committees/list_of_iso_technical_committees/iso_technical_committee.htm?commid=48750
- 2 http://www.iso.org/iso/standards_development/technical_committees/list_of_iso_technical_committees/iso_technical_committee.htm?commid=48798

- 3 http://www.iso.org/iso/standards_development/technical_committees/list_of_iso_technical_committees/iso_technical_committee.htm?commid=48826
- 4 http://www.iso.org/iso/standards_development/technical_committees/list_of_iso_technical_committees/iso_technical_committee.htm?commid=48836
- 5 http://www.iso.org/iso/standards_development/technical_committees/list_of_iso_technical_committees/iso_technical_committee.htm?commid=48856

POROČILO JISC IN SPRINGERJEV WEBINAR

Ta zapis sta spodbudili dve informaciji, ki smo ju prejeli v zadnjih nekaj mesecih, o pospešenem uvajanju e-knjig v učne in raziskovalne procese.

Eno največjih raziskav o uporabi e-knjig je izvajala organizacija JISC¹ (Joint Information Systems Committee) v januarju in februarju 2008 na 123 univerzah v Veliki Britaniji. Prejeli so kar 22.437 delno ali popolnoma izpolnjenih vprašalnikov. Število dobljenih podatkov nedvomno daje velik pomen tej raziskavi, zato se mi zdi prav, da nanjo opozorim vse, ki se v našem okolju ukvarjajo s to tematiko.

Poleg te objavljene raziskave sem bil letos navzoč še na webinarju² založbe Springer z naslovom eBook Usage Statistics Revealed (izvedenem 25. septembra 2008). Tudi na tem webinarju so nas opozorili na vedno večji pomen, ki ga dobiva e-knjiga v izobraževalnih in raziskovalnih procesih. Kljub temu da je to bil webinar enega od založnikov in je zato do rezultatov že na začetku mogoče zavzeti delno skeptičen odnos, pa nekatere podobne ugotovitve s prej navedeno raziskavo odpravljajo dvom o manipulaciji s podatki, ki so jih navajali na tem webinarju.

Kljub temu da se e-knjiga v primerjavi z e-revijami počasneje uveljavlja kot oblika študijskega gradiva, lahko glede na navedene podatke iz raziskave vseeno pričakujemo, da se bo dokončno uveljavila kot enakopravni nosilec uporabnih informacij v primerjavi z njeno "starejšo sestro" v tiskani obliki.

Večina ugotovitev potrjuje rezultate predhodnih raziskav, ki so zajele manjše vzorce.³ Primerjave v tej raziskavi so izdelane za različne vrste uporabnikov (študentje, profesorji, starostne skupine, moški, ženske). Predvsem zanimive so primerjave med študenti in profesorji glede uporabe e-knjig.

V nadaljevanju navajam nekaj poudarkov:

Rezultati kažejo na končni "vzlet" e-knjige, ki smo ga pričakovali že dalj časa, vendar do njega zaradi različnih razlogov ni prišlo. Predvsem pa so bila velika pričakova-

nja o e-knjigi izražena na osnovi hitrega sprejetja e-revij med uporabniki univerz. Raziskava kaže tudi na to, da postajajo poglavja in odstavki v knjigah osnovni elementi uporabe. Ta ugotovitev se sklada z navedbo Springerjevih podatkov o uporabi e-knjig, navedenih v webinarju, kjer tudi ugotavljajo, da se izenačujeta statusa poglavja in odstavka s funkcijo članka v e-reviji.

Naslednja poglavja in ugotovitve iz raziskave govorijo še o vlogi knjižnice in o uporabi informacijskih virov v njej, pri čemer je za uporabnika fizična knjižnična zaloga še zmeraj pomembnejši vir informacij kot internet. Zanimiva je tudi ugotovitev, ki poleg interneta tudi spletno stran knjižnice predstavlja kot močan vir za iskanje in dostop do e-knjig. Kar 45,6 odstotka anketiranih odgovarja, da je zadnjič dostopalo do e-knjig preko "svoje" univerzitetne knjižnice, 42,6 odstotka anketiranih pa je e-knjigo nazadnje uporabljalo prosto preko interneta. Drugi načini uporabe zajemajo le še med 5 odstotkov in 1,9 odstotka (kupil sem kopijo, preko svojega kolega, druga knjižnica, se ne spomnim). Rezultati, ki vsekakor razblinjajo bojazan knjižničarjev pred nakupom e-knjig in skrbjo, da ne bodo uporabljane.

Naslednji je podatek o času trajanja uporabe e-knjig: do 20 minut uporablja e-knjige online 52 odstotkov študentov in 60 odstotkov profesorjev, več kot 20 minut pa jih uporablja 38 odstotkov študentov in 25 odstotkov profesorjev.

Način uporabe e-knjige ter vlogo poglavij kot bistvenega dela pri njeni uporabi ponazarjajo rezultati: 54 odstotkov uporabnikov pregleda eno ali nekaj poglavij, 19 odstotkov pa nekaj poglavij tudi res prebere.

Eden od zanimivejših rezultatov je tudi ugotovitev, da več mlajših uporabnikov (17–21 let) bere gradivo direktno z monitorja, medtem ko je ta odstotek pri starejših anketirancih nižji in pada z vsako višjo starostno skupino. Sistem, kjer večina uporabnikov članek ali poglavje natisne ter ga nato prebira v tej obliki, se bo verjetno z leti spremenil in s tem se bo razbil mit, da uporabniki ne bodo postopoma prešli na direktno branje online gradiva.

Zanimivi so tudi rezultati dostopa do e-knjig. Podatki so navedeni primerjalno za študente in profesorje. V skupnem povprečju jih največ dostopa preko spletne strani knjižnice, kar 31 odstotkov, preko knjižničnih katalogov pa od 23 do 25 odstotkov. Izstopajoča sta še podatka, da s pomočjo študentov mentorjev (tutorjev) e-knjige uporablja 19 odstotkov študentov (profesorji seveda ne), s pomočjo knjižničarjev pa kar 27 odstotkov profesorjev in le 15 odstotkov študentov. Ob teh rezultatih naj navedem še ugotovitev z navedenega Springerjevega webinarja, kjer opozarjajo na t. i. učinek MARC (MARC Effect). E-knjige, ki so vnesene v katalog, so dvakrat, celo trikrat bolj v uporabi. Podatek podpira do sedaj znane rezultate nekaterih raziskav.⁴

Ugotavili so tudi, da se tudi "starejše" knjige (stare dve leti ali tri) skoraj v enaki meri uporabljajo kot najnovejše. Tudi to govori o smiselnosti vnosa tega gradiva v katalog.

Veliko presenečenje predstavljajo rezultati o razlogih oz. namenu obiska knjižnice. Večina študentov (87 odstotkov) še vedno obišče knjižnico z namenom, da poišče in si izposodi knjige in ne le kot prostor za druženje, študij in dostop do interneta.

V zaključku raziskave ugotavljajo, da e-knjige že zelo močno prodirajo v svet britanskih univerz. Kar 62 odstotkov anketirancev jih je že uporabljalo v povezavi s svojim delom in študijem. In kot ugotavljajo na koncu, se je revolucija e-knjige že zgodila (vsaj na britanskih univerzah glede na navedene rezultate).

Poleg navedenih ugotovitev iz raziskave JISC ponuja webinar še kup zanimivih podatkov. Naj navedemo le nekaj izstopajočih:

- e-knjige v sklopu SpringerLinka predstavljajo 15 odstotkov vsebine, vendar k statistiki skupne uporabe prispevajo 25 odstotkov,
- uporaba 20 odstotkov najpogosteje uporabljenih e-naslovov predstavlja 55 odstotkov uporabe vseh e-knjig, kar predstavlja veliko manjšo koncentracijo "pomembnih" naslovov v primerjavi z e-revijami, kjer je ta odnos 20/80 (t. i. *long tail* je veliko manjši kot pri revijah),
- študenti bolj uporabljajo e-knjige, raziskovalci pa e-revije,
- vrste e-knjig po uporabi (od najbolj do manj uporabljene): priročniki, učbeniki, referenčno gradivo, znanstvena poročila, ožje strokovno gradivo, monografije ...
- po vsebini (le področja STM od najbolj do manj): kemija in materiali, matematika in statistika, računalništvo, tehnika, biomedicina, fizika in astronomija, ekologija, medicina, arhitektura in dizajn, ekonomija in poslovanje ...

Rezultati, navedeni v polni obliki v omenjenem gradivu, pozivajo k akciji. Bomo hitrejši knjižničarji, uporabniki ali e-knjige?

Opombe

- 1 Po članku UK scholarly e-book usage: a landmark survey, objavljenem v *Aslib Proceedings: New Information Perspectives*; 60 (2008), 4: 311–334. Dostopno tudi na spletu: <http://www.emeraldinsight.com/Insight/viewContentItem.do;jsessionid=E64FCB45A8A64155CFA4564EA34731D6?contentType=Article&contentId=1733496> (20. 10. 2008).
- 2 Na navedenem spletnem naslovu je možno pregledati nekatere zapiske sodelujočih blogerjev ob tem webinarju s kratkimi podarki: <http://www.libraries.wright.edu/noshelfrequired/?p=105> (21. 10. 2008). Žal prosojnice s tega webinarja niso javno dostopne, lahko pa vam jih posreduje avtor tega prispevka.
- 3 Na nekatere članke in avtorje je opozorjeno v avtorjevem sestavku: *E-knjige v okolju Univerze v Ljubljani*. Knjižnica 51(2007), 1: 157–171.
- 4 Gl. op. 2.

Matjaž Eržen

ORGANIZACIJA ZNANJA
letnik 13, zvezek 3, 2008

UVODNIK

ČLANKI

- Matjaž Kovačič*
Védenje v vedénju88
- Judit Zágorec-Csuka*
Knjižničarstvo na Madžarskem109

RAZGOVOR

- Ivan Pehar116

POROČILA

- Metka Bakan Toplak, Dušan Majer, Alojz Urbajs*
Konferenca *Dnevi slovenske informatike 2008*120
- Breda Emeršič, Darja Bokša-Faraguna, Renata Habjanič*
Konferenca *STC TransAlpine Chapter 2008*126
- Marjan Vaupotič, Robert Vehovec*
Konferenca *JAVAONE 2008*128
- Marta Seljak*
Konferenca *ALA 2008*134
- Breda Emeršič*
Posvetovanje *DOK_SIS_2008*140
- Robert Vehovec*
Teden sestankov *ISO TC46*146

OCENE

- Poročilo JISP in Springerjev webinar151